T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İşletme Ana Bilim Dalı
İşletme Bilim Dalı

Doktora Tezi

ÖRGÜTLERDE MEKÂNSAL BAĞIMLILIK VE YENİ MEKÂNSAL YOLLARIN GELİŞMESİNDE ETKİLİ OLAN DEĞİŞKENLERİN ANALİZİ: FİNANS MERKEZLERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Emel Altın

Diyarbakır 2016

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İşletme Anabilim Dalı
İşletme Bilim Dalı

Doktora Tezi

ÖRGÜTLERDE MEKÂNSAL BAĞIMLILIK VE YENİ MEKÂNSAL YOLLARIN GELİŞMESİNDE ETKİLİ OLAN DEĞİŞKENLERİN ANALİZİ: FİNANS MERKEZLERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Emel Altın

Danışman
Doç. Dr. Bilal Savaş

Diyarbakır 2016

KABUL VE ONAY

Emel Altın tarafından hazırlanan Örgütlerde Mekânsal Bağımlılık ve Yeni Mekânsal Yolların Gelişmesinde Etkili Olan Değişkenlerin Analizi: Finans Merkezlerinde Bir Araştırma adındaki çalışma, 24/02/2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından İŞLETME Anabilim Dalı**,** İşletme Bilim Dalında **DOKTORA TEZİ** olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

[İ m z a]

Prof. Dr. Murat GÜMÜŞ (Başkan)

Prof. Dr. Murat KASIMOĞLU

Prof. Dr. Abdulkadir BİLEN

Doç. Dr. Yılmaz DEMİRHAN

Doç. Dr. Bilal SAVAŞ (Danışman)

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Örgütlerde Mekânsal Bağımlılık ve Yeni Mekânsal Yolların Gelişmesinde Etkili Olan Değişkenlerin Analizi: Finans Merkezlerinde Bir Araştırma" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

□ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

□ Tezim sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

□ Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

..../..../.....

Emel Altın

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında finansal örgüt kümelenmelerinin en iyi örneklerinden biri olan finans merkezleri için finansal sistem yapısının ne ölçüde mekânsal bağımlılık yarattığı araştırılmış ve finans merkezlerinin yeni mekânsal yollar geliştirmesinde etkili olan değişkenlerin analizi yapılmıştır. Yapılan araştırmada panel veri analizi uygulanmıştır. Finansal sistem boyutlarının finans merkezlerinin oluşumuna olan etkileri, yarattıkları pozitif ve negatif kilitlenmeler sonucu neden oldukları yol bağımlılıkları, finans merkezlerinin yol bağımlılıklarının nasıl mekânsal bağımlılığa nasıl dönüştüğü incelenmiş ve temel finansal sistem boyutlarının yeni mekânsal yolların oluşturulmasındaki etkileri bulunmuştur. Bu çalışma finansal sistemlerin ve finansal örgütlerin sektörel odaklarının (Sermaye Piyasası, Bankacılık) finans coğrafyasını nasıl şekillendirdiğini ortaya koymak, finansal sistem boyutlarının yarattığı yol bağımlılığının finans merkezlerinin ortaya çıkmasında veya başarısız olması üzerinde ne kadar etkili olduğunu ortaya koymak ve finansal örgütlerin kümelenmelerinde yol bağımlılığı sonucu ortaya çıkan mekânsal kilitlenmelerin (lock-in) kırılabilmesinde ve yeni mekânsal yolların oluşturulmasında etkili olan finansal sistem boyutlarını belirlemek için yapılmıştır. Finansal indikatörler açısından değerlendirildiğinde finans merkezlerinin mekansal bağımlılık oluşabilmesi için öncelikle belirli bir ölçek büyüklüğüne sahip olması gerektiği görülmektedir. Finansal sistemin bankacılıktan sermaye piyasalarına yakınsaması mekânsal bağımlılığı azaltmaktadır. Diğer yandan, küresel finans merkezlerinin kümelenme yapılarına bakıldığında hepsinin çoklu kümelenme yapısına sahip olduğu görülmektedir. Bunun nedeni finansal kurumlarının başka bir yerde ölçek ekonomisi

yaratabilecek ölçüde ve merkezcil kuvvetlerin etkisini yok edebilecek ölçüde etkinliğe ve derinliğe sahip olmalarıdır. Sonuç olarak bir bölgede mekansal bağımlılık mekansal yoğunluğun bulunduğu yerlerde fazladır ve kümelenmenin rekabetçilik gücü arttıkça da bu bölgeye olan mekansal bağımlılık küçük ölçekteki firmalar için artar. Küresel finans merkezleri finansal rekabetçilik güçleri, yenilikçilikleri ve kurumsal kapasiteleri sayesinde yeni mekansal yollar yaratabilirler. Ulusal finans merkezleri ise bulundukları bölgede mekansal bağımlılıklarını daha zor kırabilirler. Ancak bir şehirde hükümet politikalarının sonucu ulaşım ve teknoloji altyapısı hazır, belirli bir ölçek ekonomisine ulaşmış bölgelere kayabilirler.

Dolayısyla yaratılan yol bağımlılıkları hükümet tarafından gerçekleştirilen yatırımlar ve teşvikler veya önemli kurum ve kuruluşların (borsa, resmi kurumların binaları, büyük finansal kuruluşların genel merkezleri gibi) bir başka bölgede kurulması sonucu kırılabilir. Bunun yanında terör olayları, doğal afetler, finansal krizler veya savaş gibi gibi yıkıcı dışsal şokların etkisiyle sıfırdan yapılanma ve hızlı teknolojik değişimlerin etkisiyle ya da finansal hizmet talep eden yepyeni sektörler oluşturulması da finans merkezleri için yaratılan yol bağımlılıklarının kırılmasını sağlayabilir.

Bu tez çalışmasında değerli fikir ve önerileriyle beni yönlendiren, sabır ve destek gösteren, bilgi ve deneyimlerini benden esirgemeyen danışmanım Sayın Doç. Dr. Bilal Savaş'a ve bana destek veren ve teşvik eden hocam Sayın Prof. Dr. Murat Kasımoğlu'na teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tüm çalışmam boyunca maddi ve manevi olarak bana her zaman destek olan aileme teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim.

Emel Altın

Diyarbakır 2016

ÖZET

Ekonomik coğrafyanın evrimi üzerinde duran ekonomik coğrafya ile kurumsallık yaklaşımları finans kurumlarının kendi kendini güçlendiren (self-reinforcing) bir yapı oluşturma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bu da finans kurumları için yol bağımlılığı yaratmaktadır. Küreselleşen dünyada finansal piyasalar hızla dijitalleşirken finansal sistemdeki kurum ve kuruluşlar hala belirli bir mekânda yerleşme zorunluluğu duymaktadırlar. Literatürde finans örgütlerinin mekânsal bağımlılıklarını etkileyen faktörler ile yeni mekânsal yollarını nasıl yarattıklarına ilişkin ipuçları verilse de ülkelerin sahip oldukları finansal sistem özelliklerinin finansal örgütleri için nasıl ve ne yönde bir mekânsal bağımlılık yarattığına ilişkin bir modelleme yapılmamıştır.

Bu tez çalışmasında, örgütlerde mekânsal bağımlılık ve yeni mekânsal yolların gelişmesinde etkili olan faktörler Finans Merkezleri üzerinde test edilmiştir. Bu faktörlerin belirlenebilmesi için GFDD ile GFCI veritabanları kullanılmıştır. Verilerin incelenmesi için panel veri analizi kullanılmıştır. Bu tez çalışmasında her biri 1 bağımlı ve 7 bağımsız değişkenden oluşan dört model üzerinde araştırma yapılmıştır. 4 adet hipotez kurulup test edilerek araştırma sorularına cevap bulunmaya çalışılmıştır. Bu işlemlerin ardından finans merkezlerinin mekânsal bağımlılığa dönüşen yol bağımlılıklarını kırarak yeni mekansal yolların gelişmesinde etkili olan faktörler belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Yol Bağımlılığı, Finans Merkezleri, Mekansal Bağımlılık, Finansal Sistem

ABSTRACT

Economic Geography and Institutionalist Approaches which focus on evolution of economic geography shows that financial clusters tend to create self-reinforcing structure s. This structures form path dependence for financial organizations. In a globalized world, while financial markets are digitalised rapidly, institutions in financial systems still feel necessity to settle at a certain place. In literature, there are few studies which examine the factors of spatial dependence of financial organizations and new spatial ways, there is no model about how and inwhich way financial system structure creates a spatial dependence for financial clusters.

In this thesis, the factors that influence spatial dependence of organizations and the development of new spatial ways are tested on Financial Centers. GFCI and GFDD databases are used to determine these factors. Panel data analysis is used to examine data. This thesis research is carried out on four models and each model consists one dependent and seven independent variables. By testing four hypothesis, it is attempted to find answer of research questions. After this process, the effective factors of new path creation ways for financial centers whose path dependency mutuated to spatial dependency

Key words

Path Dependence, Financial Center, Spatial Dependence, Financial System

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ ..... **I**

ÖZET ..... **III**

ABSTRACT ..... **IV**

İÇİNDEKİLER ..... **V**

TABLO LİSTESİ ..... **VIII**

ŞEKİL LİSTESİ ..... **X**

KISALTMALAR ..... **XII**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

1.1. KÜMELENME TEORİSİ 20

1.1.1. Kümelenme Sistemi 25

1.1.2. Kümelenme Seviyeleri 27

1.1.3. Sektörel Kümelenmelerin Oluşumu ve Gelişimi 29

1.1.4. Finans Merkezlerinin Mekansal Yerleşim Tercihleri 32

1.2. YOL BAĞIMLILIĞI 40

1.2.1. Yol Bağımlılığının Oluşma Nedenleri 42
1.2.2. Yol Bağımlılığının Oluşma Aşamaları..... 45
1.2.3. Yol Bağımlılığının Bileşenleri 46
1.2.4. Yeni Mekansal Yolların Yaratılması..... 51
1.3. YENİ EKONOMİK COĞRAFYA 56
1.3.1. Yeni Ekonomik Coğrafyanın Teorik Temelleri 58
1.3.2. Yeni Ekonomik Coğrafya Modelleri..... 60
1.3.3. Yeni Ekonomik Coğrafya'ya Getirilen Eleştiriler..... 67

İKİNCİ BÖLÜM

ÖRGÜTLERDE MEKANSAL BAĞIMLILIK YARATAN FAKTÖRLER

2.1. FİNANS MERKEZLERİ..... 69
2.1.1. Finans Merkezlerinin Tanımı ve Fonksiyonları 71
2.1.2. Finans Merkezlerinin Oluşumu ve Gelişimi 76
2.1.3. Başarılı Finans Merkezlerinin Oluşumu İçin Gerekli Ön Koşullar..... 83
2.1.4. Finans Merkezlerinin Hiyerarşileri 86
2.1.5. Finans Merkezlerinin Rekabetçilik Analizi..... 88
2.1.6. Finans Merkezlerinin Mekansal Bağımlılığı:..... 97
2.2. FİNANSAL SİSTEM..... 100
2.2.1. Finansal Sistemlerin Temel Bileşenleri..... 102
2.2.2. Finansal Sistemlerin Arasındaki Farklar..... 108
2.2.3. Mekansal Bağımlılık Yaratan Finansal Sistem Boyutları 114

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖRGÜTLERDE MEKANSAL BAĞIMLILIĞIN BELİRLENMESİNE YÖNELİK TEMEL YAKLAŞIM

3.1. AMAÇ VE KAPSAM..... 127

3.2. YÖNTEM 128
3.2.1. Veri Yapısı 128
3.2.2. Araştırma Modelleri ve Hipotezler 130
3.3. AMPİRİK BULGULAR 135
3.3.1. ANOVA Testi 136
3.3.2. Panel Veri Analizi 139
SONUÇ 152
KAYNAKÇA 157

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: Geleneksel Sektörel Yaklaşımlar ile Kümelenme Temelli Yaklaşımlar 26
Tablo 2: Kümelenme Seviyeleri 28
Tablo 3 : Çok Merkezli Küresel Finans Merkezlerinin Mekansal Yolları 35
Tablo 4 : Teknolojik ve Kurumsal Yol Bağımlılıkları 43
Tablo 5: Finans Merkezleri için Yol Bağımlılığı Yaratan Faktörler 44
Tablo 6: Yol Bağımlılığının Dereceleri 45
Tablo 7: Yeni Ekonomik Coğrafya'yı Etkileyen Kuramlar 59
Tablo 8: Yeni Ekonomik Coğrafyanın Temel Varsayımları 62
Tablo 9: Finans Merkezlerine İlişkin İlk Çalışmalar 70
Tablo 10: Merkezcil ve Merkezkaç Kuvvetler 82
Tablo 11: Başarılı Bir Finans Merkezi Olabilmek için Ön Koşullar 84
Tablo 12: Finans Merkezlerinin Rekabetçilik Düzeyini Belirleyen Faktörler 95
Tablo 13: Finansal Sistemin Evrimi 101
Tablo 14: Para Piyasası Araçları 106
Tablo 15: Banka Odaklı ve Sermaye Odaklı Finansal Sistemlerin Karşılaştırılması 112
Tablo 16: Finans Merkezlerinin Küreselleşme Derecesi 130
Tablo 17: Finansal Sistem Odakları 132

Tablo 18: Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri 136
Tablo 19: Skor Değişkeninin Özeti 137
Tablo 20: ANOVA Testlerinin Anlamlılıklarının Sınanması 138
Tablo 21: Finans Merkezlerinin Arasındaki Farklılıkların Sınanması 138
Tablo 22: Panel Birim Kök Testleri 142
Tablo 23: Modellerin Tek Yönlü mü İki Yönlü mü Olmasının Belirlenmesi 144
Tablo 24: Sabit veya Tesadüfi Etkiler Tahmincileri Arasındaki Seçim 146
Tablo 25: Panel Veri Modelinin Seçimi 147
Tablo 26: İki Yönlü Sabit Etkili Modelde Varsayımlardan Sapmalar 148

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1: Finans Merkezlerinin Küreselleşme Derecesi ile Kentlerin Fonksiyonu Arasındaki İlişki 8
Şekil 2: Kümelenmenin Soyağacı 22
Şekil 3: İktisadi Teoriler ve Kümelenme 24
Şekil 4:Kümelenme Sistemi ve Elemanları 25
Şekil 5: Teknolojik Kümelenmelerin Oluşmasını Etkileyen Faktörler 31
Şekil 6: Yol Bağımlılığının Bileşenleri 47
Şekil 7: Kendini Güçlendirmiş Finans Merkezlerinin Mekansal Çekicilikleri 50
Şekil 8: Finans Merkezlerinin Yapıtaşları 72
Şekil 9: Finans Merkezlerinin Mekânsal ve İşlevsel Analitik Çerçevesi 74
Şekil 10: Finans Merkezlerinin Tipolojisi 87
Şekil 11: Finans Merkezlerinin Rekabetçilik Analizi 92
Şekil 12: Para, Mekan ve Güç Sistemi İlişkisi 94
Şekil 13: Finansal Sistem Yapısının Finas Merkezlerinin Mekansal Bağımlılığına Etkileri 96
Şekil 14: Mekansal Bağımlılık Yaratan Faktörler 99
Şekil 15: Finansal Sistem Organizasyonu 103
Şekil 16: Finansal Sistemin Finans Merkezlerinin Oluşşumundaki Etkisi .. 122

Şekil 17: Finansal Sistem Yapısının Finans Merkezlerinin Mekansal Bağımlı Hale Dönüşmesindeki Rolü 125

KISALTMALAR

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
RMB:	Renminbi
URA:	Urban Redevelopment Authority
IBM:	Uluslararası Business Machines
GSMH:	Gayri Safi Milli Hasıla
GFCI:	Global Financial Centers Index
GFDD:	Global Financial Development Database
ANOVA:	Analysis of Variance
HT:	Harris Tzavalis
ARMA:	Autoregressive Moving Average
LM:	Lagrange Multiplier
ALM:	Adjusted Lagrange Multiplier
EKK:	En Küçük Kareler Yöntemi
s.s.:	Standart Sapma
prob:	Probability

GİRİŞ

Sektörler benzer örgütsel yapılara ve stratejilere sahip firmaların belirli bölgelerde kümelenmeleri ile oluşur. Aynı sektördeki örgütler çevresel güçlere karşı benzer tepkiler verirken her örgütün benzer kaynaklara olan bağımlılık dereceleri farklılık gösterir. Örgütlerin fonksiyonlarını ve hayatta kalma şanslarını sosyal, ekonomik ve politik koşullar belirler. Bu koşullar altında örgütler birbirlerinin performanslarına bağlı olarak rekabet ederler. Bu da Popülasyon Ekolojisi Teorisi'nin ana fikrini oluşturur (Cattani vd., 2003).

Örgütsel Ekoloji Teorisi'ne göre örgütler kaynaklarını güvence altına almak için kendilerini konumlandırırken diğerlerinin stratejik seçimlerine de bağlıdırlar. Bilişsel meşruiyetleri ise örgütsel kimliklerini oluşturmada önemli bir rol oynar. Kaynakların dengesiz dağılımı ve kolektif kimlikler dolaylı olarak sektörel kimliğin oluşmasına katkı sağlar (ör. yoğunluk bağımlılığı teorisi). Fakat dış kaynaklar ortak bir bilişsel haritanın ortaya çıkarılmasını sağlama bakımından öncelik taşır. Eğer kaynaklar dengesiz dağılmışsa, kaynak kümelenmesi temelinde ekolojik olarak birbirine yakın örgütler arasında ortak bir algı oluşur (Dobrev, 2007). Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler göz önüne alındığında firmaların birbirine ve müşterilerine olan mekânsal yakınlığının bir öneminin kalmayacağı düşünülmüştür. Fakat yüz-yüze iletişim, imaj, bilginin akışı ve geri bildirimler özellikle finansal kümelenmelerin var olması ve gelişmesi için önemini korumaktadır. Her ne kadar teknoloji kümelenme etkisini zayıflatsa da finansal kümelenmeler hala belirli bölgelerde mekânsal olarak yoğunlaşma ihtiyacı duymaktadır. Yüz yüze iletişim ana

merkezkaç kuvvetlerden biri olarak karmaşık sorunların çözümü, güven yaratmak ve motivasyonu arttırmak için daha çok tercih edilmektedir; çünkü birleşme/satın alma anlaşmaları, know-how, yazılı olmayan kurallar ve finansal kurumların sosyal mahiyeti *(social embeddedness)* gibi her karmaşık bilgi elektronik ortama aktarılamaz. Bu nedenden dolayı finansal kümelenmeler mekânsal olarak hala varlıklarını korumakta ve işlem maliyetlerinin azaltılmasını sağlamaktadır. Bunun yanında hem müşteriler hem de kümelenmenin paydaşları iç ve dış ölçek ekonomisinin avantajlarından yararlanmak için birbirlerine mekânsal olarak yakın olarak yerleşmeyi tercih ederler. Örneğin bir Amerikan Bankasının kira maliyetlerini azaltmak için Frankfurt'un merkezinden birkaç km ötedeki bir banliyöye taşınmıştır. Fakat şehir merkezindeki piyasalardan uzaklaşan bankanın işleri gerilemiştir. Sonuç olarak banka tekrar şehir merkezine geri dönmüştür. Bilgi ve iletişim teknolojileri bu bankanın piyasa ile olan arasındaki uzaklığı kapatmaya yeterli olamamıştır (Grote, 2009).

Dinamik örgütsel çevre koşulları sektörlerin gelişimini mekansal açıdan da etkiler. Coğrafik bariyerlerden dolayı örgütler farklı bölgelerde farklı gelişim yolları izlerler ve diğer örgütler arasındaki meşruiyetlerine ve rekabetçilik güçlerine göre mekansal olarak farklı ölçülerde yoğunlaşırlar. Bunun yanında kaynak dağılımı da örgütlerin çevreye olan adaptasyonlarının derecesini belirler. Bunların tümü birlikte ele alındığında mekansal yoğunluğun örgütlerin ihtiyaç duydukları kaynaklara göre sınırlarını ve rekabetçilik güçlerini belirlediği görülür (Lomi, 1995).

Sektörel kümelenmelerin ilk ortaya çıkışı esnasında yeni bir örgüt bu kümelenmeye dahil olduğunda rakiplerinin, müşterilerinin, tedarikçilerinin ve çalışanlarının onun farkına varmaları ile meşruiyetini sağlamış olur. Başlangıçta kümelenmelere dahil olan yeni firmaların meşruiyetlerinin artması ile birlikte kümelenmelerin mekansal yoğunlukları da artmaya başlar. Dolayısıyla sektör belli bir ölçek büyüklüğüne ulaşana kadar sektörel kümelenmelere yeni firma girişleri azalarak artmaya devam eder. Sektör belli bir ölçeğe ulaştıktan sonra ise rakip sayısı artmaya başlayacağı için yeni kurulan firmaların yaşama şansı mekansal yoğunluğun artmasından negatif yönde etkilenir. Bir başka deyişle kümelenme içinde rekabetçilik artmaya başladıktan sonra bu kümelenmedeki yeni örgüt kuruluş oranı artarak azalır.

Sonuç olarak bir kümelenmedeki yeni örgüt kuruluş oranı ile mekansal yoğunluk oranı arasında ters U biçimli bir ilişki olduğu söylenebilir (Hannan, 1986). Örgütlerin mekansal yoğunluk bağımlılıklarının yeni firma kuruluş oranları üzerindeki bu etkisi örgütlerin mekansal yerleşim tercihleri hakkında önemli ipuçları sunar (Britton ve Ocasio, 2007). Mekansal yoğunluk bağımlılığı bileşenlerinin sınırlı alanlardaki yerleşim kararları üzerinde güçlü etkileri varken; kümelenmelerin zamanla yer değiştirmesi üzerinde zayıf etkileri bulunur (Greeve, 2000).

Kümelenmelerin sınırları dairesel bir yapı olarak düşünüldüğünde Toplumsal Çevre Bilimi Teorisi örgütlerin daire merkezine yakın olan yerlerde daha fazla yoğunlaştığını göstermektedir. Büyüme teoristlerine göre özel teşviklerle kurulan örgütler hızlı gelişme gösteren bölgelerde yoğunlaşmaktadırlar. Yerel veya bölgesel yönetim teşviki ile kurulan örgütler ise yatırım yapılma potansiyeli yüksek bölgelerde yoğunlaşırlar (Britton ve Ocasio, 2007). Bu süreçlerin analizi bölgesel olarak ya da gözlenemeyen heterojenliklerin ihmal edildiği ulusal düzeyle sınırlandırılmıştır (Cattani vd., 2003). Örneğin, finans sektörü ele alındığında rekabetçiliğe bağlı olarak Copenhagen şehrindeki Danimarkalı ticaret bankalarının ulusal düzeyde yoğunluğu arttıkça yeni banka kurma oranı azalmaktadır. Fakat daha düşük analiz seviyelerinde bankaların yoğunluğu arttıkça yeni firma kurulma oranı artmaktadır. Bu da meşruiyetin rekabetçilikten daha geniş alanda etkili olduğu genel kanısının yanlış olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla meşruiyetin ancak sektörel kümelenmelerin ilk ortaya çıktığı zamanlarda rekabetçilikten daha etkili olduğu söylenebilir (Lomi, 2000).

Kümelenmelerin evriminde etkili olan faktörler farklı analiz düzeyleri dikkate alınarak analiz edildiğinde mekansal yoğunluk bağımlılığının yeni firmaların mekansal yerleşimi üzerindeki etkilerinin bölgesel düzeyde daha güçlü olduğu görülmektedir (Greeve, 2000). Örneğin parçalanmış bir yapıya sahip olan hizmet sektörlerinde tek bir firma dominant değildir. Pazara giriş bariyerleri düşük olmakla birlikte sektörde farklılaşmış hizmetler sunarlar. Dolayısıyla yoğunluk bağımlılığının yeni firmaların mekansal yerleşim tercihleri üzerindeki etkileri hizmet sektörünün yapısı nedeniyle bölgesel düzeyde daha yüksek çıkmaktadır. Analiz düzeyi bölgeselden daha alt kategorilere indirgendiği zaman mekansal olarak heterojenlik

sorunu çözülebilmektedir. Bunun yanında mekan, örgütlerin kurulma zamanı ve yeni kurulmuş örgütlerin yaşam şansının tahmin edilmesi bakımından önem taşımaktadır (Cattani vd., 2003).

Örgütlerin yer seçimlerine ilişkin olarak Arthur (1988)'un mekânsal yol bağımlılık teorisi kümelenmeler için hangi bölgenin avantajlı hale geleceğinin ilk anda tahmin edilemediğini; örgütlerin bir bölgeye yerleşmeye başladıktan sonra belli olan rastsal durum ile zaten var olan bölgelerin diğer bölgelere göre daha avantajlı olabileceğinin tahmin edildiğini ortaya koymuştur. Bu teoriden yola çıkarak finans kümelenmelerinin de nerede doğduğu ve ilk yerleşim yeri tahmin edilemeyeceği sonucu çıkarılabilir; çünkü finans kümelenmelerinde farklı firmaların kümelenmeye giriş sırası rastgeledir. Finans kümelenmesi yeterli bir ölçek ekonomisine ulaştığında coğrafik kilitlenme meydana gelir. Böylece kümelenmenin olduğu bölge diğer bölgelere göre daha avantajlı hale gelir. Dolayısıyla finansal kümelenmelerin mekânsal yerleşimleri mekanın sağladığı pozitif dışsallıklara bağlıdır. Finans kümelenmeleri arasındaki rekabet daha fazla firmayı bu kümelenmeye çeker ya da firmaların yer değiştirmesini sağlar. Finansal örgütler mekansal yerleşim tercihlerini bilgiyi toplama, işleme ve aktarma fonksiyonlarına göre var olan firmaların kümelenme ekonomisine göre yapmaktadırlar. Bir bölgedeki finansal kümelenme belli bir ölçek ekonomisine ve mekansal yoğunluğa ulaştığında diğer bölgelere göre daha avantajlı hale gelir.

Finansal kümelenmelerin oluşumunda ve ilk mekânsal tercihlerini belirlemede bulundukları bölgenin (genellikle şehirler) doğal kaynaklarının dağılımını etkileyen doğal çevre, kurumlar arası bilgi akışının sağlandığı kurumsal çevre, yerel hükümetlerin hukuksal, yönetsel ve vergisel düzenlemelerini gerçekleştirdiği ve bölgesel teşvikler konusunda söz sahibi olan yasal çevre, eski ticaret veya sosyal bağlantılar aracılığıyla bilgi ağı kurulmasını sağlayan tarihi çevre ile bilgi iletiminin tipi, kalitesi ve hızını belirleyen teknolojik çevre etkili olmaktadır (Porteous, 1995). Bunun yanında finansal kümelenmelerin diğer sektörlere göre belirli bölgelerde daha fazla yoğunlaştığı görülmektedir. Finansal kümelenmelerin en fazla yoğunlaştığı yerler finans merkezleridir.

Finans merkezleri para ve sermaye piyasaları ile finansal piyasalar ile ilişkili kurum ve kuruluşların bir bölgede yoğunlaşması ile oluşur. Finans merkezleri sahip olduğu finans ve hukuk alanındaki uzmanları sayesinde finansal, politik ve hukuksal bilgilerin zamanında ve doğru yorumlanması, piyasalara giriş ve çıkış maliyetlerinin azaltılması, hükümetlerce gördüğü teşviklerle elde ettiği gelişmiş teknolojik altyapısı ile finansal ürünlerde farklılaşmayı sağlar. Finans merkezleri, potansiyel yatırımlar hakkında bilgi üretme ve işletme, bu bilgiye dayanarak yatırımlara sermaye tahsis etmek, girişimcilerin ve kurumsal firmaların faaliyetlerini takip etme, kurumsal yönetişim uygulama, finansal hareketliliği sağlama, ve tasarruf havuzu oluşturma ile mal, hizmet ve finansal araçların alışverişini kolaylaştırmak bakımından ülke ekonomisinin gelişmesi için bir motor görevi görür. Tüm finansal merkezler mevduat alma, borç verme, borç ve öz kaynak araçlarının dağıtımı, menkul kıymet ticareti ve aracılık, yatırım yönetimi, danışmanlık, sigortacılık, yabancı döviz işlemleri, forward sözleşmeleri, vadeli işlemler ve opsiyonlar gibi risk yönetimi ile ilgili türev piyasaları geniş bir yelpazede hizmet verir. Finans merkezlerinde yer alan sektörler genellikle teknoloji odaklı ve sermaye yoğun sektörlerdir. Bunun yanında tedarikçilerin, kullanıcıların, ulaşım ve hukuk hizmetleri, ofis ekipmanları ve baskı gibi tamamlayıcı sektörler de dikey ve yatay bağlantıları dolayısıyla dolaylı yoldan finans merkezlerinin oluşumuna katkıda bulunurlar (Martin ve Sunley, 2006a). Finans merkezlerinin iletişim ve yönetim merkezi fonksiyonu da bulunmaktadır. Uluslararası ulaşım ağı (deniz, kara, demir ve havayolları) ile bilgi ve iletişim teknolojileri iletişim fonksiyonun bir parçasıdır. Bunun yanında hukuk, pazarlama, ticaret ve basım yayın gibi destekleyici sektörlerde yönetim fonksiyonunun birer parçasıdır. Bu fonksiyonlar finans merkezleri için coğrafik uzaklığın önemini vurgulamaktadır (Goldberg vd., 1988).

Finans merkezlerinin oluşumu ve mekânsal yerleşimi ile ilgili literatür incelendiğinde finans merkezlerinin izledikleri mekânsal yolları tarihsel olarak küresel şehirlerdeki para ve sermaye piyasaların evriminin belirlediği görülmektedir. İlk çalışmalar finansal piyasaların liman kentleri başta olmak üzere uluslararası bağlantılara yakın olan yerlerde ve tek bir merkezde yoğunlaştığını göstermektedir (Kindleberger, 1974). Günümüzde ise finans sektöründeki hızlı teknolojik değişimlerle birlikte bankalar ve diğer finans kurumlarının yer seçimindeki

alternatifleri artmıştır (Kaufman, 2001). Kindleberg sadece bankacılık sektörüne odaklanarak araştırmasında finans merkezlerinin oluşumunda sermaye piyasasının rolüne değinmemiştir (Lenzer, 2014). Fakat Duffy ve Giddy (1978) sermayenin uluslararası dolaşımındaki rol oynaması açısından sermaye piyasalarının finans merkezlerinin oluşumunda önemli olduğunu göstermişlerdir. Finans merkezleri küresel sermaye akımlarının varış noktası olarak hizmet etmektedir (Topal, 2003). Dolayısıyla finans merkezlerinin küreselleşme derecesi ile mekânsal olarak yeniden yapılanması arasında bir ilişki bulunmaktadır.

Genel olarak finans merkezlerinin oluşumu ve mekânsal evriminin bulundukları şehirlerin ticaret merkezi olma, sermaye hareketliliğini sağlama merkezi ve varlık koruma merkezi olma fonksiyonlarından etkilendiği görülmektedir (Hong Kong, Singapur, Dubai vb.). Örneğin, Londra, Hong Kong ve Amsterdam gibi finans merkezleri başlangıçta ticaret merkezleri olarak gelişmeye başlamışlardır. Uluslararası ticaretle uğraşan tüccarlar faaliyetlerini daha sonra sigortacılık ve finans sektörüne kaydırmışlardır. Buna karşılık New York, Berlin, Frankfurt, Tokyo ve Şangay gibi finans merkezleri ticaret merkezi odaklı ekonomilerle rekabet edebilmek ve kendi finansmanlarını karşılayabilmek için ortaya çıkmışlardır. Dubai gibi finans merkezleri ise iş dünyasına istikrarlı bir ekosistem sunabilmek için sermaye tahsis eden istikrar merkezleri olarak doğmuştur. Zamanla Londra, New York ve Hong Kong gibi rekabetçilik güçlerini arttırmak isteyen finans merkezleri yenilik yoluyla talep yaratmaya başlamışlardır (Huat vd., 2004). Buna karşın finans merkezlerinin evriminde izledikleri mekânsal yolları araştıran bazı çalışmalarda finans merkezlerinin yerleşmek için her zaman uluslararası ticaret bağlantılarını sağlayan liman kentlerini seçmedikleri görülmektedir. Bazen bir şehrin başkent olması da finans merkezlerinin yer seçiminde etkili olabilmektedir. Örneğin, 1945'e kadar Paris ve Berlin, 1935'ten sonra Milan ve Madrid, 1960'dan beri Mexico City ve Sao Paulo önde gelen finans merkezleri olmuşlardır (Reed, 1980).

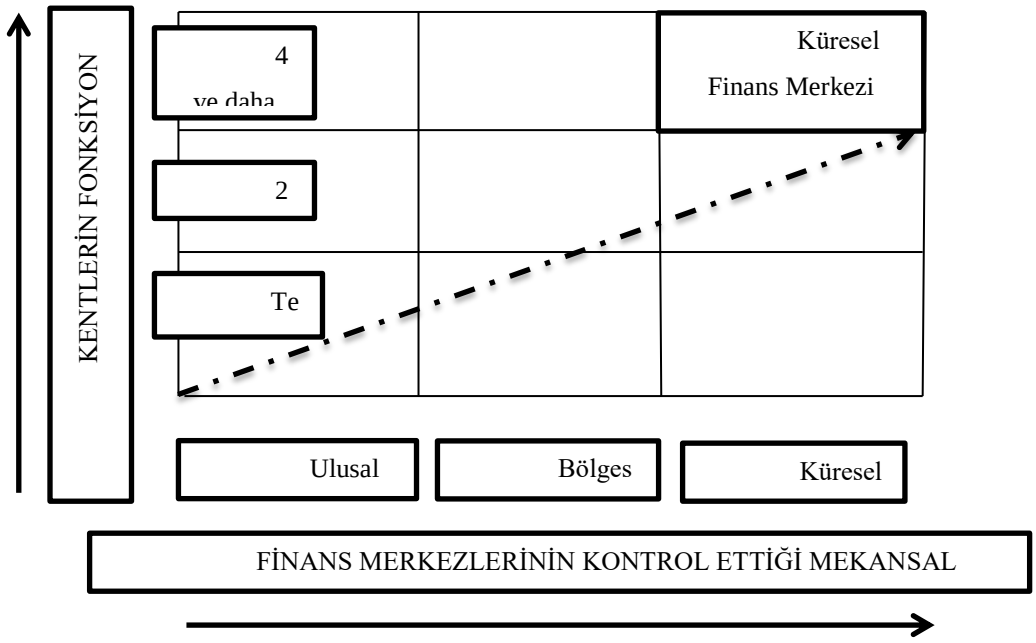
Walter (1993), Gehrig (1998) ve Krugman (1996b) finans merkezlerinin yer seçiminde etkili olan faktörleri merkezcil ve merkezkaç kuvvetlerin yönlendirdiğini ileri sürmüşlerdir. Merkezkaç kuvvetler yüksek hareketlilik gerektiren veri işleme, ticaret, yatırım yönetimi, vb. faaliyetler olarak adlandırılır. Merkezkaç kuvvetinin

etkisinde ileri teknoloji kullanan finansal kurumlar işgücü veya gayrimenkul maliyetleri düşük ve uluslararası veya bölgesel ölçek ekonomisi potansiyeli yüksek olan yerleri seçer. Bunun yanında bilgiye dayalı işlemlerde kalite kontrol, hız, güvenlik ve gizlilik gibi faktörlerin etkili olması finansal kurumların yer seçiminde maliyet açısından daha avantajlı olan yerlere rağmen sadece belirli bölgeleri seçmesine neden olur. Örneğin, sigorta talebi için veri girişi yapan firmaların düşük maliyetler açısından daha avantajlı olan İrlanda yerine Zurih'te yer almaları gibi (Walter, 1993).

Merkezcil kuvvetler ise düşük hareketlilik gerektiren finansal faaliyetler olarak adlandırılır. Kümelenmelerin oluşumunda etkili olan merkezcil kuvvetler firmaların mikro davranışlarından, ulaştırma maliyetlerine bağlı olarak büyük piyasalara yakın olma isteklerinden, gittikleri yerlerde ölçek ekonomisi yaratan üreticilerin hareketliliğinden dolayı ortaya çıkmaktadır (Fujita vd., 1999). Örneğin özel bankacılık ilişkileri geliştirmek ya da yatırım bankacılığı ve hukuk danışmanlığını içeren karmaşık bir kurumsal ve finansal yapı kurmak yüz yüze iletişim kurmadan mümkün görünmemektedir. Modern teknolojinin gelişmesi ile birlikte bir portföy yöneticisi veya gayrimenkul danışmanı rakiplerinden uzak bir noktada müşteri ile iş yapabilir. Bu anlamda teknoloji ön büro işlemlerini arka ofis işlemlerine dönüştürebilmesi bakımından finans merkezlerinin yer seçimini etkileyen merkezcil ve merkezkaç kuvvetler arasında bir denge unsuru oluşturur. Bu nedenle yeni bilgi ve iletişim teknolojisi finans merkezleri ekonomisinin temelini oluşturan bir faktör olarak kabul edilmektedir (Walter, 1993; Ter Hart ve Piersma, 1990; O'Brien, 1992; Grote vd., 2000).

Öte yandan finans merkezlerinin izledikleri mekânsal yollar dünya kentlerinin sahip olduğu finansal sistemin yapısı, uluslararası şirketlere ev sahipliği yapması, global hizmetler vermesi (yabancı yatırım portföylerini yönetmek gibi), uluslararası bağlantı yollarına sahip olması (havaalanları, limanlar, hızlı tren vb.) bilgi ve teknoloji fonksiyonu (finansal ürün yeniliği, iletişim, nitelikli işgücü konsantrasyonu) politik istikrar ve kültür gibi çeşitli fonksiyonlarla ilişkilendirilebilir. Bu fonksiyonlar dikey eksene, finans merkezlerinin kontrol ettiği mekânsal büyüklük ise yatay eksene yerleştirilerek finans merkezlerinin mekânsal yol evrimleri açıklanabilir. Tek bir

fonksiyona sahip bir kentteki finans merkezi kendi sınırlarından daha büyük, ancak global ölçeğe göre daha küçük bir mekânsal kontrol kapasitesi elde etmekte, 2-3 fonksiyona sahip bir kentteki finans merkezi ise bir öncekine göre daha geniş bir coğrafyaya egemen olmaktadır. Dört ya da daha fazla fonksiyona sahip olmayı başarabilen kentlerdeki finans merkezleri ise global bir merkez olarak global ölçekte bir mekânsal kontrol kapasitesine sahip olur.

Şekil 1: Finans Merkezlerinin Küreselleşme Derecesi ile Kentlerin Fonksiyonu Arasındaki İlişki

Şehirlerarası hiyerarşik eşitsizliğin temeli merkezi konum teorisine dayanmaktadır. Şehirlerarası eşitsizlik mekânsal olarak ürün ve hizmetlerin piyasalara ne kadar etkin sunulabildiği ile ilgilidir. Sermaye piyasalarının hiyerarşi içindeki yeri şehir sistemi fonksiyonlarının karmaşıklığı ile doğru orantılıdır. Şehirlerin fonksiyonları karmaşıklaştıkça piyasalar hiyerarşi içinde üst sıralara çıkar. Merkezi konum teorisine göre şehirlerin fonksiyonlarının mekânsal yoğunlukları ve şehirlerin büyüklüğü ölçek ekonomisi büyüklüğü ile erişilebilirlik ve ulaşım maliyetlerini minimize etme derecelerine bağlıdır. Şehirlerin büyümesi firmaların yer seçimlerini etkilemektedir. Düşük sabit ve yüksek ulaşım maliyetleri olan firmalar yerlerini değiştirmek isterler ve yüksek sabit ve düşük ulaşım maliyetleri olan yerlere doğru mekânsal bir yol belirlerler. Finansal firmaların sosyal öğrenme ve etkileşim

sayesinde kendilerini güçlendiren şekilde organize olmaktadırlar. Uluslararası finans merkezlerinin mekânsal dağılımının bu sebepten dolayı kararlı bir hiyerarşik sisteme yakınsaması beklenir. Sermaye piyasalarının mekânsal dağılımlarına bakıldığında borsaların belirli şehirlerde kümelendiği görülmektedir (Poon vd., 2004).

Bunun yanında finansal örgütler de prestijli borsalara yakın olmak istemekte ve bu türden borsalara sahip finans merkezlerinde yerleşmeyi seçmektedir. Finansal ürünlere yakınlık gereksinimi finans merkezleri için mekânsal bağımlılık yaratan faktörlerden biridir. Borsalara olan mekânsal yakınlık her zaman finansal faaliyetlerin bir merkezde toplanmasını tetikleyen güçlü bir faktördür (Grote vd., 2000). Finans merkezleri sermaye piyasalarında derinliği ve likitiditeyi sağlamakta, finansal istikrar konusunda yatırımcılara güvence vererek etkinliklerini ve karlılıklarını arttırmaktadır. Borsaya kote olmuş firma sayısı arttıkça ortamdaki bilgi akışını hızlandırırken bilgi asimetrisini azaltmaktadır. Böylece finansal sistemlerin özellikleri düşünüldüğünde finans merkezleri müşteriye, piyasalara, bilgiye, makro politikalar geliştiren kurumlara, rakiplere, finansal ürünlere ve hizmetlere yakınlık bakımından finansal örgütler için mekansal bağımlılık yaratmaktadır.

Literatürde finans merkezlerini ekonomik, tarihsel ve mekânsal açıdan inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Ekonomik faktörler ile mekansal yapılar birlikte düşünüldüğünde finansal piyasalardaki faaliyetler, finansal kurumların faaliyetleri, finans sektörü yönetimi ve yasal çerçevesi, kişisel ve kurumsal vergi finansal bilgi yayılım mekanizmaları, nitelikli işgücü ve finans merkezlerinin altyapı bileşenleri mekansal bağımlılık faktörlerini oluşturmaktadır (Thakor, 1996; Z/Yen, 2011).

Bunların aksine O'Brien (1992) küreselleşme, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte finansal işlemler, finansal arz ve talep için finansal kurumların bulundukları coğrafya ile birbirlerine yakınlıklarının pek bir öneminin kalmadığını iddia etmektedir; çünkü gelişen iletişim teknolojileri ile birlikte finansal örgütlerin yer seçimi için önlerindeki alternatifler çoğalmıştır. O'Brien (1992) küresel entegrasyon ve teknolojik gelişmeler sonucu finansal piyasalar müşterilerinden uzakta metropol merkezlerden daha küçük yerlerde merkezileşme olmadan farklılaşmış finansal ürünler sunarak faaliyet

gösterebilmektedirler. Fakat yine de New York, Londra, Tokyo, Frankfurt, Hong Kong ve Singapur gibi büyük finans merkezlerinde yer almaları sayesinde elde ettikleri finansal yetenek havuzu, deneyim ve özelleşmiş destek hizmetleri ile rekabet avantajı sağlayan finansal örgütler bu merkezlere mekansal bağımlı hale gelirler. Sonuç olarak küresel finansal sistemin coğrafyası merkezileşme ve yoğunluk ile yerelleşme ve yayılma kuvvetlerinin etkisinde şekillenmektedir.

O'Brien (1992)'nin savunduğu gibi bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi, küreselleşme ve finansal entegrasyon tamamiyle finans merkezlerinin önemini kaybetmesine neden olmamaktadır. Aksine ürün yelpazesinin genişlemesi ve piyasalardaki ticaret hacminin artmasıyla finans merkezleri daha rekabetçi hale gelmişlerdir. Bunun yanında finans merkezlerinin maliyetler, nitelikli eleman, pazar fırsatları, bölgesel yakınlıklar, müşteriler ve pazaara giriş engelleri bakımından ülkere mekansal-kurumsal-ekonomik rekabet avantajı sağladığı düşünüldüğünde daha fazla geliştirilmeleri gerekmektedir. Bir başka deyişle, Londra, New York ve Tokyo gibi küresel finans merkezleri finansal entegrasyon sonucu önemlerini kaybetmemişlerdir. Sadece finans merkezlerinin izledikleri mekansal yollar artık finansal sistem açısından farklılaşan rolleri ve performansları ile belirlenmeye başlanmıştır. Sermaye ve ticaret akışı, işlem maliyetlerini azaltma, likiditeyi ve etkinliği arttırma gibi çekicilik yaratan faktörlerine göre yer değiştirmeleri kolaylaşmıştır (Martin, 1994).

Tarihsel açıdan ele alındığında finans merkezlerinin yoğunlaştıkları bölgelerin genellikle büyük liman şehirlerindeki uluslararası ve/veya ulusal ticaret merkezleri olduğu görülmektedir. New York finans merkezi olarak geliştiği yıllarda doğu kıyılarındaki deniz ticareti sayesinde Avrupa'dan gelen finansal haberlerin toplanıp diğer şehirlere yayılan bir iletişim merkezi fonksiyonu üstlenmiştir (Porteous, 1995).

Aynı zamanda ticaret, Londra'da olduğu gibi bankaları ve büyük finans kuruluşlarının genel merkezlerini merkezi iş alanlarına çekmektedir. Zamanla bu kümelenmeler pozitif ekonomik dışsallığı destekleyen bilgi teknolojileri, sigortacılık, danışmanlık ve hukuk gibi destekleyici sektörlerle kendini güçlendiren yapılar haline dönüşmektedir. Bunun yanında finans merkezleri düşük bilgi maliyetleri sağlayabilmek ve farklı zaman dilimlerinde işlem yapabilmek için tek merkezli

kümelenme eğilimi içerisine girmişlerdir. Bu eğilim başlangıçta finans merkezlerinin başarılarını arttırsa da daha sonra kapasiteyi aşan yoğunluk, hızlı ekonomik büyüme, ve - hükümet politikalarındaki değişiklik, merkezileşmeden kaynaklanan değişime dirençli katı kurallar, finansal krizler, vb.- dışsal şoklar finans merkezlerinin düşüş yaşamasına neden olabilmektedir. Özellikle kısıtlayıcı kurallar başarılı bazı finans merkezlerinin önemini kaybetmesine ve finansal ilginin diğer finans merkezlerine kaymasına neden olmaktadır. Tarihte bu yüzden pek çok finans merkezi önemini yitirmiş ve yok olmuştur. Örneğin 1400-1500'lü yıllarda finans merkezi olarak yükselen Florence'in 1500-1600'lü yıllarda düşüşü ve Genova'nın yükselişi gibi (Fratianni, 2009).

Diğer yandan mekânsal çalışmaların finans merkezlerinin yol bağımlı olduğu konusunda hemfikir olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda finans merkezleri üzerindeki kümelenme etkisi ve merkezkaç-merkezcil kuvvetlerinin etkisi ile oluşan yol bağımlılığının neden ve nasıl mekânsal bağımlılığa dönüştüğü incelenmiştir. Finans merkezlerinin yol bağımlılığı oluşturma nedeni dışsal şoklara (rekabetçilik gücü yüksek başka finans merkezlerinin oluşumu) rağmen değişime (maliyetler, nitelikli işgücü ve altyapı bakımından daha avantajlı finans merkezlerine gitme) direnç gösteren finansal kurumların yaşadığı kilitlenme (lock-in) yaşamasıdır. Zamanla finans merkezleri kendini güçlendiren (self reinforcing) ve mekânsal bağımlı bir yapı haline gelmektedir. Bu da finans merkezlerinin yükselişleri ve düşüşlerinin nedeni ile yarattıkları yeni mekânsal yolları hangi sebeplerden seçtikleri hakkında bilgi sunar (Martin, 2009; Grote, 2002).

Finans merkezlerinin mekansal evrimini daha iyi anlayabilmek için *finansal sistemin yapısı küreselleşme derecelerine göre finans merkezlerinin mekansal bağımlılıklarında anlamlı bir farklılık yaratmakta mıdır? Finansal sistemin yapısı finans merkezlerinin izledikleri mekânsal yolları (paths) etkiler mi?* soruları cevaplandırılması gereken önemli sorulardandır. Finans merkezlerinin oluşumu, yükselişi ve düşüşleri ele alındığında literatürde finans merkezlerinin mekansal bağımlılığının finansal sistemin yapısından ne kadar etkilendiğine ve finans merkezlerinin seçtikleri yeni mekansal yollara dair yapılan hiç çalışma yoktur.

Literatür bir bütün olarak değerlendirildiğinde finans coğrafyasının şans yoluyla (teknolojik değişimler ile) daha hızlı bir şekilde evrilebilmesine rağmen finans merkezlerinin oluşturduğu yol bağımlılığının aniden değil tarihsel süreçte küçük küçük olayların birikimi (small history matters) sonucu ortaya çıktığı görülmektedir (Martin, 2009; Grote, 2002). Finans merkezlerinin oluşumunda kümelenme etkisi, yeni ekonomik coğrafya ve yol bağımlılığı süreçlerinin etkili olduğu görülmektedir. Bir finans merkezinin başarılı olması oluşturduğu yol bağımlılığı, ölçek ekonomisi ve kümelenme etkisi ile açıklanabilmekte iken başarısızlıkları bilgi hinterlandı ve yeni ekonomik coğrafya yaklaşımı ile açıklanabilmektedir. Asya, Pasifik ve Avrupa ülkeleri ile Amerika örnek olayları dikkate alındığında finans merkezlerin mekânsal bağımlı bir yapısının olduğu görülmektedir. Literatürde finans örgütlerinin mekânsal bağımlılıklarını etkileyen faktörler ile yeni mekânsal yollarını nasıl yarattıklarına ilişkin ipuçları verilse de ülkelerin sahip oldukları finansal sistem özelliklerinin finansal örgütlerin nasıl bir mekânsal bağımlılık yarattığına ilişkin bir modelleme yapılmamıştır.

Bu çalışmanın amacı finans merkezlerinin mekansal gelişimi ve bağımlılığı ile ülkelerin finansal sistem özellikleri arasındaki ilişkiyi belirlemek; finans merkezlerinin sahip olduğu finansal sistemin bankacılık odaklı veya sermaye odaklı olmasının finans merkezlerinin mekansal bağımlılığı üzerinde anlamlı bir etkisi olup olmadığını araştırmak ve finansal sistem özelliklerinin farklı kategorilerdeki finans merkezlerinin mekansal bağımlılıkları ve gelişimleri üzerindeki etkilerini ölçmektir. Finansal sistemin özellikleri literatürde finansal gelişmişlik indikatörleri olan finansal derinlik, finansal etkinlik, finansal istikrar ve finansal erişilebilirlik ile ölçülebilmektedir. Finans merkezleri çalışmada ulusal, bölgesel ve küresel olmak üzere üç kategoride sınıflandırılmıştır. Finans merkezleri için mekânsal bağımlılık yaratan faktörleri belirlemek ve bu faktörlerin finansal sistem yapısından ne ölçüde etkilendiğini belirlemek gelecekte finans merkezlerinin yaratabileceği yeni mekânsal yolların yönünün tahmin edilebilmesini sağlayabilir.

Tezin beklenen çıktıları arasında finansal sistemlerin ve finansal örgütlerin sektörel odaklarının (Sermaye Piyasası, Bankacılık) finans coğrafyasını nasıl şekillendirdiğini ortaya koymak, finansal sistem boyutlarının yarattığı yol

bağımlılığının finans merkezlerinin ortaya çıkmasında veya ölüm riski derecesi üzerinde ne kadar etkili olduğunu ortaya koymak, finansal örgütlerin kümelenmelerinde yol bağımlılığı sonucu ortaya çıkan mekansal kilitlenmelerin (lock-in) kırılabilmesinde ve yeni mekânsal yolların oluşturulmasında etkili olan finansal sistem boyutlarını belirlemek yer almaktadır.

Örgütlerin mekansal bağımlılığı ve yeni mekansal yolların geliştirilmesinde etkili olan değişkenler incelerken finansal örgütlenmelerden yola çıkıldığı ve finansal kümelenmelere verilebilecek en iyi örnek olan finans merkezleri incelendiği için tezin organizasyonunda birinci bölümünde örgütlerde mekansal bağımlılığı açıklayan teorik çerçeve sunulmuştur. Finans merkezlerinin mekansal bağımlılığını açıklamak için kümelenme, yol bağımlılığı teorisi ve yeni ekonomik coğrafya yaklaşımlarından yararlanılmıştır. İkinci bölüm finansal sistem yapısının finans merkezleri için nasıl bir mekansal bağımlılık yarattığı incelenmiştir. Üçüncü bölüm tezin metodolojik çerçevesini sunmaktadır. İlk olarak araştırma hedeflerinden yola çıkarak araştırma soruları oluşturulmuştur. Daha sonra veri yapısı ve veri toplama sürecinden bahsedilmiş ve kısıtlar ele alınmıştır. Model ve hipotezlerin açıklanmasının ardından panel veri analizi yapılarak finansal sistemlerin bankacılık mı sermaye piyasası odakli mı olduğu da göz önünde bulundurularak finansal sistem yapısının finans merkezlerinin mekansal bağımlılıklarına etkileri modellenmiştir. Bunun yanında finans merkezlerinin ulusal, bölgesel ve küresel olarak hiyerarjilerinin mekansal bağımlılık açısından bir farklılık yaratıp yaratmadığı test edilmiştir. Dolayısıyla ortaya konan ekonometrik modeller yorumlanarak finansal sistem yapısının finansal ve ekonomik coğrafyanın evrimine olan katkıları belirlenmiştir. Son bölümde ise kurulan modelde finans merkezlerinin mekansal bağımlılıkları ve yarattıkları yeni mekansal yollara ilişkin sonuçlar var olan örnek olaylarla karşılaştırılarak hipotezlerin kabul ya da reddedilmesinin olası sebepleri ortaya konulmuş ve finans merkezlerinin yeni mekansal yollarını belirlerken finansal açıdan nelere dikkat etmeleri gerektiğine dair önerilere ve stratejilere yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

Bu bölüm tez çalışmasının teorik çerçevesini sunmaktadır. Bu bölüm üç alt başlıktan oluşmaktadır ve mekansal bağımlılığı etkileyen teoriler ve yaklaşımlar ele alınmaktadır. Birinci alt başlıkta kümelenme teorisi açıklanmıştır. Kümelenmenin tanımına, özelliklerine, oyuncularına, gelişimine etki eden faktörlere, yararlarına ve sektörel kümelenmelerin yer seçimlerine değinilmiştir. İkinci alt başlıkta yol bağımlılığı teorisi açıklanmış, yol bağımlılığının oluşma nedenlerine, aşamalarına ve derecelerine değinilmiştir. Ayrıca yeni yol yaratma stratejilerine değinilmiştir. Son alt başlıkta ise Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı ele alınmıştır. Bu alt başlıkta Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımının varsayımlarına, teorik temellerine, örgütlerin mekansal yol seçimleri üzerindeki etkisine ve Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımına getirilen eleştirilere yer verilmiştir.

Kökeni ekonomik coğrafyaya dayanan mekansal bağımlılık lokasyonlar arası uzaklıklara bağlıdır (Plummer, 2010) ve *'bir bölgedeki bir değişken değerinin yakın komşuluğunda gözlenen aynı değişkenin bir fonksiyonu ile tahmin edilmesi'* olarak tanımlanmaktadır (Anselin, 1988). Mekansal bağımlılık söz konusu olduğunda bir bölgenin mekansal özelliklerinin kendisine komşu bölgelerin mekansal özelliklerinden etkilendiği kabul edilir. Bu mekansal özelliklerin başında finans merkezlerinin uluslararası ulaşım bağlantılarına uzaklıkları, yoğunluk dereceleri (Arauzo-Corad ve Manjón-Antolín, 2012) ve yapısal karakterleri gelmektedir. Finans merkezleri başarısız olmaya başladıklarında rekabetçilik güçlerini koruyabilmek için

yeni meknasal yollar geliştirmek isterler. Finans merkezlerinin mekânsal yolları belirlenirken tarihsel yaklaşımların (Kindleberger, 1974; Johnson, 1976; Kerr, 1965), klasik kümelenme modellerinin (Nachum, 2000; Porter, 1990; Kuah, 2008), Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı (Krugman, 1996b) veya teorik yol bağımlılığı teorisinin (Arthur, 1988) tek başına finans merkezlerinin yer seçimi tercihlerini, yeni mekânsal yollarının tespitini ve mekânsal bağımlılıklarını açıklama konusunda yetersiz kaldıkları görülmektedir; çünkü bu modeller finans merkezlerinin oluşumu ve gelişim aşamasında daha çok etkilidir. Sonuç olarak finans merkezlerinin mekânsal bağımlılığını açıklayabilmek için bu teori ve yaklaşımların birlikte ele alınması gerekmektedir.

Yapılan ampirik çalışmalar finans sektörünün yoğunlaştığı finans merkezlerinin şehirlerin belirli bölgelerinde kümelendiklerini ve finans merkezlerinin mekansal yerleşme tercihlerini mekansal bağımlılıklarının belirlediğini göstermektedir. Merkezi Konum Teorisi'nin temellerine bağlı olarak finans sektörünün mekansal özellikleri üzerinde duran Parr ve Budd (2000) finans arzının hitap ettiği pazarlara göre merkez bölgelerde konumlandığını göstermiştir. Talebin yapısı dağınık olduğunda arzın mekansal yapısı ölçek ekonomisine ve taşıma maliyetlerine bağımlı olarak değişmektedir. Finans merkezlerinin mekansal bağımlılığı kümelenme teorisi, yol bağımlılığı teorisi ve yeni ekonomik coğrafya yaklaşımlarına dayanmaktadır (Krugman, 1998; Sassen, 1999; Porteous, 1995; Grote, 2002).

Kümelenme teorisine dayandırılarak oluşturulan mekansal bağımlılık modelleri finans merkezlerinin yapısal karakteristiklerinin, kümelenme yoğunluğunun ve derecesinin ölçümüne dayanmaktadır. Klasik kümelenme modelleri finans merkezlerinin mekansal bağımlılıklarını belirlerken finans sektörünün bölgesel istihdam büyüklüğü ve bölgelerdeki yeni firmaların sayısını dikkate almaktadır; çünkü klasik kümelenme modelleri ekonomik dışsallıkların (nitelikli işgücü, özelleşmiş hizmetler, düşük işlem maliyeti, öğrenme ve yenilik fırsatları, vb.) finans merkezlerinin çekiciliğinin altında yatan en temel faktörlerden biri olduğunu savunmaktadır. Mekansal yayılma etkisi olarak da adlandırılan bölgelerdeki ekonomik dışsallıkların (bilgi ve teknoloji yayılımı) finans merkezleri için pozitif

mekansal bağımlılık yarattığı görülmektedir (Artal-Tur vd., 2011). Kümelenme dışsallıklarının finans merkezlerinin mekansal bağımlılığı üzerindeki etkisi bölgedeki firma yoğunluğu arttıkça yükselecektir (Nachum, 2000). Doğru kümelenme büyüklüğü yakalandığında sektörel kümelenmeler finans merkezlerinin performanslarını ve rekabetçilik güçlerini arttıracaktır (Porter, 1990).

Yol bağımlılığı teorisi bölgesel büyüme dengesizliğinin neden devam ettiğini ve bazı sektörlerin neden belli bölgelerde mekânsal bağımlılık yarattığını açıklayabilmektedir. Aslında *yol bağımlılığı* durumsal koşullara bağlı olarak *mekân bağımlılığı* olarak da genişletiletilebilir (Martin ve Sunley, 2006; Palmberg, 2012). Coğrafik kümelenme teorileri ekonomik faaliyetlerin kümelenmeler halinde bir yerde gerçekleşmesinin gerekçesi olarak sektörün tarihsel gelişimini ve ilk seçilen yerin coğrafik avantajlarını göstermektedir (Nachum, 2000). Bunun bir sonucu olarak finans merkezleri bir bölgede yapılanırken yol bağımlılığı oluşturmaktadır (Zhao, 2003; Wang, 2005; Reszat, 2000; Percoco, 2009). Finans merkezlerinin küresel itibarı nitelikli ve üst düzey çalışanı kendine çekerek yol bağımlılığı etkisi yaratmaktadır. Yüksek çalışan hareketliliği kümelenmede bilgi yayılımını sağlamaktadır. Bu kümelenmede yer alan veya bu kümelenmenin bulunduğu yere taşınan firmalar kümelenmenin başka yere taşınamayan ya da aktarılamayan bilgi birikimine erişim sağlayabilmektedirler. Sektörel kümelenmeler etkinliklerini firmaların birbirlerine olan coğrafik yakınlıklarını ve firma yoğunluğunu arttırarak sağlayabilirler. Bunun diğer bölgelere aktarılamayan rekabet üzerinde de pozitif etkisinin bulunduğu görülmektedir. Finans merkezlerine diğer bölgelerdeki finans kümelenmesine nazaran sürekli olarak daha fazla bilgi ve kaynak akışı sağlandığı için finans merkezleri sağladıkları avantajları güçlendirerek geliştirirler. Büyük finans kümelenmelerinde çalışanlar bilgiye, teknolojiye ve finansal kurumlara rahatça erişim sağlayabildikleri gibi yatay ve dikey olarak diğer firmalar ile de iletişim kurabilmektedirler. Bu durumda yüz yüze iletişimin önemi de artmış olmaktadır. Bilgi teknolojileri ve medya kümelenmelerine yakın olmak da yetenekli çalışanları kümelenmeye çekmek ve finans merkezinin itibarını arttırmak açısından yol bağımlılığı yaratan etkenlerdir. Finansal istikrar, güçlü ulaşım altyapısı ve gelişmiş bilgi teknolojileri finans kümelenmesinin rekabetçilik gücü avantajı elde etmesi, taşıma kapasitesini yönetmek ve yabancı firmaları finansal merkezlere çekme

açısından büyük önem taşımaktadır (Kuah, 2008). İstanbul'un finans sektörünün mevcut gelişim yapısı ve formu bu duruma uygun bir şekilde oluşmaktadır. Sonuç olarak yol bağımlılığı finans merkezlerinin yeni mekansal yollarını ve mekansal bağımlılıklarını etkilemektedir.

Yeni Ekonomik Coğrafya Teorisi'ne dayanılarak oluşturulan mekansal bağımlılık modelleri ise bir sektörde oluşan kümelenmeler arasındaki uzaklıkları kullanmaktadır. Bu modeller verilen bir bölgedeki sektörel kümelenmenin aynı sektöre ait başka bir bölgedeki sektörel kümelenmeye nasıl bağlı olduğunu açıklamaktadır (Fujita ve Mori, 2005). Yeni kurulan firmaların coğrafik açıdan yakın çevresindeki kaynaklara özellikle emeğe ve bilgiye daha fazla bağımlı oldukları için mekansal bağımlılıkları da diğer yaşlı firmalara göre daha fazladır. Yeni kurulan firmaların yer seçiminde etkili olan faktörler arasında sektörel kümelenmelerin sağladıkları altyapı, pazarlara giriş kolaylığı, emek ve bilgi ağlarına erişim gibi ekonomik dışşsallıklar; öğrenme ve tedarikçi ve müşteriye kolay erişim bakımından etkinliği daha fazla olan komşu bölgeye yakınlık ve meşruiyet, kaynak paylaşımı ve yüzyüze iletişim sağlaması açısından güçlü bir iş kültürüne sahip bölgelere yakınlık bulunmaktadır. Dolayısıyla bir bölgedeki sektörel kümelenmelerin komşu bölgelerdeki sektörel kümelenmelerin performansları üzerinde etkisi olduğu anlaşılmaktadır (Cooper ve Folta, 2000). Dolayısıyla kümelenmenin dışsallıklarını paylaşan yeni firmalar eski firmalara göre daha sağlam bir kümelenme yapısı oluştururlar, daha yenilikçidirler ve daha hızlı büyüme gösterirler. Bu teorinin Lomi (1995)'nin yoğunluk bağımlılık teorisi ile de desteklendiği görülmektedir. Özetle, yeni firmaların performansları, büyümeleri ve hayatta kalmaları diğer firmaların performanslarına, büyümelerine ve hayatta kalmalarına bağlı olmasına rağmen firmalar yaşlandıkça bu bağımlılık azalmaktadır. Mekansal bağımlılık, bir firmanın yaşı arttıkça; performansı yakınındaki diğer firmanın performansına daha az bağımlı hale gelir şeklinde teorileştirilebilir (Plummer, 2010).

Finans merkezlerinin mekansal bağımlılığını belirleyebilmek için farklı mekansal ekonometrik modeller de ortaya atılmıştır. Örneğin sayım modeli mekansal bağımlılığın belirlenmesinde gözlenemeyen (hükümet politikaları, yüksek kira bedelleri vb.) ve mekansal bağımlılık yaratan faktörlerin mekansal hata etkisi olarak

adlandırıldığı bir modeldir. Sektörlerin mekansal bağımlılığı belirlenirken firma sayısı verilerinde mekansal gecikmeli açıklayıcı değişkenler kullanılabilir. Bu yaklaşımın altında yatan varsayım mekansal bağımlılığı sadece gözlenebilir veriler bir başka deyişle mekansal yayılma etkisi altında sayılan faktörlerin yarattığıdır. Mekansal bağımlılığı belirlemede kullanılan diğer bir model koşullu otoregresif modellerdir. Bu model gözlenemeyen mekansal hata etkilerini dikkate alarak bir bölgedeki firma sayısını arttıran mekansal özellikleri belirlemeye çalışmaktadır. Mekansal bağımlılığı belirleyen üçüncü bir model ise yarı parametrik negatif binomial modeldir. Bu modelde ortalama firma sayısını tahmin edebilmek için kontrol fonksiyonu yaklaşımı ile mekansal gecikmeli bir bağımlı değişken kullanılmaktadır (Bhat vd., 2014).

Ekonometrik modellerde mekansal bağımlılığın oluşma nedenleri; ölçme hataları veya veri toplama prosedürlerinden kaynaklanan mekansal etkileşimler *(gerçek mekansal bağımlılık)* ile sistematik ölçüm hataları veya hatalı ve eksik veri toplama *(sahte mekansal bağımlılık)* olmak üzere iki ayrı kategoride değerlendirilebilir (Plummer, 2010). Mekansal bağımlılık amprik testlerle anlaşılabilmektedir. Mezo düzey sektör analizlerinde Moran I Indeksi, Mekansal Ağırlıklı Matrisi, Mekansal Hata Modelleri mekansal bağımlılığın tespitinde kullanılan araçlardır (Anselin ve Bera, 1998). Mekansal otokorolesyonu belirleyen Moran I Indeksi de finans merkezlerinin mekansal bağımlılığı olduğunu göstermede kullanılabilir. Mekansal bağımlılığın bir ölçüsü olan geleneksel Moran I Indeksi tüm mekansal yapıyı bir istatistikte özetleyebilmektedir. Moran I Indeksi her bölgenin mekansal bağımlılığını ele alarak belirli bölgelerin çevresindeki kümelenmelerin mekansal olarak rassal dağılımlarını test etmektedir. Bölgesel olarak sektörel kümelenmeler karşılaştırıldığında bu kümelenmelerin mekansal dağılımı ya negatif ya da pozitif olarak sadece tek bir mekansal bağımlılık özelliği gösterebilir. Pozitif mekansal bağımlılık varsa mekansal otokorelasyon ile hem düşük hem de yüksek yoğunluktaki kümelenme yapıları belirlenebilir. Diğer yandan negatif mekansal bağımlılık varsa sadece yüksek kümelenme yoğunluğu olan yakın yerlerdeki düşük kümelenme yoğunlukları belirlenebilir. Bunun yanında sektörel yapıların belirleyicileri aynı zamanda sektörel kümelenmelerin mekansal bağımlılıkları hakkında bilgi vermektedir (de Dominicis vd., 2013). Sektörel yapıların belirleyiciler

arasında firma büyüklükleri, firmaların toplam piyasa değeri (Fernandez, 2011), firmaların finansal varlıklarının fiyatları ve ölçek ekonomisi (bölgenin kümelenme yoğunluğunun bir fonksiyonudur) bulunmaktadır (Parr ve Budd, 2000).

Metodolojik olarak mekansal bağımlılık ve mekansal heterojenlik birbirine karıştırılmamalıdır. Mekansal heterojenlik bölgelerin büyüklüğünün, nüfusunun, ekonomik kalkınma düzeylerinin, ekonomilerinin sanayi veya tarıma dayanmasının ve bölge sakinlerinin politik eğilimlerinin bölgeden bölgeye farklılık göstermesidir. Örneğin kırsal ve kentsel alanların sektörel kümelenmeleri heterojen bir yapı gösterir (Mori ve Smith, 2012). Bir başka örnek vermek gerekirse mekansal heterojenliğin olduğu regresyon modellerinde bağımlı değişken olan ev fiyatları ile bağımsız değişken olan ev özellikleri arasındaki doğrusal ilişki fakir ve zengin bölgelere göre farklılık göstermektedir. Özellikle kesit verilerinde mekansal bağımlılık ve mekansal heterojenliği birbirinden ayırmak zordur. Örneğin bir bölgedeki girişimcinin davranışlarının bu bölgeye yakın bölgedeki bir girişimcinin davranışlarından etkilenmesinin mekansal yayılma etkisinden mi yoksa kendi bölgelerine özgü ortak deneyimlerinin etkisinden mi kaynaklandığını ayırt etmek zordur (Plummer, 2010).

Diğer bir modelde ise mekansal bağımlılık ile bölge büyüklüklükleri ilişkilendirilmiştir. Örneğin, Lafourcade ve Mion (2007) bölge büyüklüğünün firmaların mekansal bağımlılıkları ve yeni mekansal yollarını belirlemeleri üzerindeki etkisini incelemiştir. Bu çalışmada mekansal otokorolesyon biçimi ya da yoğunluğu ölçülmek istenen coğrafik birimlerin sınırlarını içine alan uzaklık odaklı kümelenmeler ele alınmıştır. Bölgenin boyutu ile yoğunluğu arasında raslantısal olmayan pozitif bir ilişkinin oduğuna dair güçlü kanıtlar elde edildiği görülmektedir. Mekansal bağımlılık açısından düşünüldüğünde küçük bölgeler daha güçlü kümelenmeler oluşturmaktadır. Bu sonuç ile birlikte büyük alanlardaki firmaların yerel işgücü sistemleri ve küçük firmalar ile birlikte dar bir coğrafik alanda kümelenmeler oluşturmak yerine daha geniş alanlarda diğer firmalar ile işbirliği içerisinde uzaklık odaklı bir kümelenme modeli gösterdiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla büyük firmaların yer seçimleri yerel uzaklıklara duyarsızdır. Bunun aksine yerel müşterilere hitap eden küçük firmaların yerel pazara daha fazla bağımlı oldukları görülmektedir.

1.1. KÜMELENME TEORİSİ

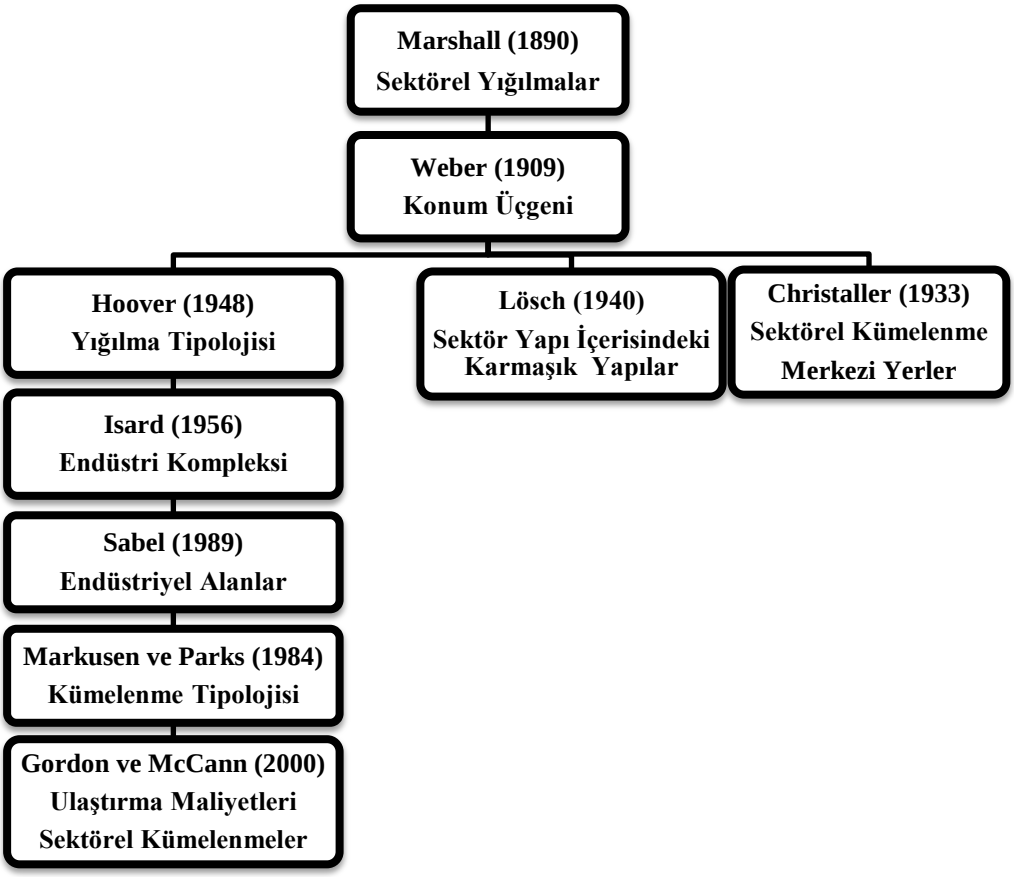
Kümelenmeden ilk olarak Marshall 1890 yılında *"ticari, sosyal, teknik anlaşmalar örgüsü"* olarak bahsetmiştir. Marshall sektörel yoğunlaşmaları maliyetlerini azaltmak için sektörlerin birbirine yakınlığı, işgücü piyasasının bir yerde yoğunlaşması ve yenilikçiliği tetikleyen entelektüel dışsallıklar olarak görmüştür (Ellison vd., 2010). Dolayısıyla Marshall bir üreticinin üretim yapmak için neden bir yeri diğerine göre daha avantajlı bulduğunu araştırmıştır (Akoorie, 2011). Sonuç olarak Marshall tedarik zinciri faaliyetleri kapsamında bir bölgeyi diğerinden avantajlı yapan dört fatkörün ulaşım altyapısı, uluslararası ticaret fırsatları, fiziksel koşullar ve hükümet destekleri olduğunu ileri sürümüştür (Kuei-Hsien vd., 2012).

Porter ise kümelenmelerin belirli coğrafi sınırlar içerisinde birbirine bağımlı firmalar ve birbirini tamamlayan kaynaklardan oluştuğunu ileri sürmektedir (Akoorie, 2011). Kümelenmeler sosyal ilişkilerin güvene dayandığı yenilik temelli bir ekonominin kaynağıdır (Kuei-Hsien, 2010a ve 2010b). Kümelenmeler ekonomik örgütlerin sosyal formları olarak sadece yerel sosyal ilişkiler kurmazlar. Değişen piyasa ve rekabetçilik koşullarına ayak uydurmak için ulusal, bölgesel ve hatta küresel düzeyde de sosyal ilişkiler geliştirerek kendilerini tekrar yapılandırırlar. Özellikle kurulan yerel sosyal ağlar kümelenme elemanlarının arasındaki koordinasyonu sağlar. Diğer yandan bu sosyal ilişkiler kümelenmelerin yıkımına veya mekansal kilitlenme yaşamalarına da neden olabilir (Floysand ve Jakobsen, 2002). Örneğin, Porter (1998) 'ın Elmas Modeli ile Londra'nın mekânsal özellikleri ile finans kümelenmesinin sağladığı avantajların Londra Finans Merkezi'nin oluşumuna etkileri değerlendirildiğinde; finansal kümelenmelerin finansal kurumların genel merkezlerinin bir bölgede politik gücün etkisiyle yoğunlaşmasıyla oluştuğu görülür. Finansal kümelenmenin amacı, içinde barındırdığı paydaşların mekânsal avantajlardan ve birbirleri ile olan etkileşimlerinden yararlanarak uluslararası rekabetçilik gücü elde etmektir. Avantajlı bir bölgede kümelenmek paydaşlara uluslararası finansal piyasalara daha hızlı ve kolay bir şekilde erişebilmek gibi stratejik ekonomik yararlar sağlar. Bunun yanında firmalar arası sıkı iletişim firma faaliyetlerinden daha büyük katma değerin yaratılmasını sağlar. Firmalar arası bu etkileşim hem ölçek ekonomisi dışsallıklar hem de dış rekabete karşı kendini

güçlendiren bir kümelenme yapısı meydana getirir. Kümelenme hem daha verimli nitelikli işgücü havuzunun oluşturulmasını sağlar hem de ağlar kurarak sektörünün uluslararası rekabetçilik gücünü arttırma fırsatı yaratan firmalar arası işbirliğini destekler (Kuah, 2008).

Kümelenme "*birbirine güçlü şekilde bağımlı firmaların (özelleşmiş tedarikçiler dahil), bilgi üreten kurumların (üniversiteler, araştırma enstitüleri, mühendislik şirketleri), bağlantı sağlayan kuruluşların (aracılar, danışmanlar, standart belirleyici kuruluşlar), devlet kuruluşları ve müşterilerin değer ekleyen tedarik zinciri şeklinde birbirlerine bağlandıkları ağ"* olarak tanımlanabilir (Roelandt ve Hertog, 1998; Porter, 1998). Kümelenme kavramı değer zincirindeki ürün ve hizmet üretenler ile yenilik yaratanlar arasındaki yatay ve dikey bağlantılara vurgu yapmaktadır. Kümelenmelerdeki yatay bağlantılar yeni bilgiler ve farklılıklar yaratmak için aynı kümelenme içerisinde benzer ürün ve hizmet üreten firmaların işbirliği yapmalarını; dikey bağlantılar ise asimetrik bilgi sorunlarını aşmak, ham bilgiyi düşük maliyetler ile işlemek, teşvikleri çekmek ve gerçekleşen işlemleri kolaylaştırmak için birbirinden farklı fakat birbirini tamamlayan ana üreticilerin, tedarikçilerin ve müşterilerin ortak değer ve yenilik yaratması anlamına gelmektedir (Maskell, 2001; Roelandt vd.; 2000). Örneğin, Amsterdam, Brüksel, Paris ve Lisbon'un Euronext Borsalar arası işbirliği oluşturduktan sonra Amsterdam'da finansal ürünlerinin ticaretinin yönü değişmiştir. Geliştirilen finansal ürün tipi ve bu ürünlerin ticaret hacimleri finans merkezlerinin coğrafyasını şekillendirmiştir. Finansal ürün çeşitliliği bir finans merkezinin gücünü belirlemektedir. Yönetim şeklinin liberalleşmesi, ekonomik ve politik birliklerin oluşması ve teknolojik değişiklikler ortak ağların oluşturulması nedeniyle finansal faaliyetlerin mekânsal dağılımını doğrudan etkilemektedir. Şeffaf finansal ürünlerin dağılımı rastgele olmamaktadır. Finansal ürünler geçmişte de tercih edilen finans merkezlerinin borsalarında toplanmaktadır. Dolayısıyla bu ürünlerin fiyatlarının belirlenmesinde asimetrik bilginin etkisi yoktur. Hedge fonları gibi finansal ürünlerin bulunduğu piyasalar belli bir kesime hitap ettiği için sadece büyük finans merkezlerinde yer almaktadır. Şeffaf olmayan finansal ürünlerin fiyatların belirlenmesinde asimetrik bilginin büyük etkisi vardır. Amsterdam diğer Avrupalı finans merkezleri arasında başarısız olmasının temelinde güçlü bilgi ağlarına sahip olmaması nedeniyle

rekabetçilik avantajını kaybetmesi yatmaktadır. Dolayısıyla Amsterdam yenilikçi finansal ürünler yaratamamıştır (Faulconbridge vd., 2007). Eski çağlardan bu yana endüstriyel kümelenmelerin tarihsel gelişimi Akoorie (2011)'in; kümelenmelerin farklı tanımları Prejmerean (2012) ile Almodovar ve Teixeira (2009)'nın; kümelenme literatürünün gelişimi Cruz ve Teixeria (2010)'un; aynı bölgesel veya sektörel kümelenme içerisindeki firmaların yatay ilişkilerini nasıl ve neden oluşturduğu Martinez-Fernandez vd. (2012)'nin çalışmalarında görülebilir.

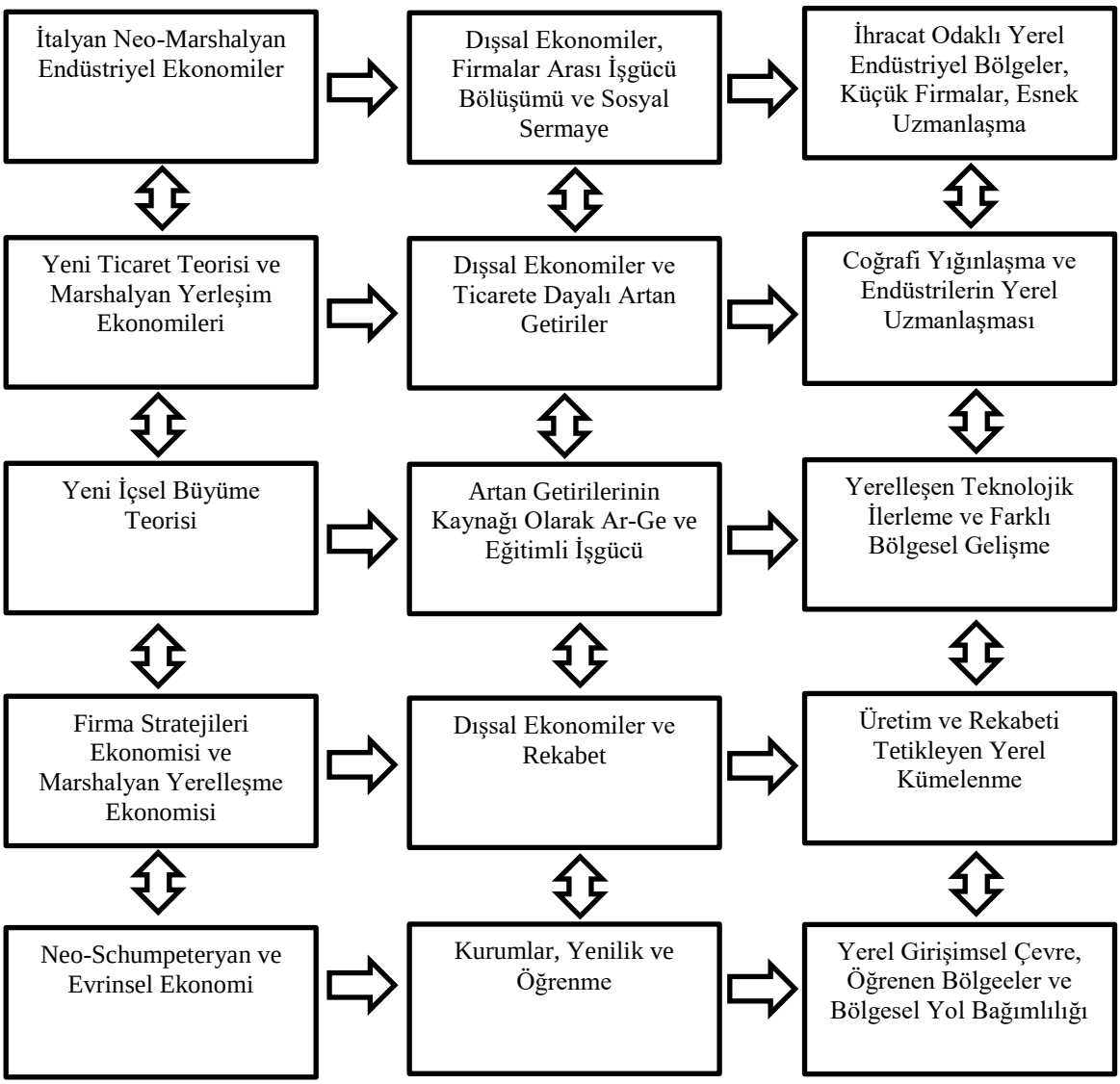

Şekil 2[1]: Kümelenmenin Soyağacı

1950'lerden 2004'e kadar kümelenme yaklaşımının ekonomik ve sosyal faydaları (dışsallıklar ve artan getiriler); kümelenmenin rekabetçilik faktörleri (Porter Elmas Modeli); coğrafik ve sektörel yoğunluğun, ortaya çıkan kilitlenmelerin sonuçları (yol bağımlılığı); yaşam döngüsü içerisinde kümelenmelerde düşüş

[1] Crawley, A.; Pickernell, D. **(2012)** An Appraisal of the European Cluster Observatory, *European Urban and Regional Studies*, Volume: 19, Number: 2, p.209

başladığında yaşanan ekonomik kayıplar, yeni mekansal yollar (Yeni Ekonomik Coğrafya); ve yenilik ağları/yenilikçi çevrenin ekonomik ve bölgesel kalkınmaya etkileri (GREMİ yaklaşımı) olmak üzere bu temel görüşlerin çerçevesinde şekillendiğini görülmektedir (Maskell ve Kebir, 2005). Sistematik olarak incelendiğinde kümelenme teorisinin farklı teorik temellere dayanan ve farklı terminolojiler kullanan iktisat teorisi yaklaşımları ile ilişkili olduğu görülmektedir (Asheim vd., 2006).

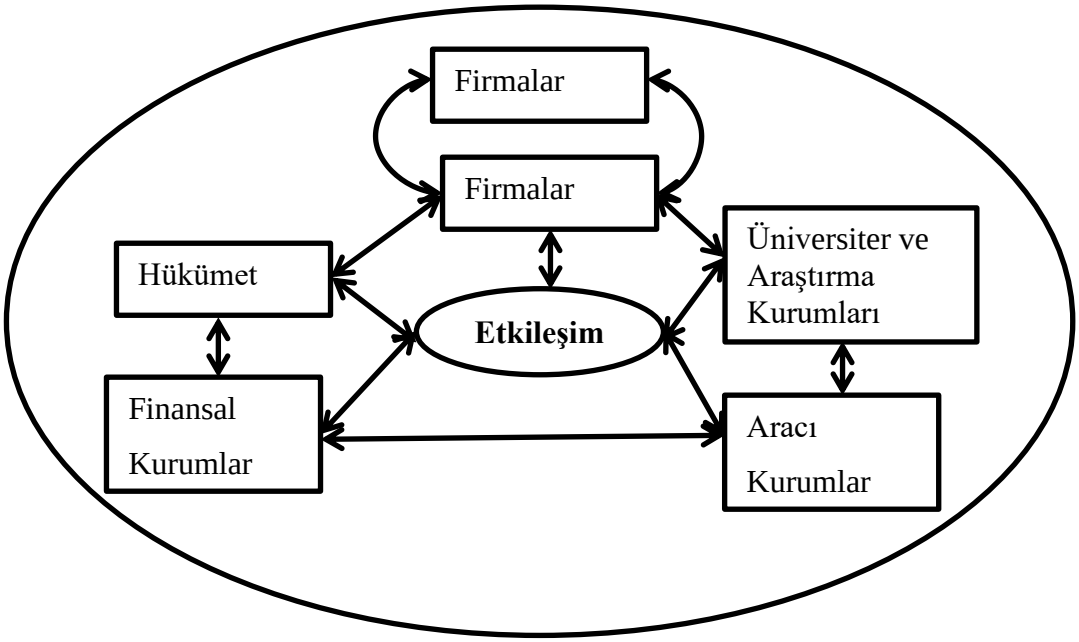
Şekil 3[2]: İktisadi Teoriler ve Kümelenme

Bu yaklaşımların ortak odak noktası; yerelleşmeyi ekonomik dışsallıkların veya artan getiri ölçeğinin bir kaynağı olarak görmeleridir. Literatürde Rocha (2005) kümelenme kavramının gelişim aşamalarını, çevresini ve etkilerini farklı ekonomik düşünce okullarının bakış açısından 1890'lardan günümüze kadar dönemsel olarak incelemiştir.

[2] Asheim, B.; Cooke, P.; Martin, R. (2006) *Clusters and Regional Development,* Routledge Taylor & Francis Group, London**,** p. 5

1.1.1. Kümelenme Sistemi

Kümelenme sistemi ürün ve hizmet üreticilerinin, bu üretici firmalara tedarik, teknik, altyapısal ve hukuksal danışmanlık hizmeti veren firmaların, standartları belirleyici- koruyucu-denetleyici kuruluşların, finansman kuruluşlarının, ticari-sektörel birliklerin, müşterilerin, eğitim-bilgi-araştırma kurumlarının ve hükümetlerin etkileşiminden oluşmaktadır. Aşağıdaki şekil bir kümelenme sisteminin elemanları ile bu elemanların aralarındaki ilişkileri tanımlamaktadır (Ma ve Yue, 2010).

Şekil 4[3]:Kümelenme Sistemi ve Elemanları

Kümelenmeler, coğrafi olarak belirli mekanlarda firmalar arasındaki sistematik ilişkiler üzerine kurulmaktadır. Firmalar, kurum ve kuruluşlar ürün üretmek, çekirdek teknolojiler geliştirmek, doğal kaynakları paylaşmak, ortak nitelikli işgücü havuzu oluşturmak, rekabetçilik avantajı elde etmek ve bilgi/teknoloji/işgücü/ürün ağları.oluşturmak için etkileşime girerler (Kuei-Hsien vd., 2014). Özellikle şehirler istihdam yoğunluğunun yüksek olduğu, bilgi ağlarının güçlü olduğu, girişimcilerin toplandığı/buluştuğu yerler ve taklit edilemez bilgi aktarımı ile çekirdek yeteneklerin geliştirildiği yerler olarak kümelenmelere mekansal bir özellik

[3] Ma, L.; Yue, F. (2010) Industrial Clusters' Talents Agglomeration Effects on High-Tech Enterprises' Innovations, International Conference on E-Product, E-Service and E-Entertainment, 7-9 November, Henan, p.1

katmaktadır (Zheng, 2011). Kümelenmeler oluşturdukları dışsallıkları kullanırlar ve kendilerine rekabet avantajı yaratırlar.

Keeble ve Nachum (2002) Londra'daki ticari hizmetler ve danışmanlık gibi destek hizmetleri sunan firmaların kümelenme nedenlerini firmaların müşterilere erişim için prestijli bir alan yaratma, ortak öğrenim süreçleri geliştirerek sektörel know how'larını güçlendirme, küresel ağlarla bağlantı kurma ve mekansal avantajlardan yararlanmak için fiziksel/ulaşım/teknolojik altyapısı iyi olan yaşanabilir cazip bölgelerde yer alma ihtiyaçlarına bağlamıştır. Son olarak kümelenmeler sinerji yaratarak piyasalardaki değişime zamanında cevap verme ve uyum sağlama becerisi geliştirmişlerdir (Kuei-Hsien, 2010a ve 2010b; Hilary vd., 2014). Fakat literatürdeki genel inanışın aksine hükümet politikaları sektörel kümelenmelerin piyasa başarısızlıklarını gidermeye yetmemektedir (McDonald vd., 2006). Kümelenmelerin ortaya çıkışı ile birlikte geleneksel sektörel yaklaşımlara olan bakış açısı da değişmiştir. Aşağıdaki Tablo'da geleneksel olarak sektörel yaklaşımlar ile Porter'ın kümelenme temelli yaklaşımının özellikleri karşılaştırılmıştır (Roelandt vd., 2000).

Tablo 1[4]: Geleneksel Sektörel Yaklaşımlar ile Kümelenme Temelli Yaklaşımlar

Geleneksel Sektörel Yaklaşımlar	Kümelenme Temelli Yaklaşım
Benzer ağ pozisyonları ve gruplar	Stratejik gruplar ve birbirinden farklı fakat birbirini tamamlayan ağ pozisyonları
Nihai ürün sektörlerine odaklanma	Müşteriler, tedarikçiler, servis sağlayıcıları ve uzmanlaşmış kurumlardan oluşma
Doğrudan ve dolaylı rakiplerine odaklanma	Ortak teknolojileri, işgücünü, girdileri, müşterileri ve ağları kullanan birbirine bağımlı sektörlerin varlığı
Rakipleri ile işbirliğinden kaçınma	Birbirine doğrudan rakip olmaktan çok ortak ihtiyaçları ve kısıtları olan katılımcılardan oluşma
Sınırlayıcı ve koruyucu hükümet teşviklerinin sonucu olarak ortaya çıkan sınırlı rekabet	Ortak sorunlara çözüm getirecek, iş yapabilme ortamını geliştirecek ve üretim ile rekabet gücünü arttıracak yapıcı ve etkili hükümet-sektör ilişkileri
Varolan genel eğilimler içerisinde farklılık yaratma gayreti	Sinerji yaratma ve yeni birlikler oluşturma gayreti

[4] Roelandt, Th. J. A.; Gilsing, V. A.; van Sinderen, J. (2000) New Policies for the New Economy Cluster-based Innovation Policy: International Experiences, 4th Annual EUNIP Conference Tilburg, The Netherlands, 7-9 December, 2000, p.9

Porter'ın rekabetçi temelli kümelenme yaklaşımında yer alan yapıcı ve etkili hükümet-sektör ilişkilerinin kümelenmelerin rekabetçilik düzeyi ve ekonomik kalkınma üzerinde pozitif etkileri bulunmaktadır. Londra örneğinde hükümet alan kullanımını tekrar düzenleyerek ve altyapı çalışmaları yaparak kümelenmelerin geliştirilebilmesi için ortam hazırlamıştır. Bu çalışmaları yürüten birimler kümelenmelerin birer elemanları olarak yenilikçilik, etkinlik ve kalkınma için diğer küme elemanları ile sinerji yaratmışlardır. Bu örnekte kümelenmelerin ekonomik kalkınmaya katkı sağlamasında ağ etkisinin büyük bir rolünün olduğu görülmektedir (Swords, 2013).

1.1.2. Kümelenme Seviyeleri

Kümelenmeler firma seviyesi (mikro), endüstri seviyesi (mezo) ve ulusal seviye (makro) olmak üzere üç seviyede değerlendirilebilir (Roelandt vd.,2000). Mikro seviyedeki kümelenmelerde ağlar Stratejik ağlar olup yatay ve dikey doğrudan/dolaylı bağlantılar ile sinerji yaratırlar. Bu yapılar ulaştırma maliyetlerinin azaltmaktadır. Şehirler ağların oluşmasına katkıda bulunurlar. Mezo düzey kümelenme seviyesinde sektörlerarası iletişim yoğun iken sektör içi iletişim daha az yoğundur. Bazen bunun tam tersi durumda söz konusu olabilir. İletişim ağlarının zayıflığı ya da güçlülüğü firmaların arasındaki ticari ilişkilerin yoğunluğuna bağlıdır.Stratejik teknolojik ortaklıklar ile bu tür ağlar kümelenme özgü bir rekabet avantajı yaratır. Mikro seviyedeki kümelenmeler değişik tedarikçilerin oluşturduğu ağlardır. Bir ya da birkaç ana oyuncu çevresindeki tedarikçilerin oluşturduğu ağlar ile var olmaktadır. Genellikle küçük ve orta ölçekli firmalardan oluşan mikro seviyedeki kümelenmelerin mekansal dağılımları incelendiğinde sanayi bölgelerinde yerleşen firmların birbirine daha yakın yerleştikleri ve sanayi bölgeleri dışındaki firmaların biribiirine daha uzak yerleştiği görülmektedir (Cainelli vd.,2006). Bir şehirdeki küçük ölçekli girişimlerin (mahalle ekonomisi) canlanması ve uzmanlaşmış bilgi aktarımı için yerel firmaların işbirliği içerisine girmesi mikro seviyedeki kümelenmelere örnek verilebilir (Neumann vd., 2012).

Mezo düzey ağlarda işçi hareketliliğinin sağlanması makro düzey ağlarda çeşitlilik yaratır. Pazar odaklı firmalar makro düzey ağlarda uzman işgücü hareketliliği ile teknolojik ve kültürel öğrenme süreçleri geliştirirler (Rozenblat,

2010). Mezo seviyedeki kümelenmeler aynı bölgede birkaç endüstrinin tedarik zincirleri içerisinde birbirini destekleyen bir yapı oluştururlar. Mezo seviyede birbiri ile girdi çıktı ilişkisi olan mikro kümelenmeler bir araya gelmektedirler. Örneğin; birbirleri ile ilişkili olabilecek film, müzik, moda gibi görsel üretim sektörleri bir araya geldiğinde mezo düzey bir kümelenme oluşturabilirler. Bu sektörler kültürel farklılığın olduğu şehirlerde kümelenme gösterirler. Ortak bilgi üretimi sayesinde ürün farklılaşması yaratarak şehirlerin kültürlerinde tarihsel bir değişim yaratırlar (Scott, 2001). Kümelenmiş ve kümelenmemiş sektörler karşılaştırıldığında; sektörler için bir kümelenmeye dahil olmanın kendileri için fayda sağladığını ortaya koymuşlardır Örneğin ticaret birliklerine üye olmak firmaların daha etkili pazarlama stratejisi üretmesini sağlamaktadır (Felzensztein vd., 2012).

Makro seviyedeki ağlar ise topolojik yakınlıklar ile ilgilidir. Bu türden ağlar mikro seviyedeki yerel ağların şehirler arası ağlar haline getirilerek yani genişletilerek oluşturulmaktadır. Makro seviyedeki kümelenmeler ise ulusal seviyede ele alınırlar. Ulusal seviyede birbirini destekleyen endüstriler makro kümelenmeler olarak değerlendirilmektedir. Örneğin, hizmet odaklı turizm, eğlence ve kongre turizmi kümelenmeleri) müşteri odaklı bölgesel kümelenmeler ekonomik kalkınmayı arttırmaktadır. Makro kümelenmelerin kalkınmadaki rolü yarattığı kümelenme ve ağ etkisinden ileri gelmektedir (Hsieh ve Lee, 2012). Aşağıda kümelenme seviyeleri tablolaştırılmıştır.

Tablo 2[5]: Kümelenme Seviyeleri

Analiz Düzeyi	Kümelenme Yapısı	Analiz Odağı
Firma Düzeyi (Mikro)	Bir ya da birkaç firma ve etraflarındaki tedarikçiler	Stratejik iş geliştirme, tedarik zinciri analizi ve yönetimi, ortak yenilij projeleri geliştirme
Sektörel Düzey (Mezo)	Benzer ürünlerin veya hizmetlerin üretilmesi için oluşturulan sektör içi ve sektörler arası tedarik zinciri	Sektörlerin GZFT ve kıyaslama analizi, yenilik ihtiyacı
Ulusal Düzey (Makro)	Ekonomik sistemin içersindeki endüstri grupları	Ulusal ekonominin uzmanlaşmış yapıları, ulusal düzeyde ürün ve sreç yeniliği geliştirme

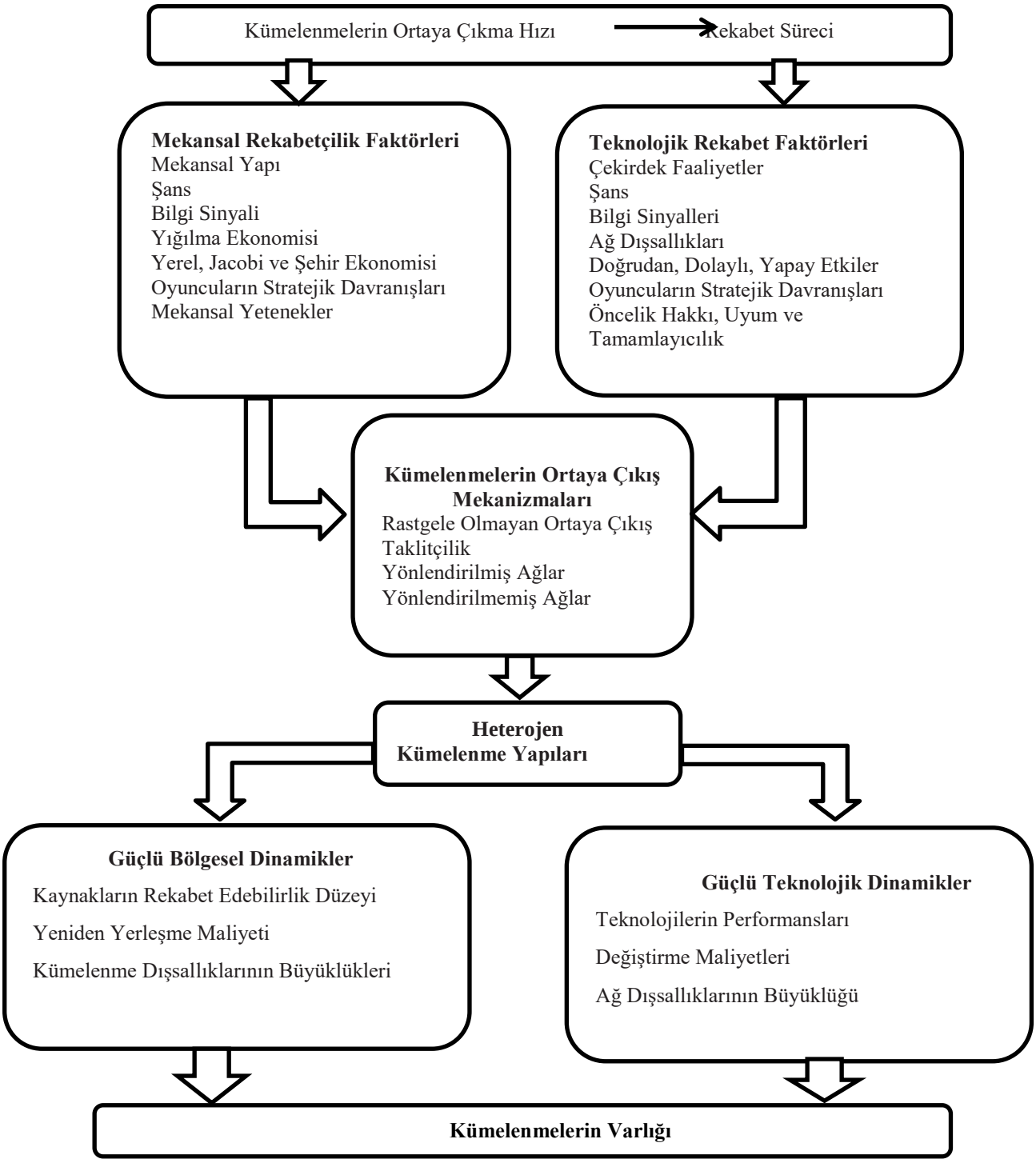
[5] Roelandt, Th. J. A.; Gilsing, V. A.; van Sinderen, J. (2000) New Policies for the New Economy Cluster-based Innovation Policy: International Experiences, 4th Annual EUNIP Conference Tilburg, The Netherlands, 7-9 December, 2000, p.11

Firmalar artan getiriler, girdi-çıktı bağlantıları ve ulaştırma maliyetlerinden dolayı bir yerde kümelenmek istemektedir. Sanayileşmemiş bölgelerde faktör fiyatları düşük olduğu için yeni teknolojilere adapte olmak karlılığı arttırabilir. Eski bir teknolojiye kilitlenme riski ise kümelenmelerin yararlarını arttırmaktadır; fakat bölgeler arasındaki teknolojik uyumsuzluklar kümelenmelerin ileri üretim süreçlerine geçmesini engeller. Dolayısıyla teknolojik lider haline gelen bölgeler daha başarılı olurlar; çünkü teknolojik değişmeler üretim modellerini tamamen değiştirir. Dolayısıyla sektörel kümelenmelerin merkezi bir yerden bir yere kayabilir (Gallo, 2006). Mekansal yoğunluğu fazla olan yerlerdeki büyük kümelenmelerde firmaların kümelenmelerden sağladıkları avantajlar ve dezavantajlar karşılaştırıldığında nüfus ve işgücü yoğunluğu olan yerler için üretim büyüklüğü bir avantaj iken işgücü ve konut maliyetlerinin yükselmesi bir dezavantajtır. Karlılık ve kümelenmeler arasındaki ilişkiler incelendiğinde kümelenmelerin istihdam yoğunluğu arttığında maliyetler yükseleceği için varlıkların getirileri düşeceği için karlılık azalır (Jennen ve Verwijmeren, 2010). Sektörel kümelenmelerin yararları ülke ekonomisinin kalkındırılması, yenilikçi bir ortamın yaratılması, nitelikli işlerin arz edilmesi, üretim, ihracat ve ürünlerin katma değerlerinin artması, yerel yatırımların artması ve diğer firmaların uzmanlıklarından yarar sağlama olarak sıralanabilir (Alexander vd., 2013).

1.1.3. Sektörel Kümelenmelerin Oluşumu ve Gelişimi

Kümelenmeler bazen kendiliğinden ortaya çıkabilmekte, bazen de bir politika aracı olarak bilinçli bir şekilde kümelenme oluşumları desteklenmektedir. Kümelenmelerin oluşmasında etkili olan mekansal dinamikler yoğunlaşma, uzmanlaşma ve yığılma olarak ele alınabilir. Yoğunlaşma belirli bir alanda yer alan bir sektörün mekansal dağılımıdır. Uzmanlaşma bir sektörün resmi ve gayri resmi bağlantıları sayesinde sektörel yapılanmanın çekirdek yetenekleri doğrultusunda büyümesi ve geliişmesidir. Yığılma ise firmalar arasındaki bilgi yayılımı, destekleyici sektörlerin özelleşmiş ürünlerine veya hizmetlerine erişim ve nitelikli ve uzman işgücünün mekansal olarak yoğunlaşması gibi dışsallıkların etkisinde oluşmaktadır (Crawley ve Pickernell, 2012).

Diğer yandan teknolojik ve mekansal rekabetçilik faktörleri de bir araya gelerek kümelenmelerin oluşmasında etkili olabilmektedir. Genellikle yeni kümelenmeler mekansal olarak şansa dayalı olarak ortaya çıkarlar. Mevcut kümelenmelerin devamında bir kümelenme var olan mekansal yapının kırılması ile oluşturulabilir. Bu kırılma talepteki artışla, bölgesel koşulların değişmesi ile veya teknolojik değişmeler ile gerçekleşir. Özellikle teknolojik kümelenmeler ya yeni teknolojilere veya teknolojik dönüşümlere olan ihtiyaç nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Yeni teknolojilerin ortaya çıkması birden fazla teknolojik form yaratır. Bu teknoloji alternatiflerinden sadece biri baskın olabilir. Yeni kümelenmelerin başlangıç formu da bu teknolojilerin rekabeti ile şekillenir. Asimetrik bilginin ve heterojen firmaların olduğu bu belirsiz ortamda firmalar birbirleri ile etkileşime geçerler. Yeni teknolojinin ortaya çıktığı yeni mekansal koşullar ile başlangıçta belirlenen bölgesel koşullar arasındaki farklılıklar mekansal bir belirsizlik yaratır. Sektörel kümelenmeler yeni teknolojinin ihtiyaç duyduğu ortam koşullarını sağlamadığı halde ilk başta belirlenen üretim koşullarına bağlı olan bir üretim çevresinde kilitlenme yaşabilir. Böyle bir kilitlenme durumu için mekandan bağımsız olmak anlamına gelen Konumsal Fırsat Penceresine başvurularak firmaların yeni teknolojik alanlara girişi önündeki eski koşullara bağlı olma engelini ortadan kaldırmışlardır. Bu yüzden bölgeler arasında bir rekabet başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında, yerel çevre statik bir seçim mekanizması değildir. Aktörlerin yaratıcılıklarına ve mekânsal kapasiteye bağlı olarak ortaya çıkan bu mekânsal belirsizliği ortadan kaldırmak için çevre dinamik olarak şekillenir. Benzer şekilde bölgesel rekabetin ortadan kalkması durumunda bölge kümelenmeye yeni girişleri teşvik etmede ve kümelenmelerini sağlamakta yetersiz kalacağı için yeni kümelenmeler hiç var olmayacaktır. Bu yüzden bütün bu belirsizlikler nedeniyle birçok bölgesel ve teknolojik rekabetçilik süreçleri birbirine bağımlı hale gelir. Teknolojik kümelenmeler mekânsal olarak bu süreçlerin tek başına evrilmesi aynı zamanda birbiriyle etkileşime girmesine bağlı olarak dinamik bir süreç ile şekillenir (Crespo, 2011).

Şekil 5[6]: Teknolojik Kümelenmelerin Oluşmasını Etkileyen Faktörler

[6] Crespo, J. (2011) How Emergence Conditions of Technological Clusters Affect Their Viability? Theoretical Perspectives on Cluster Life Cycles, *European Planning Studies*, Volume: 19, Number: 12, p. 2031.

Yenilikler mekânsal problemler ve fırsatlara bağlı olarak mekânsal yapılar ve uygulamalar tarafından tetiklenir. Ayrıca tarihleri, avantajları, kısıtları ve kapasiteleri bakımından bölgeler mekânsal farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar kümelenmelerin mekânsal oluşumunda şansın rolü olduğunu gösterir. Fakat Broschma (1997) yeni alanların sadece şansa bağlı olarak ortaya çıkamayacağını yani yeni mekânsal alanların mevcut mekânsal koşullar temelinde inşa edilebileceğini savunur. Şans sadece belirli mekânsal koşullar sağlanabildiğinde ve yeni firmaların bölgeye gelmeleri için belirli koşullar sağlandığında etkili olmaktadır. Teknolojik rekabet olmadığında teknoloji için talep bir kümelenmenin hayatta kalması için yetersiz kalacaktır. Bölge alternatif yerleri değerlendirmeden önce Konumsal Fırsatlar Penceresi'nden yararlanarak yeni mekânsal özelliklerin gerekliliklerini sağlamalıdır. Ayrıca bölgesel dinamikleri bir standarda oturtabilmek için teknolojinin rekabetçilik performansını arttırılabilir. Buna karşılık daha önce oyuncular iyi bir teknolojik dinamik süreç oluşturmalarına rağmen bölgesel süreçler teknoloji için uygun bir ortam yaratamıyorsa yeni oyuncular rastgele bir yerlerde yerleşmeyi tercih ederler dolayısıyla bir kümelenme meydana getiremezler. Güçlü bölgesel dinamikler olmasına rağmen etkili gelişimi teknolojik rekabet gücü zayıf ise bir kümelenme oluşumu tehlikeye girer. Bu durumda iki sonuç ortaya çıkabilir. Birincisinde yerel standartlarda küçük ve yeni bir kümelenme ortaya çıkar ya da güçlü bölgesel dinamikler sayesinde kümelenme başka bir yere kayarak daha ileri teknolojiler uygulamaya çalışır. Son olarak kırılgan bölgesel ve teknolojik dinamiklere sahipse kümelenme ortaya çıkması imkansızdır (Crespo, 2011). Kümelenmeler oluşum, büyüme, olgunluk ve düşüş gibi dört aşamalı bir yaşam döngüsüne sahiptirler. Kümelenmelerin düşüşlerinin sebepleri arasında ürün talebindeki azalmaya rağmen maliyetlerdeki artış, teknolojik değişimler, hükümetlerin uyguladıkları korumacı politikalar, pazar değişiklikleri, mekansal yoğunluğun artması ile rekabetin kızışması bulunmaktadır (Schiele vd., 2012).

1.1.4. Finans Merkezlerinin Mekansal Yerleşim Tercihleri

Küresel finansal merkezlerin sayısı ekonomilerin yerelleşmesi ile 1990'larda hızlı bir şekilde artmıştır. 1990'lardan itibaren bu ağa Mumbai, Şangay, İstanbul gibi finans merkezleri de katılmıştır. Fakat bu her ağa katılan finans merkezinin tek bir

hat üzerinde olduğu anlamına gelmemektedir. Küresel ağlar birçok hattan meydana gelmektedir ve her hat belirli ülkeleri içermektedir. Örneğin gelişmiş vadeli emtiya piyasası ile Chigago gibi bazı şehirler bulundukları hatlar üzerinde diğer şehirlere göre daha baskın ve lider konumdadır. Bir başka deyişle her ülkede sadece bir ana finans merkezi bulunmaktadır. Tarihsel süreçte şehirlerin yoğunlukları arttıkça ekonomik faaliyetleri de değişim göstermektedir. Fakat finans sektöründeki meydana gelen çeşitlilik geleneksel sektörlerden daha fazladır. Ana finans merkezinin yoğunluğu en fazla olan şehirde yer alması etkin olmayacak finansal araçların artış riskini en aza indirgemektedir. Bunun yanında aynı durum etkin olmayan insan kaynağı ve bilginin de aşırı çeşitlenmesi için geçerlidir. Dolayısıyla ulusal ve küresel piyasalarda uluslararası işlemlerin yapılabilmesi için metropolitan bölgelerde yer alan finans merkezlerine ihtiyaç duyulmaktadır (Sassen, 2006).

Farklı sektörlerin ve firmaların birbirleri ile olan ekonomik etkileşimleri sektörlerin yerleşim yeri seçimini etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Birbiri ile ilişkili sektörler farklı bölgelerde kümelenme yapıları oluşturmak yerine tek bir bölgede yoğunlaşmaktadırlar. Böylece finans merkezleri ileri ve geri bağlantılarını güçlendirebilmektedirler. Bu yaklaşıma göre en az işlem maliyetine sahip bölge finans merkezleri için en cazip bölge olmaktadır. Eğer örgütlerin birbirlerine yakın olarak kümelenmesini sağlayan kuvvetler mevcut ise örgütlerin iç yapıları homojen olarak kabul edilemez ve yeni örgütlerin kuruluş ve ölüm oranları mekandan mekana değişiklik gösterir. Eğer tüm örgütler aynı kıt kaynaklar için rekabet etmiyorlarsa ya da aynı rekabetçilik gücüne sahip değillerse heterojen mekansal kümelenmeler genel meşruiyet ve rekabetçilik süreçlerini göstermeyecektir. Homojen bir sektörel kümelenmede ise yeni kurulacak örgütler aynı bilgilere ve fırsatlara sahip olmayacakları için başarılı olma şansları da aynı olmayacaktır (Lomi, 1995).

Bölgeden bölgeye örgütsel yapıları, fonksiyonları, süreçleri, sosyal ve ekonomik koşulları yer ve zamana bağlı olarak farklılıklar gösteren sektörel kümelenmelerin tarihsel gelişimleri de o sektörel kümelenme içerisindeki firma kuruluş oranlarının farklılık göstermesine neden olabilir. Başka bir deyişle tarihsel etkiler sektörel geçmişin geleceği yönlendirmesi nedeniyle finans sektörü içsel olarak tek bir bölgede kümelenebilmektedir (Lomi, 1995). Kısacası tarihsel olarak belli bir

bölgedeki finans sektörünün yapılanmasında küçük değişimler yaratan olaylar, bir yerin finansal merkez haline gelmesini sağlayabilir. Buna rağmen günümüzde finans merkezlerinin yapıları analiz edildiğinde finans merkezlerinin tek merkezli kümelenme yapılanmasından çok merkezli bir kümelenme yapısına doğru gittiği görülmektedir. Bu yapısal değişikliğin nedeni ya teknolojik, ekonomik veya coğrafik dışsal şoklar ya da hükümet politikalarıdır. Kümelenmeler sağladıkları avantajlar ile firmaların lokasyon seçimini etkilemektedir. Finans merkezlerinin çekiciliğinin altında lokasyonunun sağladığı avantajlar ile örgütlerin kümelenme içinde ortaya çıkan ekonomik dışsallıklardan (nitelikli işgücü, özelleşmiş hizmetler, düşük işlem maliyeti, öğrenme ve yenilik fırsatları, vb.) faydalanma niyetleri yatmaktadır. Kümelenmenin yer seçimi üzerindeki etkisi bölgedeki firma yoğunluğu arttıkça yükselecektir. Coğrafik kümelenme teorileri ekonomik faaliyetlerin kümelenmeler halinde bir yerde gerçekleşmesinin gerekçesi olarak sektörün tarihsel gelişimini ve ilk seçilen yerin coğrafik avantajlarını göstermektedir. Bunun yanında kuşkusuz hükümet politikaları da ulusal ve uluslararası firmaların ekonomik faaliyet göstereceği yeri seçmelerinde etkili bir faktör olmaktadır. Fakat yer seçimini etkileyen politik sınırlar ile coğrafik alanlar arasında asimetrik bir ilişki görülmektedir. Çünkü politik araçlar politik birimlerden çok (ülke ya da bölge) ekonomik birim düzeyinde etkili olabilmektedir (Nachum, 2000).

Tablo 3: Çok Merkezli Küresel Finans Merkezlerinin Mekansal Yolları

Finans Merkezi	Kümelenme Bölgeleri	Yapısal Değişiklik Nedeni
Londra	İç Londra'da Merkezi İş Alanında yer alan City of London, Tower Hamlets ilçesinde yer alan Canary Wharf ve gelişme aşamasında olan Fulham ilçesi; Dış Londra'da ise Croydon ve Bromley ilçeleri	Hükümet politikaları
New York	Manhattan'ın merkezi iş alanı ve Lower Manhattan, Midtown Manhattan, Downtown Brooklyn ve Queens'deki Long Island	Ana finans bölgesinin doğal sınırlara ulaşması, Finans Bölgesi'ndeki kira bedeli, işgücü ve ulaşım maliyetlerinin zamanla artması, yeni haberleşme teknolojilerinin gelişmesi, New York Belediyesinin pahalı Manhattan yerine daha uygun maliyetli cazibe merkezleri yaratmak istemesi,
Hong Kong	Kowloon bölgesinde bulunan Yau Tsim Mong, Hong Kong adasında bulunan Central ve West, Wan Chai bölgesi, Eastern bölgesi, Quarry Bay, Causeway, BayMongok ve potansiyel MİA alanları arasında sayılabilecek Kowloon'un batısında bulunan Kwung Tong Bölgesi	Mekansal genişleme
Singapur	Singapur'un asıl merkezi iş alanının, Merkez Alan'da yer alan Downtown Core planlama bölgesi *(Planning Area),* Singapur Merkez Bölgesi *(Central Region)*'nde yer alan Merkez Alan *(Central Area),* Downtown Core bölgesinde yer alan Raffles Place bölgesi ve bu bölgenin dışında gelişim eğiliminde olan Marina Centre, Shenton Way, Marina Bay, Tanjong Pagar ve Rochor bölgeleri,	Raffles Bölgesinde yapılaşmaya müsait alanların kalmaması Hükümetin URA'nın hazırladığı Master Plan 2013 *(Master Plan)* doğrultusunda Marina Center'daki Marina Bay ve Shenton Way bölgelerini finans merkezi haline getirmek istemesi
Tokyo	Kentin tarihi merkezi olarak anılan Chiyoda, Chuo ve Minato (Roppongi ve Toranomon semtleri) özel bölgeleri, Tokyo'nun ana finansal kümelenme bölgesi dışında merkezi iş alanının diğer iki bölgesi olan Shinjuku ve Shibuya özel bölgeleri	Ana finansal kümelenmenin batısına doğru mekansal genişleme ve genişleme yönündeki devlet teşvikleri

Bir şehir belirli kümelenme seviyesine ulaştığında coğrafik bir yönlendirme yaşayabilse de, şehir kriz anında sahip olduğu bu avantajı uzun bir süre kullanmak ister. Örneğin, İngiliz ekonomisi uzun dönemli bir düşüş yaşamasına rağmen Londra hala bir finansal merkez olarak diğer küresel şehirler arasında liderliğini sürdürmeye devam etmektedir. Coğrafik yararlar ile firma sayısı ve yerleşim noktaları arasında

pozitif bir ilişki mevcuttur. Bu çerçevede bir sektördeki firmalar sınırları olmadan istedikleri yerde kurulabilirler. Kar maksimizasyonu anlayışı ile firmalar en fazla kümelenme fonksiyonu olan bölgeyi seçer ve yer değiştirmeleri tüm firmaların mekansal yolları bir noktaya yakınsayana ve diğer tüm bölgelerin yönlendirmesine kadar sürer (Wang, 2005).

Finans sektöründe belirli bir yeri çekici yapan faktörler; *bölgeye özgü nitelikli işgücü* ve *bilgi akışı* gibi dışsallıklara bağlıdır. Bu dışsallıklar yol bağımlılığını güçlendirmektedir. Kanada ve Avusturalya'daki ulusal finans merkezlerinin evrimi, finans merkezlerinin hiyerarşisinin değiştiğini göstermektedir. Hiyerarşide Toronto Montreal'in, Sydney ise Melbourne'nun önüne geçmiştir. Bu durum bir bölgedeki mekânsal bağımlılığın uzun sürekli etkilerinin ortadan kaldırabileceğini göstermektedir (Wang, 2005). Hong Kong'da finansal sistemin örgütsel ve mekânsal olarak yapılanmasını tetikleyen faktör Dünya Ticaret Örgütüne üye oluşu ile Çin'in bilgi hinterlandının ve heartland olarak genişlemesidir. Çin hinterlandında üç tip bilgi mevcuttur; ticaret bilgisi (ürünlerin dolaşımı), finansal bilgi (sermayenin dolaşımı) ve hukuksal bilgi (politika). Çin bilgi hinterlandında Şangay, ticaret bilgisi, Hong Kong, finansal bilgi ve Beijing ise hukuksal bilgi bakımından zengindir. Özellikle çok uluslu firmalar entelektüel sermaye gibi maddi olmayan varlıklardan en fazla yararlanabilecekleri bölgelerde bulunmayı tercih etmektedirler. Asimetrik bilgi nedeniyle finansal kurumlar iş çevresi ve kültürü içerisinde bilginin kaynağına en yak*ın y*erlerde (heartland) kurulmayı tercih etmektedirler (Zhao, 2003).

Çin'deki Beijing, Shanghai, Guangzhou ve Shenzhen şehirlerinde finansal kurumların yer seçimini etkileyen faktörler; deneyim, profesyonel know-how, iş gücü, bankacılık ve finansal işletim sistemleri, teknolojik altyapı ve yaşam kalitesidir. Çin'de finansal kurumların mekânsal tercihlerini etkileyen temel faktörler ise merkezi devlet kurumlarına yakınlık (Beijing merkezli devlet kurumlarının yarattığı asimetrik bilginin mekânsal etkisi), hükümetin bölgedeki iş politikaları (çok uluslu şirketleri Shangai'daki Pudong bölgesine çeken hükümet politikaları), iş ekosistemi ve kültürü ile gelişmiş kentsel altyapıdır (finansal merkezin fonksiyonelliğini etkileyen faktörler). Çin'de Beijing (finans caddesi ve Chaoyang iş merkezi) ve Shangai Üst Düzey Hizmet Sektörü, yabancı firmaların ve finansal

kurumların genel merkezlerinin yoğun olarak bulunduğu şehirlerdir. Shangai geleneksel sanayi ve ticaret merkezi olması nedeniyle gelişmiş bir kentsel altyapıya ve köklü bir iş ekosistemine sahiptir. Hükümetin geliştirmiş olduğu iş politikaları özellikle yabancı firmaları Shangai'a çekmektedir. Özellikle Beijing, Hong Kong ile güçlü bir alışveriş ve bilgi ağı oluşturmuştur. Çin'in Dünya Ticaret Merkezine girmesi yatırım alanı olarak Hong Kong ve Beijing'in diğer küresel finans merkezleri arasındaki rekabetçilik güçlerini arttırırken, Shangai'ya coğrafik konumu itibariyle bu bilgi ağına uzak kalması nedeniyle önemli bir avantaj sağlamamıştır. Shangai sadece Çin'de önemli bir bölgesel finans merkezi haline gelmiştir (Zhao, 2003).

Halbert (2004) 1982-1999 yılları arasında Paris'teki finansal faaliyetlerin mekânsal yollarını belirlemiştir. Yapılan çalışmada Paris'teki tek merkezli olan iş alanı, zamanla çok merkezli bir yapıya dönüşmüştür. Yeni merkezin Paris'in batısına La Defense'e kaydığı görülmektedir. La Defense zamanla finansal faaliyetlerin merkezi haline gelmiştir. Bu mekansal yol yaklaşık olarak 25-30 yılda oluşmuştur. Tarihsel açıdan bakıldığı zaman küresel şehirlerdeki finans kuruluşları genellikle borsa yakınlarında kümelenmişlerdir. Londra'da 2,6 km^2'lik bir alanda Square Mile çevresinde, New York'ta Wall Street'e yakın caddelerde, Paris'te ise Brongniart Palace ile Grands Boulevards'ta (9. 8. ve 2. bölgelerde) kümelenmişlerdir.

Finans merkezlerinin merkez iş alanlarına yakın yerlerde kurulmasında müşterilere yakınlık, farklılaşmış ve uzmanlaşmış işgücü ve yerel ve küresel ağlara kolay erişilebilirlik faktörleri etkilidir. Bu merkezcil kuvvetler finansal hizmetlerin koordinasyonu ve bilgi sağlanmasında önemli bir etkiye sahiptir. Üst düzey hizmetler genellikle karmaşık ve kişiye özeldir. Bu yüzden müşteriye yakınlık büyük önem taşımaktadır. Finans sektöründe güven ticaretin temelinde yer almaktadır. Bu yüzden yüz yüze iletişim güveni arttırmanın en iyi yoludur. Finansal faaliyetlerin şehir merkezine yakın olması yerli ve yabancı yatırımcılara erişimi kolaylaştırmaktadır. Üst düzey hizmetler çok özel beceriler gerektirmektir. Bu becerilerde ya öğrenerek ya da uygulama yapma yoluyla kazanılabilir. Finansın merkezi olan Paris hem üniversiteleri (Polytechnique, ENSAE, HEC, Dauphine, Paris VI) hem de finansal şirketler havuzu ile nitelikli çalışan bulma garantisi vermektedir. Bunların yanında Paris (şehir merkezi) bilgi alışverişinin merkezi halindedir. Finans sektörü açısından

kar odaklı bu bilgi alışverişi yerel ya da küresel düzeyde örtük veya açık biçimde gerçekleşebilmektedir (Capelle-Blancard ve Tadjeddine, 2010).

Günümüzde finansal kurumların borsa çevresinde kümelenmesine gerek yoktur, fakat pozitif dışsallık nedeniyle mutlaka bir kümelenme içerisinde yer alması gerekmektedir. Bilgi ve bilgisayar teknolojileri ağı dünyadaki mekânsal kısıtları ortadan kaldırmakla birlikte Paris'te Finans Merkezinin kategorileşmesine neden olarak finans kurumlarının yer seçimi sorununu da ortadan kaldırmıştır. Finans kurumlarının dikey bölümlenmesi ile asıl sorun finans kümelenmesi için en uygun yeri seçmekten çıkarak oluşan finansal kategoriler için en uygun örgütsel formları kent merkezinde birleştirmek haline gelmiştir. Firmaların fonksiyonlarını arttırmaları ve mesafeyle ilgili maliyetleri azaltma isteği bu hareketi hızlandırmıştır. Merkezde kurulan ulusal iş ekosistemleri daha karmaşık küresel ve yerel ağlara dâhil oldukça bazı faaliyetler merkezde kalmış diğer faaliyetler ise banliyölere dağılmıştır. Bu hareket bağlı iştirakler oluşturma veya dışsallaştırma ile faaliyetleri merkezin çevresinde bir yere taşıma veya yer değiştirme şeklinde meydana gelmiştir. Merkezde yoğunlaşma teknolojik zorunluluktan değil finans oyuncularının rasyonel seçimleri nedeniyle meydana gelmektedir. Finans sektöründe oyuncuların rasyonel seçimi ticarettir. Yüz yüze görüşme gerektiren hizmetler cazibe merkezlerinde yoğunlaşmış; sektörün diğer fonksiyonları ise bu merkezlerin yakın çevrelerinde konumlanmıştır. Sonuçta Paris'te Finans Sektörünün belirli faaliyetleri yeni cazibe merkezlerine kayarak La Defense'i meydana getirmiş, yüz yüze görüşmelerin önem taşıdığı faaliyetler ise tarihi ana iş merkezinde kalmaya devam etmiştir. Böylece Paris'te Finans Sektörü tek merkezli bir kümelenme modelinden çıkarak çok merkezli bir kümelenme modeline geçmiştir. Bu yapıya geçişte hükümetin dıştan müdahalesi de göze çarpmaktadır. Fransa hükümeti 1950'lerde yeni bir iş merkezi yaratmak için fiziksel altyapı çalışmalarına başlamış ve iletişim ağı, toplu taşıma ve yol çalışmaları yapmıştır. Büyük ofis kuleleri inşa ettirmiştir. Finansal kurumlar 1970'lerden itibaren La Defense bölgesine taşınmaya başlamışlardır. 30 sene içerisinde La Defense Paris'in yeni finans merkezi haline gelmiştir. Bunun nedeni tarihi merkezi iş alanındaki karmaşıklığın büyük kuleler yapmaya engel olması, bu bölgede büyük arazilerin pahalı olması, Paris gibi yerlerde şehir merkezi altyapısının yetersiz kalması ve tarihi şehir merkezinde büyük binaların inşasına izin verilmemesi

gibi nedenlerden ötürüdür. Bunun yanında küreselleşme ulusal ve uluslararası birleşmeleri teşvik ederek büyük grupların oluşmasını sağlamıştır. Bilgi ve bilgisayar teknolojilerinin gelişmesiyle yeni alanlarda gerekli olan toplu taşıma, yol ağı, kablo döşeme, telefon ve internet ağı oluşturma gibi altyapının kurulması da kolaylaşmıştır. Böylece La Defense yüksek katma değer sağlayan firmaların, şirket genel merkezlerinin, rakiplerin, alışveriş, yeme ve içme ve eğlence merkezleri, üniversiteler gibi destekleyici yapıların da içinde bulunduğu bir kümelenme merkezi haline gelmiştir (Capelle-Blancard ve Tadjeddine, 2010).

Finans sektörüne bakıldığında diğer sektörlere göre finansal örgütlerin belirli bölgelerde daha fazla yoğunlaştığı görülmektedir. Teorik olarak kümelenme etkisi, dışsallıklar ve bilginin yayılma derecesi finansal örgütlerin mekânsal yoğunluğunu etkileyen faktörlerdir (Palmberg, 2012). Kümelenme yoğunluğu düşük olan finans merkezleri finansal krizlerden olumsuz yönde daha fazla etkilenirler. Diğer yandan bankaların yarattığı kilitlenme etkisi, sınırlı bilgi ve ürün farklılığı nedeniyle mekânsal kümelenme yoğunluğu fazla olan finans merkezleri daha etkin çıktılar elde ederler. 1920-1980 Amerikan ve Kanadalı bankacılık sistemleri karşılaştırıldığında bir bölgede birden fazla banka şubesi olan Kanada bankacılık sisteminin mevduata ödenen faiz oranları, hisse senedi sahiplerinin gelirleri ve öz kaynak getirileri her bölgede tek bir bankası olan Amerikan bankacılık sisteminden daha fazla olmuştur (Allen ve Gale, 2004). Yüz yüze iletişim de mekânsal bağımlılık yaratan faktörler arasında sayılabilir (Grote, 2009).

Avrupa'daki bankaların finans merkezlerindeki yerleşim tercihleri incelendiğinde Amsterdam'ı değil Paris'i seçtikleri ya da Milan'ı değil Frankfurt'u seçtikleri görülmektedir. Çünkü Paris ve Frankfurt Finans Merkezleri birbirleri ile rekabet etmemektedirler. Yabancı bankalar yer seçimlerinde ikinci kademe finans merkezleri ile Londra Finans Merkezinin ağırlıklı avantajlarını karşılaştırarak tercih yapmaktadırlar. Karşılaştırma kriterleri borsanın devir oranı, finans merkezindeki yabancı banka sayısı, müşterilere yakınlık, dil, yüz yüze iletişim imkanı ve altyapı, işgücü yapısı ve dışsal ekonomi büyüklüğü, maliyetler ve finansal derinliktir. Dolayısıyla hiyerarşileri içerisinde Avrupa'daki finans merkezleri dikey olarak ikinci kademedeki merkezlerin Londra ile; alt merkezlerin ise ikinci kademedeki merkezler

ile rekabet etmektedirler. Dolayısıyla Avrupa'daki finans merkezlerinin arasındaki rekabetçiliğin yönü düşeydir (Grote, 2009).

Doğal coğrafik avantajlar teknolojik ve kurumsal değişimler ile yeniden şekillendirilir. Faktör ve ürün hareketliliğinde fiziksel uzaklığın azalması doğal coğrafik avantajların önemini azaltır. Dolayısıyla yeni iletişim ve ulaşım teknolojileri farklı şehirlerin rekabetçilik avantajlarını şekillendirmektedir. Örneğin Toronto ve Sydney başta olmak üzere birçok Amerikan, Avrupalı ve Asyalı şehirler ekonomik yabancı finansal ticaretleri ve yatırımlarından yararlanarak ekonomik büyümelerini sağlayarak çekicilik kazanabilirler. Bunun yanında kurumsal faktörler genellikle politika yapıcıların ana finansal kurumların yer seçimlerini etkilediği üzerinde durur (Park, 2012).

1.2.YOL BAĞIMLILIĞI

Kurumsal kuramın bir parçası ve evrimsel yaklaşımların temel prensibi olarak ele alınan yol bağımlılığı, geçmişteki politik, sosyal ve ekonomik koşulların, bugün ve gelecekteki olası politik, sosyal ve ekonomik olayların sonuçlarını etkilemesi olarak tanımlanmaktadır (Page, 2005). Bir başka deyişle, geçmişte alınan kararlar, bugün de varlıklarını devam ettirirler ve geleceğe dönük alternatifleri belirlerler (Tarihsel kurumsallık- Greener, 2005). Yol bağımlılığı ele alındığı pek çok çalışmada, "öncül koşullara bağımlı hale gelen ardıl çıktılar" olarak nitelendirilir (Arthur, 1988). Matematiksel olarak ifade edilecek olursa *eğer zamanın bir noktasındaki (t+1) rastgele bir sürecin olasılık dağılımı, bu sürecin t anındaki durumuna bağlı hale gelirse yol bağımlılığı ortaya çıkar.* Ekonomide ise yol bağımlılığı, denge noktalarının dağılımının geçmişteki denge noktalarına bağlı olarak değişmesi anlamına gelmektedir. Fakat denge noktalarının dağılımı sadece etkin dağılım bilgisine göre veya etkin dağılım koşullarına göre tahmin edilmemelidir. Bu açıdan bakıldığında yol bağımlılığı, ekonomik modelleri denge noktasına ulaşma sürecini dikkate almadığı için eleştirmektedir (Liebowitz ve Margolis, 1999).

Yol bağımlılığı ile ilgili ilk yapılan ekonomik çalışmalar teknolojik gelişmeleri ele almaktadır (David, 1985 ve 1986; Arthur, 1989). Politik ve sosyolojik çalışmalar ise kilitlenme ve artan getirileri (Pierson, 2000), kendini güçlendiren

yapıları (Mahoney, 2000) ve başlangıç koşullarının belirlediği yollar izlenerek ortaya çıkan çoğalma mekanizmalarını (Collier ve Collier, 1991) ele almaktadır. Bu çalışmalar kurumsal istikrar ve tarihsel nedensellik konularına vurgu yapmaktadırlar. Sydow vd. (2005) Administrative Science Quarterly, Organization Science ve Organization Studies akademik dergilerinde 1995-2004 yılları arasında yapılan yol bağımlılığı ile ilgili çalışmaları incelemiş ve bu kavramın kurumsal ve örgütsel değişim ile ilgili olduğunu görmüşlerdir. Diğer yandan Araujo ve Harrison (1997) tarihsel ekonomi ve tarihsel sosyoloji literatürüne dayanarak geçmişte meydana gelen olayların bugün teknolojik ve kurumsal değişimler üzerinde etkili olduğuna dair kanıtlar sunmuştur. Sonuç olarak yol bağımlılığı kurumsal ve sektörel değişimler üzerindeki firmalar arası ve sektörler arası ağ etkilerini anlayabilmek için bir araç olarak kullanılmaktadır. Yol bağımlılığı yaklaşımında sektörel oyuncular arasındaki etkileşimlerin nasıl meydana geldiği ve bu ilişkilerin örgütlerin kendini güçlendiren yapılara dönüşümündeki rolü vurgulanmaktadır.

Örgütsel belleğin yapısı, örgütsel davranışların/düzenlemeler/bilişsel katılığı, örgütlerin (rekabetçilikleri, teknolojileri, vb.) evrimsel formlarının karmaşık özelliklerine bağlı olarak seçim süreçlerinin özellikleri, örgütsel yorumlama süreçleri, bilgi edinme, öğrenme ve bilgiyi eyleme geçirme biçimleri yol bağımlılığının temel kaynaklarındandır. Genellikle faaliyet gösterdikleri karmaşık çevrede örgütler mekan seçimlerini başlangıç koşullarına bağlı olarak ve muhtemelen rastgele yaparlar. Çevrenin değişen koşullarını hesaba katmayan örgütlerde sürekli uygulanan stratejiler ve tekrarlanan eylemler bilişsel ve operasyonel kilitlenmeler yaratır. Bu kurumsal davranışlar ve eylemler daha sonra diğer firmalar tarafından da uygulanmaya başlanır. Gelenek halinde kuşaktan kuşağa aktarılan veya taklit edilen davranışlar belli bir süre sonra tüm ekonomik sistemin kilitlenmesine yol açar. Bu anlamda birbirini tamamlayan kurumlardan oluşan ulusal sistemler güçlü yol bağımlı dinamikler gösterir. Bu kilitlenmelerin çözülmesi çevresel şoklarla ortaya çıkan yeni bilgi ve paradigmalara bağlıdır. Örgütlerin amaçlı bir hafıza kaybı yaşayarak örgütsel yapılarını tamamen değiştirmeleri, bilişsel yapıda, yönetimde ve örgütsel eylemlerde artan uyumsuzluklar yaratmaları ve iş gücü devir oranının hızlandırmaları kilitlenmeleri çözebilmelenin başlıca yolları arasında yer almaktadır (Castaldi vd., 2004).

Özellikle birleşme ve satın alma ile meydana gelen örgütsel değişimler kaynakların derinleştirilmesi anlamında yol bağımlılığına neden olmaktadır (Sydow vd., 2005). Diğer yandan örgütlerarası ağların hem yol bağımlı olarak yaratılabildiği hem de kilitlenmelerin sık görüldüğü yapılar olduğu tespit edilmiştir. Örneğin Belussi (1999)'un verdiği örnekte Forli bölgesinde bulunan ve deri döşemeli mobilya üreten İtalyan sektör tipik bir yol bağımlılığı süreci göstermektedir. Düşük öğrenme yeteneği olan ve yerel üretim ağlarına sahip sektör küçük işletmelerden oluşmakta ve diğerlerine baskın olan hiçbir firması bulunmamaktır. Marshalyan tip koşullarda oluşan sektör ilk anda oluşturduğu hiç değişmeyen etkileşim yapılarını kullanarak gelişmiştir. Bu sektörün dış bilgi ağları zayıf olmakla birlikte firmalar arasındaki öğrenme seviyesi de düşüktür. Diğer bir bölge olan Matera-Altamura-Santeramo'da aynı sektör orta ve büyük ölçekteki işletmelerin bir araya gelmesi ile oluşarak hızlı bir şekilde büyümüştür. Bu bölgedeki Schumpeteryan süreçleri takip eden öğrenmeye açık olan sektör dışarıdaki teknolojik bilgiyi kolayca absorbe ederek yeni teknolojik bilgi üretebilmektedir. Firmaların hiyerarjik olarak güçlü bir ağ yapısı oluşturması bu bölgede teknolojik değişimi kolaylaştırmıştır. Forli bölgesindeki sektörün yol bağımlılığı gösterdiğinin kanıtı olarak kendine rakip bir bölgede oluşan sektör gibi yeni örgütsel ve teknolojik formlara ayak uyduramaması gösterilebilir; çünkü zayıf iletişim ağları, zayıf öğrenme seviyesi ve başlangıç koşullarına (örgütsel rutinler, öğrenme modelleri, dışsallıklar ve yayılma mekanizmaları) bağlı olan sektör dışarıdaki yeni bilgileri yaratıcılıkta kullanamamış ve yayamamıştır (Belussi, 1999). Diğer yandan yol bağımlılığının bir diğer yönü ekonomi politikası çerçevesinde dışsallıkların piyasa başarısızlıklarına neden olmasıdır. Ekonomi politikaları tarih ve pozitif geri dönüşleri göz önünde bulundurarak piyasa başarısızlıklarını düzeltme çabası yerine ekonomik gelişme yaratan koşulları güçlendirme üzerinde odaklanmaktadır (David, 2007).

1.2.1. Yol Bağımlılığının Oluşma Nedenleri

Yol bağımlılığının oluşma nedeni olarak kabul edilen üç farklı görüş vardır. Birincisi bir yolun başında rastlantısal olarak meydana gelen küçük bir olay uzun dönemde büyük, yarı kararlı kurumsal sonuçlar doğubilir. Özellikle piyasalar için düşünüldüğünde görünmez el kuralı yol bağımlılığının dünyasında geçerli değildir

(Liebowitz ve Margolis, 1999). İkincisi politik ve sosyal kurumların artan getirileri bu kurumların mekansal yollarını değiştirmelerinin önündeki bir engeldir. Üçüncüsü ise yol bağımlılığı evrimsel olarak biyolojik ve sosyal süreçlerin rastlantısal ve geri döndürülemez dinamik süreçleridir (Schwarts, 2004; David, 2000). Matematiksel olarak bu dinamik süreçlerin işleyişi sürecin rastgele veya deterministik olmasına göre değişmektedir. Rasgele yol bağımlılığı süreçleri (Polya-Urn Süreci, Markov Modelleri, geri dönüşümsüz dallanma süreci ve geri dönüşümlü ağ sistemleri vb.) genellikle olasılık teorisi ile açıklanmaktadır. Determistik olarak yol bağımlılığına neden olan faktörler yapısal mikro-düzey koşullar altında içsel teknolojik değişimler ve kurumsal değişimi ele alan modeller ile incelenebilir. Diğer yandan yol bağımlılığının oluşumu merkezi olmayan piyasa başarısızlıkları ile kilitlenme sonucu oluşan Pareto etkinsizliği ile de karakterize edilebilir (David, 2007). Aşağıda gelişen yol bağımlılığı biçimleri verilmiştir.

Tablo 4[7]: Teknolojik ve Kurumsal Yol Bağımlılıkları

Ölçek Ekonomisi	Teknolojik Yol Bağımlılığı: Teknoloji değiştirme ve adapte olma maliyeti
Doğrudan ve Dolaylı Ağ Dışsallıkları	
Öğrenme	
Beklentiler (Bireysel veya Ortak Psikolojik ve Sosyal Eğilimler)	Kurumsal Yol Bağımlılığı: Bilişsel süreçler ve sosyal mekanizmaların işleyişi
İşbirliği Etkileri (Kurumlar ve Kurallar)	
Tamamlayıcı Etkiler (Kurum içi veya kurumlararası belirlenen kurallar)	

Artan getiriler ve positif dışsallıkların bir kaynağı olan kurumların tarihsel geçmişleri ekonomik kalkınma sürecinde yol bağımlılığı olarak ortaya çıkarmaktadır. Bölge düzeyinde kurumsal yol bağımlılığının etkileri önemlidir. Farklı bölgelerde farklı kurumsal rejimler geliştirmek daha sonra bu bölgelerin birbirleri ile olan

[7] Sydow, J.; Schreyögg, G.; Koch,J. (2005) Organizational Paths: Path Dependency and Beyond, Subtheme 1: Path Dependence and Creation Processes in the Emergence of Markets, Technologies and Institutions, 21st EGOS Colloquium, June 30 – July 2, 2005, Berlin, Germany, p. 7

etkileşimleri karşılıklı olarak güçlendirici bir kümelenme etkisi yaratır. Kurumsal yol bağımlılığı farklı bölgelerde farklı şekillerde oluşur. Bu yüzden kurumsal/ekonomik yol bağımlılığı olan finansal kurumlar aynı zamanda mekansal bağımlıdır (Martin ve Simmie, 2008). Aşağıdaki faktörler ölçeğe göre artan getiri sağladığı için yol bağımlılığı yaratmaktadır.

Tablo 5: Finans Merkezleri için Yol Bağımlılığı Yaratan Faktörler

Finansal sistem yapısı	Politik ve finansal istikrar
Yabancı bankalar ve uluslararası şirketlere sahip olma	Kültür
Verilen global hizmetler (Yabancı yatırım portföylerini yönetmek, vb.)	Finansal kurumların coğrafik koordinatları
Uluslararası doğrudan bağlantı sayısı (Havaalanları, limanlar, hızlı tren vb.) ve ulaşım altyapısı	Müşterilere ve destekleyici sektörlere olan yakınlık
Bilgi ve teknoloji fonksiyonu (Finansal ürün yeniliği, iletişim, nitelikli işgücü konsantrasyonu)	Mekansal imaj
Güçlü ekonomik göstergeler (yüksek kişi başına düşen GSMH ile düşük enflasyon)	

Yol bağımlılığı için yapılan sınıflandırma ile yol bağımlılığının oluşma nedenleri daha iyi anlaşılabilmektedir. Liebowitz ve Margolis (1995) yol bağımlılığını üç seviyede derecelendirmiştir. Birinci dereceden yol bağımlılığının olduğu durumlarda bilgi tam etkindir ve bugünkü alınan kararlarda başlangıç koşulları etkili olmasına rağmen herhangi bir etkinsizlik ortaya çıkmamaktadır. İkinci dereceden yol bağımlılığında ortamdaki bilgi tam etkin olmamaktadır. Geçmişte etkin gibi görünen seçimler bugün etkin olmayabilir. Fakat seçilecek yoldan daha iyi alternatiflerin olabileceği seçim esnasında anlaşılamamaktadır ya da bazı alternatif yollar daha sonra farkına varılabilir. Yapılan hataların etkileri uzun süre devamlılık gösterir. Üçüncü derece yol bağımlılığında ise başlangıç koşullarına hassasiyeti yüksek olan çıktılar etkin olmalarına rağmen başarısız olma ihtimalleri yüksektir ve seçilen yolların değiştirilmeleri oldukça maliyetlidir. Üçüncü dereceden yol bağımlılığında başlangıç koşullarına duyarlı etkin olmayan çıktılar bulunmakta fakat

yapılan hatalar düzeltilebilmektedir. Aşağıdaki Tablo'da yol bağımlılığının dereceleri sınıflandırılmıştır.

Tablo 6[8]: Yol Bağımlılığının Dereceleri

David	1985	Tarihsel Kaza	Herhangi bir faaliyetin olası çıktılarını etkileyecek etmenlerin umulmayan olaylar (etkin olmayan teknolojik standartların oluşması ve ısrarla sürüdürülmesi)	3. Dereceden Yol Bağımlılığı
Arthur	1989	Tarihsel Olaylar ve Kilitlenme	Artan getirinin görüldüğü yerde de potansiyel yol etkinsizliği görülebilir	3. Dereceden Yol Bağımlılığı
Cowan	1991	Bilginin Önemi, Deneyim, Kilitlenme	Teknoloji seçimindeki her deney istenmeyen kilitlenmeleri önler.	3. Dereceden Yol Bağımlılığı
Mokyr	1991	Durumsallık ve Yol Bağımlılığı arasındaki ilişki	Meydana gelen hataları sunan örnekler .	2. Dereceden Yol Bağımlılığı
Roland	1991	Kümelenme Etkisinin kurumsal değişim üzerindeki etkisi	Yeni kurumlar evrilirken mevcut kurumsal formları taklit etmeli midir?	1. Dereceden Yol Bağımlılığı

Birinci ve ikinci dereceden yol bağımlılığı uygun alternatifler ve durum bilgisi ile geliştirilemez. Üçüncü derece yol bağımlılığı ise yolların geliştirilmesi için uygundur ve neoklasik modelin etkinlik gerektiren rasyonel davranış ve tahmin edilebilir çıktılar ortaya çıkarması ile çelişmektedir. Çıktılar başlangıç koşulları ya da beklenen alternatif çıktılar ile tahmin edilemez (Liebowitz ve Margolis, 1995).

1.2.2. Yol Bağımlılığının Oluşma Aşamaları

Yol bağımlılığının oluşum faktörleri altında örgütsel yol bağımlılıkları oluşum öncesi evre-oluşum evresi ve kilitleme evresi olmak üzere üç aşamada oluşmaktadır (Sydow vd., 2009). Yol bağımlılığı süreci başlangıçta her zaman umut verici başlar. Durum sadece kararsız kalındığında olumsuz bir hal alır. Dolayısıyla

[8] Liebowitz, S. J.; Morgalis, S. (1995) Path Dependence, Lock-in, and History, Journal of Law, Economics and Organization, Volume: 11, Number: 1, p. 7-9

yol bağımlılığı kararsız bir yapı gösterir. Bu görüşler dikkate alında geçmişte meydana gelen olayların giderek gelecek seçimleri etkilemesi beklenmektedir. Sürekli tekrarlanan olaylar gelecekteki olayları da zorunlu olarak etkilemektedir. Sonunda daha iyi bir alternatif çıksa bile tarihsel süreçte tekrarlanan olaylar nedeniyle uygulanabilecek tek bir seçenek kalır. Böyle süreçlere kendini güçlendiren süreçler denmektedir. Bu süreçler genellikle bir firma ya da bireyin kontrolü dışında gelişmektedir. Genellikle iç dinamikler olaylara yön vermektedir.

Birinci Aşama: Bu aşama yönlendirilmemiş araştırma süreci ile karakterize edilmektedir. Bu aşamada örgütlerin yaptıkları tercihler herhangi bir başlangıç koşuluna bağlı değildir. Diğer bir deyişle alınan kararların çıktıları rastlantısaldır. Bu kararlar dinamik kendi kendini güçlendiren süreçler ile eyleme geçirilmektedir ve deterministik özellikler göstermektedir. Yol bağımlılığının başlangıç aşaması kritik bağlanım noktası olarak da adlandırılmaktadır. Özel bir seçeneğin tercih edildiği konumu ifade eden kritik bağlanım noktasında bir seçenek tercih edildikten sonra önünde çoklu alternatifler erişilebilir olsa bile, başlangıç noktasına geri dönmek zorlaşacaktır (Koç ve Kırtay, 2011).

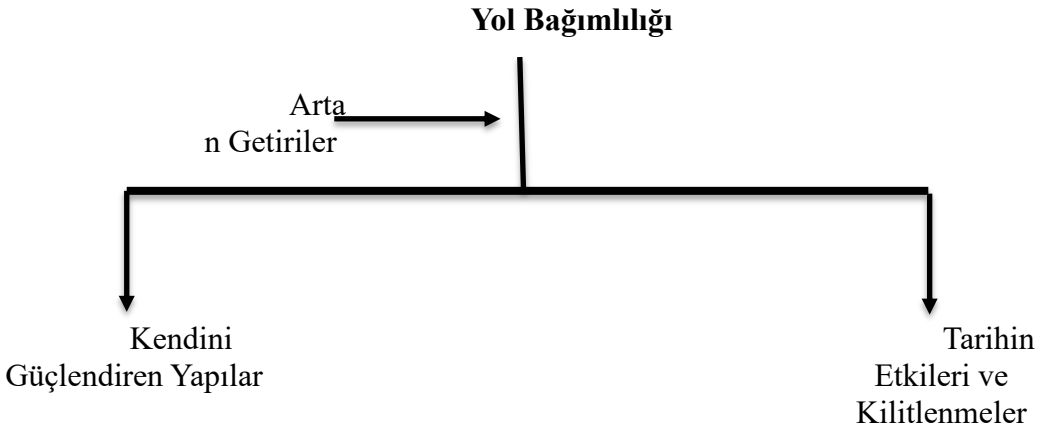
İkinci Aşama: Bu aşamada örgütlerin tercih ettikleri seçenek t zaman sonra sosyal bir mekanizmaya dönüşerek kendini güçlendirdiği için artık örgütlerin farklı seçenekler arasında hareket etme kaabiliyeti düşecektir. Aynı zamanda küçük olayların birikimi ile artan getiriler kurumların kendini güçlendiren bir yapıya dönüşmesini tetiklemektedir (Sydow vd., 2005).

Üçüncü Aşama: Bu aşamada kilitlenme meydana gelmektedir. Kilitlenme daha iyi çıktıların elde edilebileceği alternatiflerin varlığına rağmen süreçte sektöre yeni giriş yapan örgütlerde kendilerinden önceki örgütlerin izledikleri yolları takip ederler. Sonuçta süreç sürekli olarak belli bir çıktı ortaya koyar. Mümkün olan diğer alternatiflerin hiçbiri artık kullanılabilir değildir (Sydow vd., 2005).

1.2.3. Yol Bağımlılığının Bileşenleri

Yol bağımlılığında geçmiş olaylar sosyal süreçlerin doğal yollar ile gelişemeyeceğini, tekrarlanan (kendini güçlendiren) kararların etkili olduğu anlamına

gelmektedir. Yol bağımlılığının temel varsayımı başlangıç kararlarının revizyona açık olduğu, fakat geçmişin bir noktasında yapılan seçimlerin bugün ve gelecekte yapılacak alternatif seçimleri engelleyebileceğidir. Yol bağımlılığı geçmiş olayların yanında ancak artan getiriler ve yönlendirme süreci ile birlikte tam olarak açıklanabilmektedir. Artan getiriler ve kendini güçlendiren süreçler ile birlikte yönlendirme, kişilerin kontrolünde olmayan dinamikleri ifade etmektedir. Yönlendirme meydana geldiğinde diğer alternatifler seçilememektedir (Sydow vd., 2005).

Şekil 6: Yol Bağımlılığının Bileşenleri

Artan getiriler: Arthur (1994)'ün matematiksel olarak modelliği Polya Urn Süreci artan getiriler sürecinin özelliklerine sahiptir. Artan getiriler sürecinin özellikleri tahmin edilemeyen sonuçlar, katılık, geri dönüşümsüzlük ve potansiyel yol etkinsizliğidir. Tahmin edilemeyen sonuçlar; kısmen rastgele meydana gelen geçmişteki olaylar geniş etkilere sahiptir. Dolayısıyla gelecekte ne olacağı tahmin edilemez. Katılık; bir yoldan vazgeçip diğerine kaymanın zorluğunu ifade eder. Özellikle teknoloji uygulamalarında önceki uzun süreli uygulamalar belli bir zaman sonra kilitlenme yaratabilir. Geri dönüşümsüzlük; kazara meydana gelen olayların geri dönüşümsüzlüğüdür. Yok sayılamazlar, telafi edilemezler ve öğrenilme süreci ile birlikte gelecek seçimleri etkilerler. Potansiyel yol etkinsizliği ise uzun vadede, kilitlenmiş hale gelen sonuçların diğer alternatiften vazgeçildiğinde daha düşük maliyetler yaratabilmesidir. Krugman'ın sektörel yer seçimi potansiyel yol

etkinsizliğine örnek olarak verilebilir. Finans sektöründeki ana oyuncular nerede yerleşmeyi tercih ettiyse, onlara hizmet sunan finansal kurumlarda orada yer almayı tercih eder ve finans sektörüne hizmet veren diğer kurumlar da onları takip eder. Sonuç olarak finans sektörünün kümelenme etkisine bağlı olarak yol bağımlılığı oluşturmuş bir sektör olduğu görülmektedir. Fakat bu kümelenmenin ilk oluştuğu yerin sektörel etkinlik açısından en ideal yer olduğu anlamına gelmemektedir. Seçilen ilk yerin etkin çıkması tamamen tesadüfidir (Liebowitz ve Margolis, 1999).

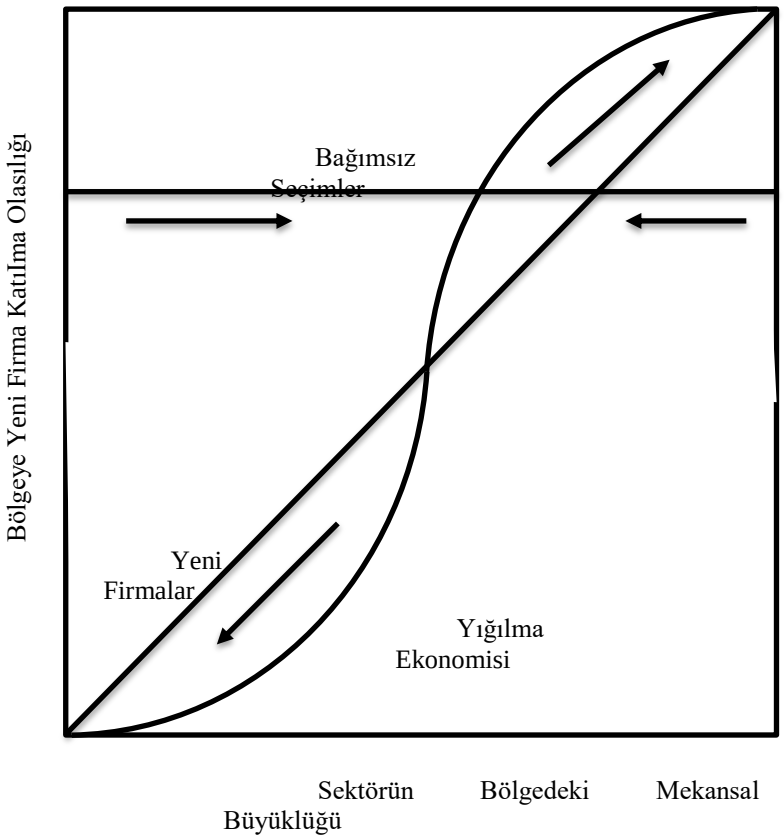
Tarihin Etkileri ve Kilitlenmeler: Kilitlenme sektöre yeni giriş yapan örgütlerin daha iyi çıktılar elde edilebilecekleri alternatiflere sahip olmalarına rağmen kendilerinden önceki örgütlerin izledikleri yolları takip etmeleri ve sürekli olarak belli çıktıları ortaya koymalarıdır. Dolayısıyla mümkün olan diğer alternatiflerin tümü artık kullanılabilir olmaktan çıkmaktadır (Sydow vd., 2005). Kilitlenmeler heterojen olarak kendi kendini üreten uzmanlaşmış sektörlerin kümelendiği, yarı kararlı bir yapıya sahip ekonomik coğrafyalarda görülmektedir. Özellikle bölgesel kilitlenmeler çok yönlü bir süreç olup yüksek derecede mekansal bağımlılık yaratmaktadırlar (Martin ve Sunley, 2006b). Finans kümelenmelerinin nerede doğduğu ve ilk yerleşim yerleri tahmin edilemez. Çünkü farklı firmaların sektörel kümelenmeye giriş sırası rastgeledir. Finans kümelenmesi ancak yeterli bir ölçek ekonomisine ulaştığında coğrafik kilitlenme meydana gelir. Böylece kümelenmenin olduğu bölge diğer bölgelere göre daha avantajlı hale gelir (Arthur, 1988, Martin ve Sunley, 2011).

Özellikle ileri teknoloji kullanılan bölgelerde ağ dışsallıkları ve artan getiriler yenilik ve rekabet başarısını olumlu etkilemektedir. Bu nedenle ileri teknoloji ile ilişkili olan sektörlerin mekânsal yollarında meydana gelen kilitlenmeler sektör üzerinde pozitif etki yaratır. Diğer yandan geleneksel yaşlı sektörlerin mekansal yollarında meydana gelen kilitlenmeler ise sektör üzerinde negatif etki yaratır çünkü mekânsal yol bağımlılığının çok güçlü olduğu bölgede sektöre özgü şoklar sektörü zayıflatır. Meydana gelen olaylar birbirine bağlı bir zincir gibi düşünüldüğünde her olay zincirinin sonuçları da birbirinden farklı olacaktır. Çeşitli beklentiler göz önünde bulundurularak belirlenen öncül koşullar, akabinde, beklenmeyen çıktılar getirir ve seçim yapanları belirli yollara mecbur eder. Örneğin, örgütler günümüz

şartlarında daha iyi alternatifler ile karşılaşmalarına rağmen, geçmişte aldıkları kararlar ile yaptıkları tercihler kendilerini devam ettirdiği için alternatifler arasından en iyisini seçemezler. Bir sektörde yol bağımlılığı oluştuktan sonra belirli yapılar ve yollar kilitlenebilir. Dolayısıyla bu *kilitlenen yapıların ve yolların açılabilmesi için hangi olayların hangi sırada meydana gelmesi gerektiği belirlenmelidir. Bu kilitlenmeler önlenebilir mi?* sorusu da araştırmaya açık bir sorudur (Martin ve Sunley, 2006b).

Kendini Güçlendiren Yapılar: Nesiller boyu tekrar eden örgütsel uygulamalar ve sektöre giren yeni firmalar tarafından tekrarlanan mekansal tercihler anlamına gelmektedir (Kominek, 2009). Özellikle finansal kümelenmeler hem geri bağlantılara yani işgücüne hem de ileri bağlantılarına yani müşterilerine yakın yerlerde yerleşmeyi tercih etmektedirler. Bir yer ancak belli bir ölçek ekonomisine ulaştığında yeni firmalar için çekici hale gelmektedir ve kümelenme etkisi ile kendini güçlendiren sektörel bir yapı oluşturmakta ve firmalar için yol bağımlılığı yaratmaktadır (Martin ve Sunley, 2006b ve 2011). Örneğin, Londra gibi oluşumunu ticaretin tetiklediği finans merkezleri pozitif ekonomik dışsallığı destekleyen bilgi teknolojileri, sigortacılık, danışmanlık ve hukuk gibi destekleyici sektörlerle olan bağlantıları sonucu kendini güçlendiren yapılar haline dönüşmüştür. Porter (1998) 'ın Elmas Modeli ile Londra'nın mekânsal özellikleri ve finans kümelenmesinin sağladığı avantajların Londra Finans Merkezi'nin oluşumuna etkileri değerlendirildiğinde stratejik olarak finansal kurumların genel merkezlerinin politik gücün de etkisiyle bir bölgede yoğunlaştığı görülmektedir. Firmalar arası etkileşimler hem ölçek ekonomisi ve dışsallıklar yaratır hem de dış rekabete karşı kendini güçlendiren bir kümelenme yapısı meydana getirir (Kuah, 2008).

Arthur (1988) kendini güçlendiren finans merkezlerinin mekânsal olarak çekiciliklerinin artma ve azalma olasılıklarını haritalamıştır. Bu harita finans merkezlerinin yeni firmalar tarafından seçilme olasılığı o bölgedeki yeni firma sayısının oradaki mevcut toplam firma sayısına oranı olarak ifade etmiştir. Firmaların belirli bir bölgeyi seçme olasılıklarının bir noktaya mevcut sayısını yeni firma sayısına eşit olduğu noktaya yakınsamaktadır. Eğer olasılık fonksiyonu konveks değilse birden fazla denge noktası oluşmaktadır.

Şekil 7[9]: Kendini Güçlendirmiş Finans Merkezlerinin Mekansal Çekicilikleri

Finans merkezleri hem yerli firmaların bu bölgede sayılarının artması ile hem de yabancı bankaların bu bölgede şube açmaları ile oluşmaktadır. Bir finans merkezinin ilgiyi kaybetmesi ve finansal firmaların diğer bölgelere kayması mekânsal olasılık fonksiyonu konveks olmadığı zaman ortaya çıkmaktadır. Porteous (1995) Artur'un bir bölgenin çekicilik modelini kümelenme etkisi ile finansal piyasalarda faaliyet gösteren firmaların yarattığı bilginin getirisi ile küresel bilgi akışının beklenen getirisinin toplamı olarak tekrar tanımlamıştır. Finansal kurumların sayısı ve market büyüklüğünü kullandığı modelde dışsal şoklarla bir şehirdeki finansal bilgi akışının yönü değiştikçe firmaların bu finans merkezini tercih etme olasılıkları da değişmiştir. Başka finans merkezlerinin çekiciliğinin artması bir dahaki bilgi akışının değişmesine kadar sürmektedir.

[9] Arthur, W.B. (1988) Urban Systems and Historical Path Dependence, Jesse H. Ausubel and Robert Herman (Eds), *Cities and Their Vital Systems: Infrastructure Past, Present, and Future,* p.93.

Yol bağımlılığı bir olaylar zinciri anlamına gelmektedir. Bu olaylar zinciri zamanla dinamiklerin hareket alanını kısıtlar ve sonuçta tek bir yol kalıcı hale gelir. Yol bağımlılığının en önemli noktası, kalıcı hale gelen bir eylemin veya kararın her zaman kötü olmayabileceğidir. Yol bağımlılığı kendini güçlendiren bir süreç olarak tanımlanırsa öncül biçimlenme aşaması, yolun biçimlenmesi ve yol bağımlılığı olmak üzere üç aşamasının olduğu söylenebilir. Bu süreçte birinci aşama; herhangi bir yönlenmenin gerçekleşmediği, çoklu seçeneklerin tercih edilmeye açık olarak bulunduğu aşamadır. İkinci aşama; seçici ajanların, çok farklı alternatiflere yönelemeyecekleri şekilde seçeneklerin giderek daraldığı aşamadır. Son aşama ise; tercih edilen seçeneğe kilitlenmenin gerçekleştiği, herhangi bir farklı alternatifin kalmadığı ve yol bağımlılığının oluştuğu aşama olarak kabul edilir. Burada gelecek seçimler geçmişteki küçük olaylardan etkilenmektedir (Schreyögg vd., 2011). Arthur (1989) artan getiri koşulu altında bu durumu bir örnekle açıklamıştır. Firmalar birbirine rakip iki teknolojiden birisini seçerek ona adopte istemektedirler. Bu firmaların teknoloji tercihleri daha önceden biliniyorsa sabit getiri durumu altında R tane firma her zaman A teknolojisini ve S tane firmada her zaman B teknolojisini seçecektir. Bu durumda hangi teknolojinin lider olduğu R ve S sayılarının büyüklüklerine bağlı olarak değişecektir. Eğer bu firmların teknoloji tercihleri daha önceden bilinmiyorsa yine sabit getiri altında her firma tipinin bu teknolojilerden birini seçme olasığı 0.5 olacaktır. Artan getiri koşulu altında ise, normalde A teknolojisini tercih edecek olan yeni firmalar, daha önce diğer firmaların B teknolojisini seçmesi nedeniyle bu geleneği bozmayıp B teknolojisini seçecektir.

1.2.4. Yeni Mekansal Yolların Yaratılması

Finans sektörü gerçekten gelişen bir sektördür ancak olanakları sınırlıdır. Mekânsal olarak en uygun yer belirli koşullar altında belirlenir ya da evrimsel teorisyenlerin deyimiyle *tarihsel kaza* ile (şans eseri) belirlenir. Finansal oyuncular sınırlı rasyonaliteye sahiptir. Firmaların çevrelerini tam olarak anlamada yetersiz kalırlar (Rezsat, 2000). Finans sektörü başarılı kurumların bulunduğu yerlerde ve rekabetçiliğin yüksek olduğu ve en fazla tercih edilen bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Coğrafi ve kurumsal değişkenler kümelenmelerin tarihsel gelişimlerinin itici gücü olmakla birlikte, kümelerin mekânsal yoğunluğunun derecesini de

açıklayabilmektedir. Yoğun kümelenmelerin olduğu bölgelerde firmaların daha başarılı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla firmaların başarısı yer seçimlerinden etkilenmektedir (Percoco, 2009). Örneğin, Japonya'daki finans merkezlerinin yer seçiminde finansal arz (yabancı finansal kurumların sayısı, piyasa kapitilizasyonu, dünya sıralamasında ilk 500'de yer alan banka sayısı, banka sektörünün varlıkları), finansal talep (şehir nüfusu, gayri safi yurt içi tasarruf, dünya sıralamasında ilk 500'de yer alan firma sayısı, şehirdeki doğrudan yatırım stoku) ve genel iş çevresi ve piyasa kültürü (finansal istikrar için yasal düzenlemelerin yeterliliği, içeriden bilgiye dayalı ticaret, hissedarların hakları ve sorumlulukları, yeni bilgi teknolojisi, bürokrasi, siyasal sistemin ekonomik sorunlara adaptasyonu, ulusal kültürün yabancı etkilere açıklığı) olmak üzere üç faktörün etkili oduğu görülmektedir (Reszat, 2000).

Finansal örgütlerin yer tercihleri özellikle finans merkezlerinin piyasalarda ve ürünlerdeki yenilikçilik kapasitesilerinin, bulundukları mekanın sağladığı dışsallıkların ve oluşturdukları bilgi hinterlandlarının etkisiyle şekillenmektedir. Örneğin, Sosyalist Piyasa Ekonomisine sahip olan Çin'de bilgi kaynaklarının çoğu idari ve devlet organlarına yakın olduğu için asimetrik bilginin finansal örgütlerin yer seçimi üzerindeki mekânsal etkisi daha fazladır. Finans merkezleri olarak Şangay'ın çok uluslu firmaları kendine çekebilme avantajı Pekin'den daha fazla olmasına rağmen Pekin sahip olduğu hizmet kapasitesi ve bilgi kaynaklarına olan yakınlığı nedeniyle Şangay'a göre daha başarılıdır. Çin'deki finansal örgütlerin yer seçiminde etkili olan faktörler merkez hükümete ve politika yapıcılara yakınlık, hükümetin bölge için geliştirdiği kalkınma politikaları, iş kültürü ve çevresi, altyapı ve şehrin yaşanabilirlik derecesidir (Zhao vd., 2005).

Finans kümelenmesi merkezcil kuvvetlerinin etkisini yok edebilecek kadar güçlü bağlantılara sahip olduğu durumlarda tek bir bölgede kümelenmek zorunda kalmaz. Ekonomik bütünleşme mekan üzerindeki kümelenme etkisini zayıflatmaktadır. Kümelenmelerin kendi kendilerine yeterli olma yeteneğini zayıflatır. Başlangıç olarak ekonomik bütünleşme ticaret maliyetlerinin önemini azaltır hangi faaliyetin nerede olacağının daha esnek belirlenmesini sağlar. Fakat mekânsal farklılıklar meydana geldikçe bu esneklik ortadan kalkmaya başlar. Düşük ticaret maliyetleri için bu özelliklere dayanarak mekanın önemini yerel düzeye

indirger. Yerel olarak iyi koşullar yakalandığında tüm ürünler ve faktörler için olmasa da küreselleşme hareketliliklerini düşük seviyede arttırır. Ekonomik bütünleşmenin erken dönemlerinde ekonomik faaliyetlerin kümelenmesini açıklayan merkezcil ve merkezkaç kuvvetler bütünleşmenin ileriki safhalarında ulaşım maliyetleri yeterince azaltıldığında sektörlerin daha az gelişmiş bölgelere kaymasını açıklayabilir. Yüksek ticaret maliyetleri ve firmaların mallarını yerel piyasalara arz etme ihtiyacı farklı bölgelere dağılmalarını sağlamaktadır. Ticaret maliyetleri firmaların ve çalışanların başka bölgelere dağılmasını teşvik etmektedir ya da kendini güçlendiren yapının oluşmasını engellemektedir. Çünkü kümelenme hareketsiz yerel faktörler ile ürünlerin maliyetini arttırdığı için düşük ulaştırma maliyetleri için firmalar daha dağınık bir yapıda mekânsal dağılım gösterir (Ascani vd., 2012; Brakman vd., 2006). Örneğin Puga (1999)'nın Avrupa Bölgesi için oluşturduğu bölgeler arası işgücü hareketliliğini esas alan ücret modeli ticaretin serbestleşmesinin ve ekonomik entegrasyonun Avrupa'daki sektörel kümelenme derecesi üzerindeki etkisinin merkezcil ve merkezkaç kuvvetlerinin sektörel kümelenme derecesi üzerindeki etkisinden daha fazla olduğunu ortaya koymuştur (Brakman vd., 2006).

Yol bağımlılığı finans merkezinin oluşumu ve gelişmesini açıklayabilirken başarısız olmasının arkasındaki nedenleri açıklayamamaktadır. Sonuçta bir finans merkezi sonsuza kadar başarılı olamayabilir. Bu yüzden tarihsel yaklaşım finans merkezinin başarısızlıklarını açıklamada yetersiz kalacaktır. Bilgi hinterlandı, asimetrik bilgi ve bilgi ağlarının gelişimi finans merkezlerinin önemini kaybetme nedenlerini de açıklayabildiği için yol bağımlılığının eksik yanını tamamlamaktadır (Wang vd., 2007). Bir finans merkezinin ilgiyi kaybetmesi ve yeni mekânsal yolların ortaya çıkması bilgi hinterlandı ile açıklanabilmektedir. Bu bilgi hinterlandı yaratılan bilgi ve bu bilginin akışı ile ilgilidir. Bilginin değeri zamanla değiştiği için finans merkezlerinde kayma meydana gelmektedir. Bir finans merkezinde yer alan firmalar diğer şehirlerdeki finans merkezleri ile de bilgi ağına sahiptir. Küresel bilgi ağlarına ve kaynaklarına yakınlık firmaların mekânsal tercihlerini etkilemektedir. Finansal firmalar bu bilgileri en az maliyetle elde edebilecekleri yerlerde bir başka deyişle prestijli finans merkezlerinde bulunmayı isterler (Porteous, 1995).

Bir ulusal finans merkezinin bilgi henterlandı hem bölgeler arası hem de şehirlerarası ticaretin, ulaşım ağlarının, tarihsel ve kurumsal faktörlerin birer fonksiyonudur. Derin finansal piyasalardaki bilgi sektörel pozitif dışsallıklar yaratır. Kümelenme etkisi mekânsal olarak finans merkezleri için bir derinlik yaratarak finans sektörünün dağınık bir yapıda olmasını engellese de uzun dönemde finans merkezleri bilgi hinterlandlarını genişletmezse merkezileşmeyi sağlayamaz. Sadece orta ve kısa vadede finans sektörünün yol bağımlılığı oluşur. Finans merkezleri bilgi hinterlandlarını teknolojik, ekonomik ve kurumsal değişmeler ile sürekli yenileyerek başarılı olabilirler (Porteous, 1995; Park, 2012).

Literatürde yeni yolların nasıl yaratıldığına dair de oldukça az sayıda çalışma bulunmaktadır. *Kilitlenme durumunda yeni yollar nasıl seçilir? Yeni yolların eskisi ile benzerliği var mıdır?* Bu anlamda yeni yollar ya planlı olarak ya da rastgele bir şekilde oluşmaktadır. Eğer yeni yollar planlı olarak yaratılıyorsa stratejistler ya yeni fırsatları araştırarak kaynakların yeniden dağılımını sağlar ve yeni gelişim aksına göre rekabetçiliklerini şekillendirirler ya da eski yolların kısıtı altında konumlarını değiştirerek kilitleri çözerler. Eğer yeni yollar rastgele oluşuyorsa ya - stratejistlerin deneyim sahibi olmasına rağmen - aniden meydana gelen olaylar yeni yolların oluşmasını tetikler ya da eski yolların kısıtı altında tahmin edilemeyen dış şoklar eski yol bağımlılıklarını bozup yenisinin ortaya çıkmasına neden olur (Martin ve Sunley, 2006b, Martin, 2010); . Hassink (2005) mezo düzeyde sektörlerin kollektif öğrenme süreçlerini uygulayarak negatif yol bağımlılıklarından kaynaklanan kilitlenmeleri (lock-in) nasıl çözülebileceğine dair ipuçları vermektedir.

Bazen sektörler belirli bir bölge yerine birkaç bölgede mekânsal yol bağımlılığı oluşturabilir. Bu durumda mekânsal yollar birden fazla bölgede kazara ya da rasgele yaratılır. Dolayısıyla sektöre yeni giriş yapan firmaların nerede kurulacakları da belirsizlik taşır. Bu durumda hangi bölge seçilmiş olursa olsun geliştirilecek yeni mekânsal yollar bu bölgenin seçilmesinde etkili olan koşullarda yapılan küçük değişimlere bağlıdır. Sonuç olarak bu modelde ilk mekânsal yol rasgele seçilmekte olup sonraki mekânsal yollar kümülatif bir süreç izlerler. Sonuç olarak sektörün mekânsal yayılımları (mekânsal yolların) uzun dönemde kararsız bir yapı ortaya koyar. Bir sektördeki firmalar sınırları olmadan istedikleri yerde

kurulabilirler; fakat kar maksimizasyonu anlayışı ile firmalar en fazla kümelenme fonksiyonu olan bölgeyi seçmekte ve yer değiştirmeleri tüm firmaların yolları bir noktaya yakınsayana ve diğer tüm bölgelerin yönlendirmesine kadar sürmektedir. Coğrafik yararlar ile firma sayısı ve yerleşim noktaları arasında pozitif bir ilişki mevcuttur (Wang, 2005).

Finans merkezleri finansal ürünlerin, işlemlerin ve bilginin akış yönüne göre mekansal yollar izlerler. Örneğin, Londra'daki Square Mill yüzyıllar boyunca Londra'daki bankerlerin ve tüccarların ticaret ve finansla uğraştığı bir bölge olmuştur. 19.yüzyıldan itibaren ana finansal hizmet veren firmalar Square Mile'ın dışına çıkarak doğuya doğru kaymaya başlamış ve 1990'larda Londra hükümetinin teşvikleri ile modern gökdelenlerin inşa edilmesiyle Canary Wharf'ta kümelenmişlerdir. Bunun yanında hedge fonu, özel sermaye fonları ve özel varlık yönetimi firmaları gibi diğer finansal hizmetleri veren firmalar ise Square Mile'ın batısında kümelenmişlerdir (Roberts, 2004). Borsa, emtia ve türev piyasalarında işlem gören finansal ürünler de finans merkezlerinin mekânsal yollarını belirler. Firmaların hangi borsaya kote olacaklarını piyasanın likidite derecesi ve büyüklüğü; finans merkezlerinin sınırlarını ise borsaya kote olmuş firmaların konumu belirlemektedir. Firmalar sermaye ve işlem maliyetleri ile bilgi asimetrisinin düşük olduğu; likidite şoklarının az olduğu; yüksek finansal raporlama standartlarının olduğu ve hissedarların iyi korunduğu likit borsalara kote olmayı tercih ederler. Likit piyasalar ölçek ekonomisi nedeniyle finans merkezlerinde bulunur ve zamanla kendini güçlendiren bir yapı haline gelirler. Farklı finansal ürünler genellikle farklı mekânsal yapılar gerektirir. Örneğin Hong Kong ve Şangay birbirleri ile karşılaştırıldığında farklı finansal ürünler ile farklı coğrafyalara hitap ettikleri görülmektedir (Karreman ve van der Knaap, 2007).

Yol bağımlılığı geçmişi tasvir ederken yol yaratma bugünki durumu ele alır. Yeni mekansal yollar bilgi hinterlandırdının genişletilmesi, hukuki ve örgütsel düzenlenmelerin yeni teknolojik alanların yaratılabilmesi için esnek olarak belirlenmesi, yeni teknolojik ürünlerin ortaya çıkarılması ve yeni teknolojilerin yaratacağı dinamizm ile kaynakların dağılımı yeniden sağlanması ile arttırılabilir (Garud ve Karnoe, 2000). Özellikle finans merkezlerinin yeni mekansal yollar

yaratabilmeleri için küresel finans merkezleri ile rekabet edebilecek düzeyde yeni finansal alanlar ve ürünler geliştirmeleri gerekmektedir. (Martin, 2010, Martin ve Sunley, 2006b). Dolayısıyla finans sektörü için rekabetçilik mekansal yoğunluğu yaratmak ve kilitlenmelerin oluşmasını sağlarken finans merkezlerinin rekabetçilik güçlerini arttırarak büyümesi ve merkezcil kuvvetlerden kurtularak bağımsız hareket edebilecek hale gelerek yol bağımlılığını kırılmasını sağlar.

Hükümet tarafından gerçekleştirilen yatırımlar ve teşvikler, savaş, terör olayları, doğal afetler veya büyük yıkım yaratan finansal krizler gibi yıkıcı dışsal şokların etkisiyle, hızlı teknolojik değişimlerin etkisiyle ya da finansal hizmet talep eden yepyeni sektörler oluşturulduğunda finans merkezleri için yaratılan yol bağımlılıklarının kırılması sağlanabilir ve negatif/pozitif kilitlenmeler çözebilir. Örneğin, savaş gibi büyük dışsal şoklar sonrası sıfırdan yapılanma sonucu veya hükümet politikaları ile önemli kurum ve kuruluşların (borsa, resmi kurumların binaları, büyük finansal kuruluşların genel merkezleri gibi) bir başka bölgede kurulması ile yeni mekansal yollar yaratılabilir.

Finans Merkezlerinin mekansal tercihlerinin ani şoklardan ya da finans sektörü oyuncularının zamanında, güvenilir ve değerli bilgi akışı olan yerlere yakın olma isteklerinden, bu bilgiyi karlı bir yatırıma dönüştürebilme imkânı sağlayan yerlerde bulunma isteklerinden, ticaret yapılan ülkelerin değiştirilmesinden ve bölgenin sahip olduğu uluslararası doğrudan bağlantı sayısından etkilendiği görülmektedir.

1.3.YENİ EKONOMİK COĞRAFYA

Sosyal bilimlerde mekânla ilgili araştırmalar ekonomik coğrafya teorisi ile gündeme gelmiştir. Birinci tip coğrafya (first nature geography) teorileri sektörel kümelenmelerin yer seçimlerini dışsal olarak açıklamaktadır. Bu teorilere göre sektörel kümelenmelerin yer seçimini etkileyen faktör doğal kaynaklardır. Fakat sektörel kümelenmeler kendilerini etkin yapacak doğal kaynağı yetersiz bölgeleri de tercih edebilmektedir. Bu anlamda birinci tip coğrafya teorilerinin sektörel kümelenmelerin yerleşim tercihlerini açıklamada yetersiz kaldığı görülmektedir. İkinci tip coğrafya teorileri – yeni ekonomik coğrafya teorisi – ise birinci tip

coğrafya teorilerinin eksik kaldığı noktayı içsel kümelenme çıktılarını kullanarak açıklamaktadır (Bruyne, 2006).

Birinci tip coğrafya teorileri genellikle sektörel kümelenme ve istihdam dağılımlarını homojen olduğunu kabul etmektedir. Ampirik olarak bir bölgedeki sektörel kümelenmelerin varlığının gösteriminde heterojenite ve firmaların yerleşim yeri seçim sorunları ile karşılaşılabilir. Bu sorunu aşmak için bir bölgedeki sektörel kümelenmelerin varlığı bölgeler arasında çok yoğun bölgelerden az yoğun bölgelere olan çalışan hareketliliği ve firma büyüklüklerinin bölgedeki dağılımları kullanılarak rassal olmayan bir şekilde belirlenmektedir. Eğer yer değiştirecek firmaların başarılı sektörlerin bulunduğu yerlerin ekonomik özellikleri hakkında bilgisi varsa bu bilgi diğer firmalar arasında yayılır ve firmalar yerleşim için bu yerleri tercih ederler (Venables, 2006).

Ekonomik Coğrafya Teorisi hangi ekonomik faaliyetin nerede, neden ve nasıl geliştiğini açıklamaktadır. Ekonomik Coğrafya Teorisinin gelişimi tarihsel olarak geleneksel, mekânsal, politik ve kültürel olmak üzere dört farklı yaklaşım altında sınıflanabilir. 1950'lerden itibaren geleneksel yaklaşım, 1960 ve 1970'lerde mekânsal yaklaşımlar, 1970 ve 1980'lerde politik yaklaşımlar, 1990'ların başında kültürel ve kurumsal yaklaşımlar ekonomik coğrafyayı şekillendirmiştir (MacKinnon ve.Cumbers, 2007).

Yeni Ekonomik Coğrafya yaklaşımındaki "Yeni" nüfusun, üretimin ve tüketimin içsel olarak genel denge modellerine etki ettiğini göstermektedir (Bosker vd., 2007) Artan ölçek getirileri ile eksik rekabet modelleri kullanılarak yeni endüstriyel organizasyonların mekansal tercihlerini nasıl yaptığı ve bu tercihlerin ne zaman kümelenme etkisi gösterdiği açıklanmaktadır (Krugman, 1999). Dolayısıyla Yeni Ekonomik Coğrafya modellerinin temel amacı coğrafi mekânda meydana gelen farklı ölçeklerdeki kümelenmelerin oluşumunu açıklamaktır. Örneğin, finans sektörü coğrafi olarak metropol şehirlerde yoğunlaşır ve bu bölgeler finans merkezleri haline gelir. Silikon vadileri ve Merkezi İş Alanları da bu türden oluşumlara örnek olarak verilebilir (Fujita ve Mori, 2005).

1.3.1. Yeni Ekonomik Coğrafyanın Teorik Temelleri

1950 ve 1960'larda Von Thunen, Weber, Christaller and Lösch teoristyenlerin çalışmaları ekonomi ile coğrafyayı bir araya getirerek Yeni Ekonomik Coğrafya'nın gelişmesi için bir yol açmıştır (Hudson, 2006). Örneğin, Weber'in Kuramı Kuzey Amerika ve İngiltere'de sektörlerin bulunması gereken en iyi konumunu, alan kullanımlarını ve piyasaların örgütlenme biçimlerini tahmin etmek için ulaşım maliyetlerini sektörlerin doğal kaynaklara ve piyasalara olan uzaklıklarına göre minimize etmeye çalışmıştır. Bu kurama göre eğer dağıtım maliyetleri taşıma maliyetlerinden yüksek ise örgütler piyasaya yakın, aksi takdirde üretim boyunca hammaddeye yakınlık söz konuysa örgütler hammaddeye yakın yerlerde bulunmayı tercih edeceklerdir (MacKinnon ve Cumbers, 2007).

Merkezi Konum Teorisi'nde ise Christaller ekonomik birimlerin rasyonel davrandığı ve nüfusun bölgelere homojen dağıldığı varsayımı altında kentsel sistemin dağılımına ve büyüklüğüne bakarak firmaların genellikle merkezi bölgelere yerleşmeyi tercih ettiklerini söylemektedir (MacKinnon ve Cumbers, 2007). 19. Yüzyılda Christaller ve Lösh Lokasyon Teorisi ile farklı türde ve yoğunlukta ürün üretmek isteyen çiftçilerin optimum maliyet ve verim elde etmeleri ve etkin bir nakliye ağı kurabilmeleri için arazilerini nasıl konumlandırmaları gerektiği problemini ele almışlardır. Fakat çiftçiler arasında ölçek ekonomisinin yayılma göstermemesi üretim ve yönetim gibi çiftçilerin ihtiyaç duyduğu faaliyetlerin bir merkezden sağlanması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden çiftçiler ulaşım maliyetleri ve ölçek ekonomisinin dengelendiği merkezi bölgelerde yoğunlaşmışlardır. Lokasyon teorisi fikri daha sonra metropolitan şehirlerdeki iş alanlarına da uygulanmaya başlanmıştır. 1990'lar öncesi finansal merkezlerinin mekansal kümelenmelerini açıklamak için Lokasyon Teorisi'nden faydanılmaktaydı (Fujita vd., 1999). Krugman (1996a) Lokasyon Teorisinin finansal oyuncuların birbirleri ile kurdukları ilişkileri nasıl geliştirdiklerine ve merkezileşme süreçlerine açıklık getiremediği için eleştirmiştir. Lokasyon Teorisi finansal sistemin karmaşık yapısını bir başka deyişle finans oyuncularının hangi makro davranışlarının hangi mikro motifler sonucu oluştuğunu açıklayamamaktadır. Mac Kinnon ve Cumbers

(2007) Yeni Coğrafya Yaklaşımını etkileyen kuramları geleneksel mekansal, politik, kültürel ve kurumsal olarak sınıflandırarak açıklamıştır.

Tablo 7[10]: Yeni Ekonomik Coğrafya'yı Etkileyen Kuramlar

	Geleneksel	Mekansal	Politik	Kültürel ve Kurumsal
Destekleyen Görüş	Deneycilik	Pozitivizm	Diyalektik materyalizm	Post modernizm ve kurumsallık
Yaklaşımın Kaynağı	Klasik Alman ekonomik coğrafya görüşü, antropoloji, biyoloji	Neo-klasik ekonomi	Marksist ekonomi, sosyoloji ve tarih	Kültürel çalışmalar, kurumsal ekonomi, ekonomik sosyoloji
Ekonomik Görüşü	Bölgenin doğal kaynakları ve kültürü	Bireylerin rasyonel seçimleri	Karlılık, rekabet ve üretim için kurulan sosyal ilişkiler	Ekonomik faaliyetleri şekillendiren normlar, gayri resmi iletişim ve toplumsal bağlam
Coğrafik Yönelim	Küresel ticaret sisteminin coğrafyası, bölgesel coğrafya	Mekânsal yapılanma biçimleri	Kapitalist gelişim süreçleri	Küreselleşme bağlamında dağınık yerleşimler
Coğrafik Odak	Kuzey Amerika ve Avrupa'nın kırsal bölgeleri gibi sömürge bölgeleri	İngiltere, Almanya ve Kuzey Amerika'daki kentsel bölgeler	Avrupa ve Kuzey Amerika'da bulunan büyük şehirlerdeki sanayi bölgeleri özellikle Latin Amerika gibi gelişmekte olan ülkelerdeki şehirler	Gelişmiş ülkelerdeki büyüyen bölgeler ve küresel finans merkezleri
Ana Araştırma Konuları	Bölgesel ekonomiler ve doğal çevrenin üretim ve ticaret üzerindeki etkisi	Sektörel konum, kentsel yerleşim sistemleri, teknolojinin mekânsal yayılımı, arazi kullanım şekilleri	Kentleşme süreci, gelişmiş ülkelerde sektörel yeniden yapılanma, küresel eşitsizlikler ve az gelişmişlik	Ekonomik gelişmenin sosyal ve kurumsal temelleri, tüketim, kurumsal kimlik, finansal hizmetler ve kurumsal kültür

[10] MacKinnon, D.; Cumbers, A. (2007) An Introduction to Economic Geography: Globalization, Uneven Development and Place, Pearson Education, England, p. 23

Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı sektörlerin coğrafik dağılımlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesini sağlamaktadır. Geleneksel rekabetçilik yaklaşımları sektörlerin coğrafik ekonomik faaliyetlerinin dağılımını denizlerin, limanların ve doğal kaynaklara olan yakınlıkları ile açıklamaktadır. Yeni Ekonomik Coğrafya ise içsel mekanizmaların modellenmesine odaklanarak sektörel kümelenmelerin dağılımına ve mekansal yoğunluklarına odaklanır (Fujita ve Mori, 2005).

1.3.2. Yeni Ekonomik Coğrafya Modelleri

Yeni Ekonomik Coğrafya modelleri sektörel kümelenmelerin coğrafik dağılımlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesini sağlamaktadır (Allen ve Gale, 2004). 1991'den sonra Krugman'ın öncülünde sektörel mekanların sorunlarını analiz etmek için bir takım matematiksel ve istatistiksel modeller geliştirmiştir (MacKinnon ve .Cumbers, 2007; Krugman, 1996b). Yeni Ekonomik Coğrafya modelleri başlangıç koşullarına bağlı olan statik matematiksel modellerdir. Fakat birden fazla denge noktasına sahip olabilirler. Örneğin, Yeni Ekonomik Coğrafya'nın temelinde yer alan Fujita vd. (1999)'un geliştirdiği merkez-çevre modelinde beş denge noktası ortaya çıkmıştır. Bunlardan üçü kararlı ikisi kararsızdır. Başlangıç koşullarından alternatif denge noktalarının belirlenmesinde ise tarihsel olayların etkili olduğu görülür. Dolayısıyla sektörler kendi denge noktalarını oluşturarak kendilerini güçlendiren bir yapıya kavuşabilirler. Aynı zamanda çıktı yoğunluğuna bağlı olarak gelişmiş bir sektörün denge noktası daha yüksek bir düzeyde meydana gelirken daha az gelişmiş bir sektörün denge noktası daha düşük bir düzeyde gerçekleşir. Bu da sektördeki ölçek ekonomisi ile karakterize edilir.

Yeni Ekonomik Coğrafya modellerinde firmaların mekânsal dağılımları sektörel tarihin, kümelenme yapılarının ve geliştirilen devlet politikaların etkisinde büyüyerek genişlerler veya yok olurlar. Bu faktörlerin etkileşimi firmaların bulundukları yeri değiştirme kararlarını da etkilemektedir (Bosker vd., 2007). Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı ile elde edilen çıktılar başlangıç koşullarına bağlı olduğu için özellikle ulaştırma maliyetlerinde meydana gelen değişiklikler sistemin ilk başlangıç koşullarına göre ayarlanmalıdır. Bu yönüyle Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımının tarihle ilişkisi ortaya konabilir. Tarih ve evrimsel süreçlerin önemli bir

özelliği kümelenmelerin çoklu dengeye sahip olsalar bile belli bir denge noktasına ulaşmak istemeleridir (Garretsen ve Martin, 2010).

1970'lerden bu yana Merkezi İş Alanlarının içsel oluşumu için kümelenme dışsallıkları kullanılarak birçok şehir ekonomisi modelleri oluşturulmuştur (Fujita ve Mori, 2005). Yeni ekonomik coğrafya modelleri sektörel lokasyonların ve kümelenmelerinin başarım oranlarının dışsal ekonomiler (*uzmanlaşmış yerel işgücü girdisi, yerel piyasalara giriş ve ölçek etkisi, bilginin yayılması*, vb.) ile ilişkili olduğunu belirlemeye çalışmaktadır (Krugman, 2011). Bu modeller ile birlikte coğrafik olarak kümelenmelerin birbirine yakınsama (convergent) hızları elde edilebilmektedir. Coğrafik kümelenmelerin yapısal, kurumsal ve teknolojik koşullarının benzerlikleri ve kümelenmeler arası bağımlılık derecesi farklı bölgelerdeki kümelenmelerin yakınsamasına yol açmaktadır. Coğrafik olarak birbirine yakınsayan kümelenmeler mekânsal yakınlık etkisine (*yerelleşmiş bilgi alışverişi ve firmalar arası arz-talep ağları*) dayanmaktadır. Bunun yanında yakınsayan kümelenmelerde başarım oranı yüksek ana kümelenme etrafında yerleşmeyi seçmektedir. Burada da politik araçların kümelenmelerin yakınsama derecesi üzerinde bir etkisinin olduğu görülmektedir (Corrado, Martin ve Weeks, 2005).

Redding (2010) Yeni Ekonomik Coğrafya Teorisini piyasaların erişilebilirliği ile bölgesel ücretler ve üretim arasında ilişki kuran modelleri inceleyen geniş bir literatür sunmuştur. Ekonomik Coğrafya Dergisinde Yeni Ekonomik Coğrafya Teorisi ile ilgili teorik modeller sektörel kümelenmelerin nerede ve neden yer aldığını merkez-çevre ilişkileri ile ele almıştır. Derginin 2011 yılı 2. Sayısında teorinin başarılı olduğu fakat açıklayamadığı noktalar ve geleceğine ilişkin literatür yer almaktadır (Cuadrado-Roura, 2013).

Yeni Ekonomik Coğrafya Modellerinin temel hipotezi *kümelenmelerin ulaştırma maliyetlerinin olduğu belli alanlarda karmaşık ilişkilerden oluşan faaliyetler yürütülerek ve üretimde belli bir ölçek ekonomisine ulaşılarak oluşturulabildiğidir* (Garretsen ve Martin, 2010).

Tablo 8[11]: Yeni Ekonomik Coğrafyanın Temel Varsayımları

Tüketim	Tüketicilerin çeşitli ürün taleplerinin olduğunu ve faydalarını sabit ikame esnekliği fonksiyonu ile maksimize ettikleri varsayılmaktadır. Tüketici tercihleri mekâna göre değişmemektedir.
Üretici	Üreticilerin tam rekabet altında tek bir alanda tek bir ürün üreterek kar maksimizasyonu yaptıkları varsayılır. Bu üründe birden fazla bölgede üretilen mallardan daha ucuzdur. Firmalar sadece kendilerine yakın bölgelerdeki talepleri karşıladığı varsayılır.
İşgücü	İşgücü piyasasının temiz olduğu varsayılır. İşgücü bölgeler arasındaki reel ücret farklılıklarına göre hareket etmektedirler.
Piyasa Yapısı	Eksik rekabetin olduğu monopol (Dixit Stiglitz tipi) iki sektörlü piyasaların (tarım ve üretim) varlığı kabul edilir. Üretim firmaları için hem iç (sabit üretim maliyetleri) hem de dış (parasal ve piyasa büyüklüğü dışsallıkları) ölçek ekonomisi vardır.
Ticaret (Ulaştırma) Maliyetleri	Ticaret maliyetleri buz dağı tipidir. Firmalar büyük piyasaların bulunduğu bölgelerde piyasaya giriş yapmak isterler.
Mekân	Ekonomik Coğrafyanın iki varsayımsal bölgeden oluştuğu varsayılır. Bu bölgeler ya eşit büyüklükte ya da eşit ölçekte olduğu varsayılır. Örneğin bir ülkenin doğusu- batısı, ya da bir şehrin iç bölgesi-dış bölgesi gibi.

.

Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı şu sorulara yanıt aramaktadır (Schmutzler, 1999):

Neden bazı finans merkezleri tek kümelenme yapısı gösterirken bazıları çoklu kümelenme yapısı göstermektedir? Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı statik koşullar altında yeni bir firmanın ancak karlılılığını arttırabildiği, üründe farklılaşmayı sağlayabildiği, ulaştırma maliyetlerini düşürebildiği ve işgücü talebini arttırabildiği sürece sektörde yer alabileceğini ve kümelenme etkisi yaratabileceğini savunur (Neary, 2001). Yeni Ekonomik Coğrafya literatürü özellikle işlem maliyetleri ve farklı sektörlerdeki firmalar ile finans merkezleri arasındaki dikey ilişkilere vurgu yapmaktadır. Sektörler arası güçlü ilişkilerin bulunması bir

[11] Garretsen, H.; Martin, R. (2010) Rethinking (New) Economic Geography Models: Taking Geography and History More Seriously, Spatial Economic Analysis, Volume: 5, Number: 2, p.134

kümelenme etkisi yaratarak firmaların sadece tek bir bölgede yoğunlaşmasını sağlamaktadır (Schmutzler,1999). Dinamik koşullar altında ise geçmiş geri döndürülemez, firmalar sadece bugünü ile geleceğini hesaba katmalıdır. Firmalar gelişmiş yenilik kapasitesine, piyasalarda yenilikçi fonksiyonlara, bilginin yayılımını sağlayabilecek ağlara ve teknolojik değişimler gerçekleştirebilecek kapasiteye sahip olduğu sürece tek bir bölgede kümelenmesine gerek yoktur. Tek merkezli kümelenmeler oluşsa bile her zaman kararlı bir yapıda olmayabilirler (Martin ve Sunley, 2010). Örgütsel anlamda düşünüldüğünde mekânsal, kültürel ve örgütsel yakınlığa duyarlı olan finansal firmalar finansal ürün yeniliği yapabilmek için, dışsal ve ölçek ekonomisinden yararlanabilmek için tek bir finans merkezinde merkezileşmeyi tercih etmektedir. Son olarak borsa faaliyetleri açısından prestijli borsalara kote olmayı tercih eden firmalar yine tek bir finans merkezinde yoğunlaşmayı tercih etmektedir (Grote vd., 2000).

Kümelenme yapılarının uzun dönemde sürekliliğini sağlayan faktörler nelerdir? Tarihsel kazalar sonucu ortaya çıkan kümelenmelerde başlangıç koşullarına bağlı olarak firmaların kurumsallaşma kapasitelerini geliştirmeleri ve farklılaştırılmış üretim yapıları ile bulundukları bölgeyi lider konuma getirdiklerinde yeni firmalar için bu bölge cazip hale gelecektir. Bu bölgelerin liderlikleri genellikle altyapının iyileştirilmesi ile desteklenmektedir. Altyapının iyileştirilmesi gibi başlangıçta uygulanan politikalar yol bağımlılıkların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bu bölgeler de her zaman lider konumlarını koruyacaklardır. (örn. Londra Finans Merkezi) Ekonomik kalkınmada bölgesel eşitsizlikler özellikle artan ölçek getirileri ile ortaya çıkmaktadır (Fingleton ve Fischer, 2010). Sektörler piyasa büyüklüğü avantajı yakaladıklarında piyasa büyüklüğü dışsallıkları ve ileri-geri bağlantıları ile kendilerini güçlendiren bir kümelenme yapısı meydana getirirler. Kümelenmeler hem arz hem de talep bakımından birikimli tarihsel olayların bir sonucu olarak oluştukları için uzun bir süre belli bir mekanda kilitlenebilirler. Bir başka deyişle bulundukları mekandan daha avantajlı bölgeler olsa da yer değiştiremezler. Bunun nedeni tarihsel gelişimelerinin mekansal gelişimlerini bloke etmesidir (Ottaviano ve Thessie, 2004). Bir finansal merkezin yapısı işlem maliyetlerine, altyapıya, nitelikli işgücüne, ulaşım ağına, talep koşullarına, finansal hizmetler sektörünü destekleyici oyunculara bağlı olarak gelişmektedir. Bu sürekli

parametreler süreksiz değişimlere neden olabilir. Örneğin, tarihsel olarak doğal koşullarda bir kümelenme oluştuğunda başka bir bölgede oluşturulan teknolojik altyapı ve destekleyici hükümet politikaları bu yeni bölgeyi daha cazip hale getirebilmektedir. Dolayısıyla bir finans merkezindeki firmaların büyük bir bölümü veya tamamı bu yeni bölgeye kayabilir. Fakat bu firmaların ileri-geri bağlantıları yeterince güçlü ise, firmalar ve çalışanlar yeni bölgeye geçmeleri için ikna edilemezler. Bu durumda finans merkezi bulunduğu bölgede bir kilitlenme yaşar (Schmutzler,1999).

Finans merkezlerinin yer değiştirmesine neden olan faktörler nelerdir? Sektörel yerleşim yeri tercihleri firma düzeyinde artan getirilere, ulaştırma maliyetlerine ve faktör hareketliliğine bağlıdır (Fujita ve Krugman, 2004). İç piyasalarda artan getiri ölçeği yerel talebi ve karlılığı arttırır. Eğer bir sektörde faktör hareketliliği mevcutsa büyük şirketler büyük piyasalara yakın olmayı tercih ederler ve belirli koşullar altında süreklilik kazanır. Böylece firmalar bu kümelenme eğilimi gösterir. Başlangıçta homojen kümelenmeler oluşsa da daha sonra birçok sektörün artan ölçek ekonomisi ile belirli bölgelerde kümelenmeleri ile bölge heterojen bir sektörel yapıya kavuşturur. Diğer yandan ulaştırma maliyetlerindeki değişiklikler kümelenme etkisini arttırabilir ya da azaltabilir. Ulaşım maliyetleri yeterince azaltıldığında sektörlerin daha az gelişmiş bölgelere kayabilir. Monopolist modeller için de geçerli olan bu koşullar Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı'nda sektörlerin yer seçimini etkileyen mekânsal koşulların belirlenmesine yardımcı olur (Roberts-Nicoud, 2005).

Özellikle finans sektörünün mekânsal yollarının belirlemesinde Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı'nın temel faktörleri kadar bilginin yayılım kolaylığı, finansal liberalleşmenin, ekonomik bütünleşmenin ve mülkiyet haklarının korunma sıkılığının da büyük bir önemi vardır. Sektörler mülkiyet haklarının sıkı korunduğu, serbest finansal piyasalara sahip ve doğru bilgiyi zamanında elde edebilecekleri yerlerde yerleşmeyi tercih etmektedirler (Mucchielli ve Mayer, 2004). Dinamik dışsallıklar ile ortaya çıkan bölgesel kümelenmeler ve uzmanlaşma uzun vadede bölgesel istikrarsızlığa yol açmaktadır. Ortaya çıkan bölgesel eşitsizlikler kümelenmeler için farklı büyüme yolları geliştirir. Dolayısıyla kümelenmelerin tek

bir bölgeye yakınsamak zorunda olmadığı sonucu ortaya çıkar. Teknolojik gelişmelerin ve bilgi yaratma faaliyetlerinin zengin bölgelerde yoğunlaşması bölgesel eşitsizliği daha da arttırır. Tam rekabet altında sektörlerin yerleşim yerleri birincil üretim faktörlerinin dağılımdaki dengesizlikler ile açıklanabilir. Bunun yanında bölgelere aktarılamayan yerelleşmiş know-how ve teknolojik bilgi bölgelerin homojen dağılımlarını bozar. Mekansal heterojenite sanılanın aksine doğal kaynakların ve üretim faktörlerinin ülkelere dengesiz dağılmasından değil, üretim faktörlerinin uluslararası hareketsizlikten dolayı serbest ekonomik politikalar altında farklı fiyatlara sahip olmasından kaynaklanmaktadır. (Ottaviano ve Thessie, 2004). Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı finans sektörünün yer değiştirmesinde merkezcil-merkezkaç kuvvetler etkisinin, dijitalleşmenin ve tarihsel kazaların etkili olduğunu savunur.

Merkezcil ve Merkezkaç Kuvvetler: Merkezkaç ve merkezcil kuvvetlerde kümelenmelerin mekânsal yollarını belirlemektedir. Merkezcil kuvvetin etkisinde finansal firmalar bir bölgede yoğunlaşma eğilimi göstererek bölgenin müşteri potansiyelinden, bilgi akışından ve kurumsal hizmetlerinden faydalanırlar. Merkezkaç kuvvetinin etkisinde finansal firmalar rakiplerinin çok yakınlarında yer seçmek istemezler. Aksi takdirde yer, işgücü ve müşteri için rekabet etmek zorunda kalırlar. Bu iki kuvvetin etkileşimi finansal firmaların az tercih edilen bölgelerden cazibe merkezlerine doğru yer değiştirme süreçlerinde izleyecekleri mekânsal yolları belirler (Krugman, 1996b).

Dijitalleşme: Dijitalleşme bir merkezkaç kuvvet olarak finans merkezlerinin mekânsal yollarını belirlemelerine etki etmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeye rağmen finans merkezleri de finansal piyasalardaki faaliyetlerinde etkinliklerini yitirmemek için küresel finans merkezlerine yakın bölgelerde yerleşmeyi tercih edeceklerdir. Finansal ürünler açısından ele alındığında finans merkezlerinin mekânsal yapısı satın alma birleşmeler ile değişmemektedir. Uluslararası ortak finansal faaliyetler bakımından düşünüldüğünde çok uluslu finansal firmaların genel merkezlerine bağlı olarak büyük finans merkezlerinde yer almayı tercih ettikleri görülmektedir. (Grote vd., 2000). Dijitalleşme çağında New York ve Londra gibi birinci kademeden finans merkezlerin istihdamı ve finansal

faaliyetleri artarken ikinci kademe finans merkezleri için azalmıştır. Fakat sanallaşma tek başına ikinci kademe finans merkezi olan Amsterdam'daki işgücünün düşüşünü açıklayamamaktadır. Frankfurt'ta da sermaye piyasalarının dijitalleşmesi finans sektöründeki işgücünü azaltmıştır. Yabancı bankaların müşterilere yakınlık ihtiyacı Frankfurt'ta bölgeselleşmenin artmasına neden olmuştur. Londra'da ise sermaye piyasalarında sanallaşma görülmesine rağmen finans sektörü işgücünde bir düşüş yaşanmamıştır. Yeni Ekonomik Coğrafya Teorisi her zaman birinci kademe finans merkezlerinin ikinci kademe finans merkezlerine göre daha başarılı olacağını iddia etmektedir. Yeni Ekonomik Coğrafya Teorisi firmaların mekânsal yoğunluğunun işlem maliyetleri fazla olduğunda firmaların birbirine yakın olmayı tercih edeceğini ne zaman işlem maliyetleri azaldığında firmaların yüksek kira, şehirdeki tıkanıklık nedeniyle birbirine olan mekânsal bağımlılığının azalacağını söylemektedir. Dijitalleşme ile birlikte fiziksel değişimlerden kaynaklanan ve merkezcil kuvvetlerle şekillenen sabit ekonomik kümelenmeler yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır. Farklı tarihsel kökenleri olan Frankfurt (II. Dünya Savaşı'nın bir ürünü) ve Amsterdam'ın bulundukları şehirlerde sermaye ve türev piyasalarına yakın olmaya ihtiyaçları varken; 1990'dan sonra finansal piyasalardaki dijitalleşme ile birlikte Euronext'le birleşmeleri sonucu finansal piyasalara olan yakınlığa ihtiyaçları kalmamaya başlamıştır. Yabancı tüccarların Amsterdam türev piyasalarına uzaktan bağlantı sağlaması finans merkezinin mekânsal olarak değişmeler göstermesinde etkili olmuştur. Sermaye akışının yönetimi Alman tipi yönetimden Londra tipi yönetime kaymıştır (Engelen ve Grote, 2009).

Tarihsel Kaza: Tarihsel kaza herhangi bir faaliyetin olası çıktılarını etkileyebilecek umulmayan olaylardır (etkin olmayan teknolojik standartların oluşması ve ısrarla sürdürülmesi gibi). Firmaların yerleşim yeri tercihleri genellikle birbirini sürdürmektedir. Dolayısıyla finansal kümelenmelerin mekânsal yolları bazen tarihsel kazalar ile açıklanabilir (Ottaviano ve Thessie, 2004). Firmaların bulundukları yerler süreksiz bir şekilde değişebilir. Küçük tarihsel kazalar homojen bölgelerde bile büyük bölgesel dengesizlikler yaratabilirler. Finans merkezlerine ilişkin teorilerde de tarihsel kazaların finans coğrafyasını nasıl şekillendirdiği ve kümülatif olarak meydana gelen küçük değişikliklerin mekanda nasıl süreksiz bir değişim yarattığı görülebilmektedir (Krugman, 1998). Dolayısıyla firmalar

kaynakların hareketliliğinin olmadığı durumda işgücünün ve pazarın daha büyük; ulaştırma maliyetlerinin daha az ve piyasalardaki fiyat değişikliklerinden kolayca etkilenmeyen şehir merkezlerinde yer almak istemektedirler (Ottaviano ve Thessie, 2004). Tarihsel kazalara dayalı olarak bu bölgelerde oluşan kümelenmeler kendilerini güçlendirmeye başlayacaklardır.

Tarihsel kazalara bir diğer örnek de 1949-2006 yılları arasında Almanya'daki ana finans merkezinin Berlin'den Frankfurt'a kadar izlediği mekânsal yol verilebilir. O dönemde ana finans merkezi olan Berlin'in önemini yitirmesinden sonra Frankfurt'ta Merkez Bankası'nın kurulması ile birlikte yabancı bankaların Frankfurt'taki yoğunluğu giderek artmıştır. Fakat 1980'lerden sonra yabancı bankaların Londra gibi küresel piyasalara kayması ile bu yoğunluk yavaşta olsa giderek azalmıştır. Dolayısıyla Frankfurt'ta yabancı bankaların yoğunluğu ters U şeklinde gelişme göstermiştir (Grote, 2002).

Dubai'de hükümet desteği ile oluşturulan finans merkezi de tarihsel kazalara verilebilecek bir örnektir. Dubai'de bir finans merkezinin varlığına olan ihtiyacı ilk önce devlet dile getirmiş, daha sonra bu ihtiyaca yönelik olarak turizm gelişmiş ve yeni bir hava yolu şirketi kurulmuştur. Bu da finans merkezinin temellerini oluşturan ekonomik kümelenmelere yolu açmış ve DIFC'nin kurulması için gerekli ortamın oluşturulmasını sağlamıştır (Hvidt, 2009). Devletin yaptığı ulaştırma, teknoloji ve fiziksel alanlarda gerçekleştirdiği altyapı çalışmaları da finans merkezlerinin yeni mekânsal yollar geliştirebilmeleri için birer tarihsel kaza olarak değerlendirilebilir. İstanbul'da da ulaştırma alanında da yapılan altyapı çalışmaları tarihsel bir kaza olarak finansal kümelenmelerin Galata'dan Levent-Maslak aksına kaymasına neden olmuştur.

1.3.3. Yeni Ekonomik Coğrafya'ya Getirilen Eleştiriler

Yeni Ekonomik Coğrafya gerçek dışı, tarihsel olmayışı ve oluşumun başlangıç aşamasında ölçek ekonomisini şart koşmaması bakımından eleştirilmektedir. Tarihsel evrim mekânsal kümelenmenin oluşumu için gerekli olmasına rağmen Yeni Ekonomik Coğrafya Teorisi'nin kapsamı dışında kalmaktadır (Grote, 2008). Yeni Ekonomik Coğrafya yol bağımlılığı kavramını bir ekonomik

sistemin mekansal yollarını belirlemede kullanmaktadır; fakat gerçek dünyada bölgesel gelişmeler tam olarak yol bağımlılığı süreci veya kilitlenme ile tanımlanamayacağını savunur. Çünkü bir bölgedeki sektörel yapılar ve teknolojiler sürekli bir değişim içerisindedir. Bölgesel ekonomiler bu değişime zamanla adapte olurlar ve uyum gösterirler. Bir ekonomik bölgenin yol bağımlılığının kilitlenmeye dönüşmesi ancak devlet politikaları ile önlenebilir. Gerçek dünyada Yeni Ekonomik Coğrafya Modelleri bir dışsal şok sonrası hemen başka bir denge durumuna geçeceği için tarihin anlamlı bir önemi yoktur. Aslında Yeni Ekonomik Coğrafya Modellerinde kilitlenme bölgeler arasındaki işgücü dağılımının özel bir formunu alır. Sektörlerin mekansal dağılımları zamanla istikrarlı bir yapıya kavuşacakları için kilitlenme gösterebilirler fakat Yeni Ekonomik Coğrafya modelleri bölgelerdeki işgücünün sektörel yapısındaki değişim için bir şey diyememektedir. Diğer bir problem ise yol bağımlılığının ekonomik ve teknolojik gelişmelerin nasıl yeni yollar ortaya çıkardığı hakkında bir şey söyleyememesidir. Yeni yolların oluşturulması bir tesadüfi olay ya da şans olarak kabul edilir. Evrimsel Ekonomik Coğrafya da yeni bir sektörün oluşumunu veya teknolojinin ortaya çıkışını şans ya da tarihsel bir kaza olarak görürler (Konumsal Fırsat Penceresi). Dolayısıyla var olan mekânsal yollar yeni endüstrilerin veya teknolojilerin yerlerini belirlemede etkili değildir. Yeni Ekonomik Coğrafya Modellerinde merkezi bölgelerin izole edilmiş yerler olduğu varsayılmaktadır. Gerçekte, yeni sektörel ve teknolojik yollar yaratılan yerlerde bu yeni mekânsal yolların yapısı daha önce var olan ekonomik faaliyetlerin coğrafyasından etkilenmektedir. Bir başka deyişle yeni yollar eski olan yollardan oluşturulabilir. Bu anlamda yaratılan yeni yolların kendileri de birer yol veya mekan bağımlılığı süreci olabilir. Yol yaratma sürecinin kendisi mekânsal dengesizlik yaratabilir. Yeni Ekonomik Coğrafya Modellerinde yenilik ve teknolojik değişimin rolü (üretme, büyüme ve yayılma) ekonomilerin mekânsal olarak kümelenme derecesini belirlemekle sınırlıdır. Bir kümelenmedeki ekonomik faaliyetlerin değişen yapısı hakkında bir şey söylememektedir. Bir başka deyişle odak noktası kümelenmelerin yapısal değişimleri değil büyümeleridir (Garretsen ve Martin, 2010).

İKİNCİ BÖLÜM

ÖRGÜTLERDE MEKANSAL BAĞIMLILIK YARATAN FAKTÖRLER

Örgütlerin mekansal bağımlılığı ve yeni mekansal yolların geliştirilmesinde etkili olan değişkenler incelerken finansal örgütlenmelerden yola çıkılmış ve finansal kümelenmelere verilebilecek en iyi örnek olan finans merkezleri incelenmiştir. Dolayısıyla bu bölümde finans merkezleri pek çok açıdan detaylı olarak ele alınmıştır. Bölümün alt başlıklardan biri de finans merkezleri için mekansal bağımlılık yarattığı düşünülen finansal sistem yapısıdır.

2.1.FİNANS MERKEZLERİ

Bu bölümde finans merkezlerinin tanımı, fonksiyonları, sınıflandırması, rekabetçilik yapısı, oluşumlarının, gelişimlerinin, yükselişlerinin ve düşüşlerinin arkasında yatan faktörler incelenmiştir. Finans Merkezleri II. Dünya Savaşından sonra yapılan çalışmalarda ele alınmaya başlanmıştır. Kindleberger (1974) tarihsel finans merkezi oluşumunu incelediği çalışması ile finans merkezlerinin incelenmesine öncülük etmiştir. Tablo 9' da literatürde finans merkezlerini ele alan ilk çalışmalar ve inceledikleri ülke/şehirler yer almaktadır. Bu çalışmaların hepsi finans merkezlerinin bulundukları yerlerde finansal kaynak dağılımını optimize ettiği, istihdam yoğunluğunu arttırdığı, ek vergi geliri sağladığı, ulusal .ekonomilerin uluslararasılaşmasını teşvik ettiği ve çok uluslu firmaları çekerek ölçek ekonomisi yarattığı konusunda hem fikirdir (Park, 1989).

Tablo 9[12]: Finans Merkezlerine İlişkin İlk Çalışmalar

Yazar	Finans Merkezleri
Labesse	Paris
Robin ve Terleckyji	New York
Kerr	Kanada
Kindleberger	Londra, Paris, Berlin, Turin, Florence, Roma, Milan, Toronto, Montreal, İsviçre
Heagele	İran
Cheng	Birleşik Devletlerin Batı Yakası (Özellikle Los Angeles ve San Fransisco)
Johnson	Panama
Hodjera	Singapur
Jao	Hong Kong

Son on beş yılda finans merkezleri ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde finans merkezlerinin her yönüyle mercek altına aldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda tarihsel olarak küresel finans merkezlerinin nasıl oluştuğu (Schenk, 2002; Zhao vd., 2004; Cassis, 2006; Mollan ve Michie, 2012; Zademach ve Musil, 2014), Londra gibi bazı finans merkezlerinin neden sürekli diğer finans merkezlerinden daha başarılı olduğu (Neal ve Quinn, 2001; Clark, 2002; Beaverstock vd., 2005), finans merkezlerinin oluşmasında etkili olan faktörler (Ren, 2010; Carlos ve Neal, 2011; Wang vd., 2007; Zhe ve Lu, 2011) finans merkezlerinin özellikleri (değer zinciri, yenilikçilik potansiyelleri, hiyerarjileri, vb.) rolleri, rekabetçilik güçleri ve sınıflandırmaları (Grote vd., 2000; Laurenceson ve Tang, 2005; Kuah, 2008; Young vd., 2009; Loechel ve Boeing, 2010; Bastide, 2011), finans merkezlerinin mekânsal özelliklerini etkileyen faktörler (Tschoegl, 2000; Zhao vd., 2005; Faulconbridge vd., 2007; Grote, 2008; Engelen ve Grote, 2009) borsaların finans merkezlerinin coğrafyasına etkileri (Poon, 2003; Poon vd., 2004; Wójcik, 2007 ve 2009; Karreman ve van der Knaap, 2012) finans merkezlerinin gelecekteki

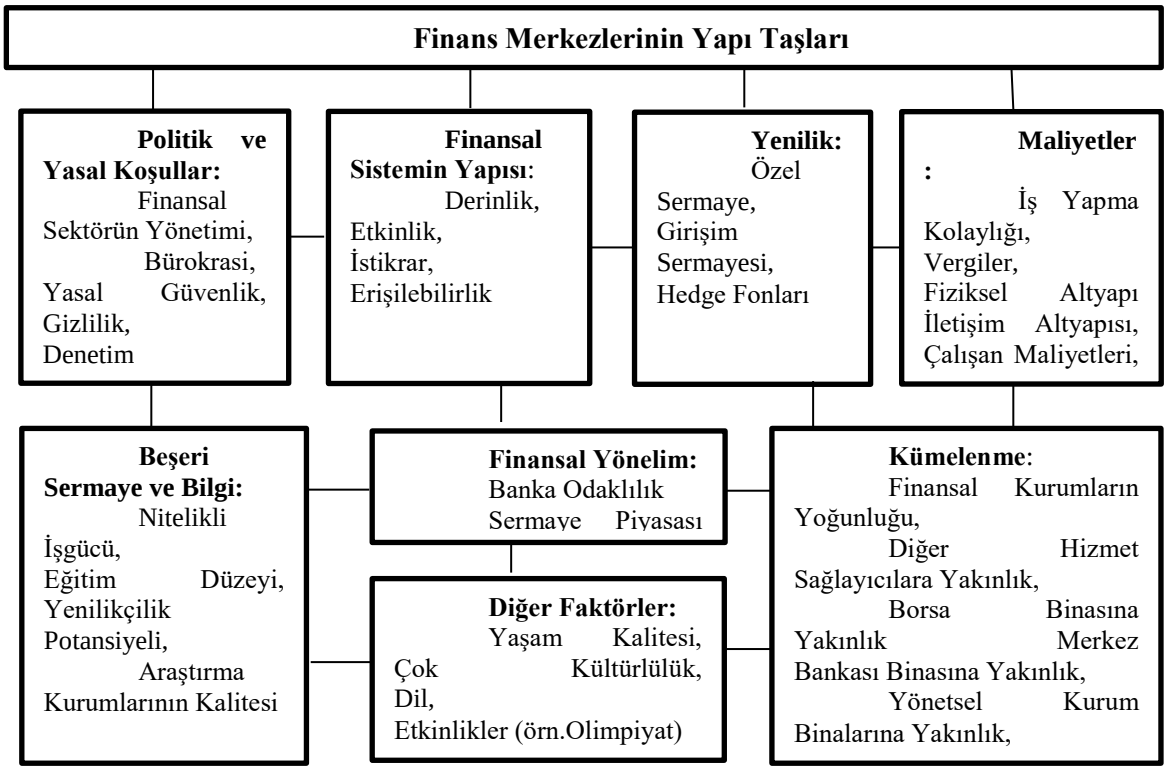
[12] Essayad, M. (1989) The Feasibility of Establishing an International Financial Center: The Case of Anchorage, Yoon S. Park and Musa Essayyad (eds.) International Banking and Financial Centers, Kluwer Academic Publishers, USA, p.12-14

gelişmelerine ilişkin öngörüler ve politikalar (Yoshikuni, 2008; Bhattacharya, 2011) incelenmiştir.

2.1.1. Finans Merkezlerinin Tanımı ve Fonksiyonları

Finans merkezi bir şehirdeki üst düzey finansal fonksiyonların ve aktivitelerin belirli bir bölgede yoğunlaşmasıdır. Bu hizmetler şube bankacılığı gibi perakende bankacılık hizmeti olmaktan çok yerel veya ulusal hatta küresel ekonomilerin taleplerini karşılayacak uzmanlaşmış veya üst düzey finansal hizmetlerdir (Porteous, 1999). Genellikle fiziksel, bilgi, iletişim ve teknolojik altyapıları gelişmiş finans kurumlarından oluşan, finansal işlemlerin belirli bir ölçek büyüklüğüne ulaştığı ve kurumsal/mekansal/işlem maliyetlerinin minimize edilebildiği metropol şehirlerdeki finansal kümelenmelerdir (Duffy ve Giddy, 1978). Finans merkezleri aynı zamanda çok uluslu bankaların bölgesel genel merkezleri bölgesel ve ulusal ofisler ile bunların şubeleri ve bağlı ortaklıklardan oluşan örgütsel yapılar olarak da tanımlanabilir (Ren, 2010). Finans merkezlerinin kurulma amacı finansal etkinliği arttırmaktır.

Finans merkezleri makro ve mikro alt sistemlerden oluşmaktadır. Makro alt sistemler finansal piyasalar ve insan kaynakları bakımından finans merkezlerinin gelişmesine katkı sağlarken, mikro sistemler ise finans merkezleri arasında finansal ürünlerin, örgütsel ve yönetsel yeniliklerin yayılma mekanizmalarını oluşturmaktadır. Finansal ürün yeniliğinin yayılma mekanizması finans merkezleri arasındaki çalışan hareketliliği ve teknoloji transferi ile çalışmaktadır. Örgüt yeniliğin yayılma mekanizması dışsal etkiler ve öğrenme etkisi ile çalışmaktadır. Yönetsel yeniliğin yayılma mekanizması yönetim biçimi, yönetim metotları ve yönetim araçlarının transferi ile çalışmaktadır (Ren, 2010).

Şekil 8 : Finans Merkezlerinin Yapıtaşları

Finans merkezleri, uluslararası rekabetçilik düzeyi en yüksek olan küresel şehirlerde kurulmaktadır. Küresel şehir olabilmenin gerektirdiği her faktöre - ekonomik üstünlük, fiziksel sermaye, finansal gelişmişlik, kurumsal etkinlik, sosyo kültürel karakter, insan kaynağı, küresel çekicilik - finans merkezleri de ihtiyaç duymaktadır.

Örgütsel yapısı incelendiğinde finans merkezlerinde yer alan finansal firmaların etkin ilişki yönetimi yapmak zorunda olan sosyal varlıklar olduğu görülür. Bu kurumlar sürekli yapısal ve fonksiyonel değişime uğrarlar. Başarılı olmaları müşterilere ve bilgiye yakın olmaya, güçlü iletişim bağlantıları ve nitelikli elemanlara sahip olmalarına bağlıdır. Başarılı olabilmek için stratejilerini belirlerken diğer başarısız firmaların yaptıkları hataları yapmamaya odaklanırlar. Finans merkezlerindeki finansal piyasalar en az finansal kurumlar kadar birbirleri ile farklılık gösteren dinamik ve sosyal ortamlardır. Finans merkezlerinin başarısı para ve sermaye piyasalarının yatırımcılara kolay giriş çıkış sağlayabilecek kadar büyük ve sürekli likit olmasına bağlıdır. Bazen oldukça istikrarsız ve sipekulatif olabilen finans merkezlerindeki para ve sermaye piyasalarında başarının yolu yorumlanabilir

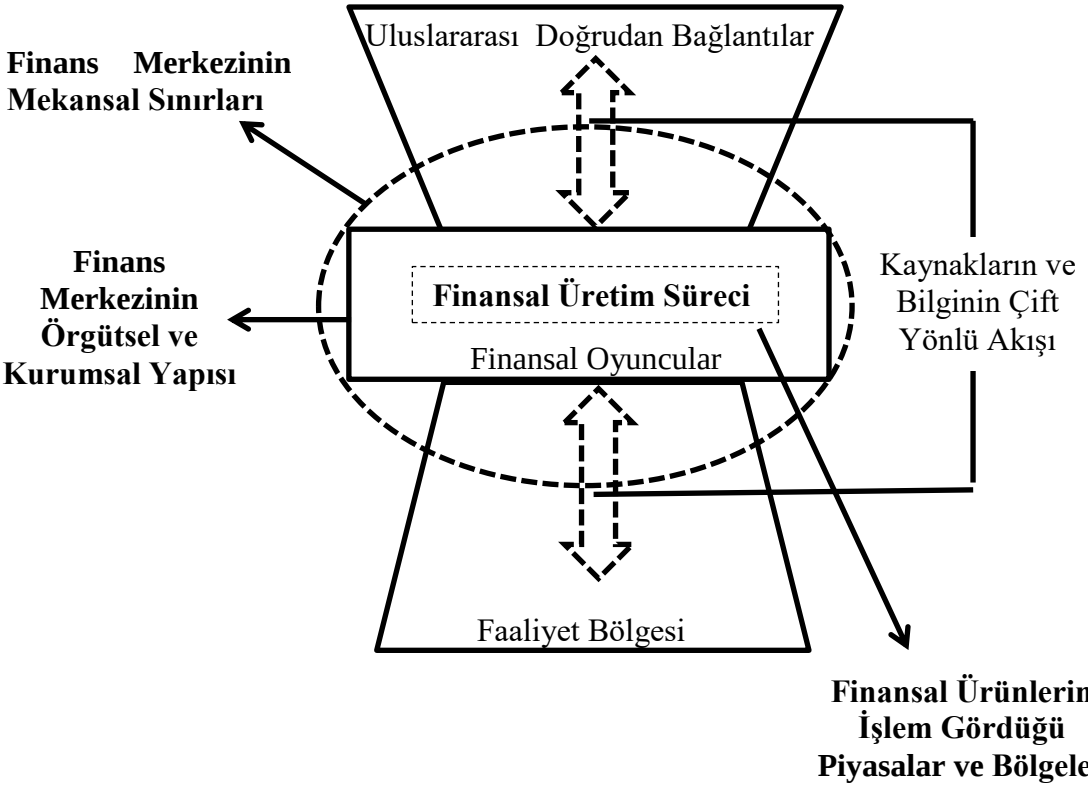
doğru bilgiye zamanında ulaşabilmek ve uygulayabilmekten geçer. Bunun için bilgi kaynaklarına yakınlık büyük önem taşımaktadır.

Finans sektöründe piyasadaki ürünler ve işlemler her zaman doğrudan yasalarla kontrol edildiği için iletişim resmi makamlarla formal olarak yapılmaktadır. Bazı ticaret faaliyetlerinde ise yüz-yüze iletişim ve güven ön plana çıktığı için finans merkezleri yüzyüze iletişimin gerçekleştirilmesini ve güven ortamının oluşmasını sağlayan prestiji yüksek mekanlardır. Diğer yandan finans coğrafyasında müşteriye, rakipe, hukuksal ve finansal bilgiye yakınlık büyük önem taşıdığı için finans merkezleri de bu anlmda büyük ölçüde dışsal ölçek ekonomisi yarattığı için önem taşımaktadır (Thrift, 1994).

Finans merkezlerinin ana fonksiyonları arasında para ve sermaye piyasalarındaki finansal işlemlerin gerçekleştirilmesi, bankalar arası borçlanma/kredi/döviz işlemlerinin gerçekleştirilmesi, finansal kurumlar aracılığı ile öz kaynak finansmanı ve yatırım sermayesi sağlamak, fonların bir bölgeden diğer bir bölgeye transferini sağlamak, ekonomik ve politik bilgilerin elde edilmesi ve akışının sağlaması, finansal ürünlerin ticaretinin sağlanması, yeni fonlar yaratmak için bir takas merkezi olarak yatırım fırsatları yaratmak ve likiditeyi sağlamak, yenilikçi ürünler yaratmak, muhasebe, hukuk ve yazılım teknolojileri gibi bağlantılı hizmetlerin gelişmesini sağlamak ve ekonomik kalkınma ile sosyal ilerlemeyi teşvik etmek bulunmaktadır (An, 2010). Walter (1993) finans merkezlerinin finansal aracılık yeteneklerini ve etkinliklerini ölçebilmek için bankaların ve diğer finansal kurumların stratejik konumlarını, rekabetçilik performanslarını etkileyen faktörleri, finansal istikrarlarını ve finansal piyasaların gelişmesinde etkisi olan bankacılık sektörünün rolünü incelemiştir.

Finans merkezleri sahip oldukları bilgi ağı ile küresel piyasalarla bağlantı kurmayı sağlamaktadır. Böylece sermayenin dolaşımı sağlanmaktadır (Porteous, 1995). Finans merkezlerinde yüksek düzeyde gerçekleştirilen finansal üretim ve yatırım sayesinde ülkeler arasında sermayenin serbest dolaşımı sağlanmaktadır. Finans merkezleri sermayenin üretim verimliliği yüksek olan bölgelere akmasında uzun vadeli yatırım kanalı görevi üstlenmektedir. New York ve Londra'da bulunan yatırım bankacılığı firmaları kendi ülkelerinde yeni yabancı menkul kıymetlerin

halka arzını teşvik etmektedir. Yabancı firmalar tarafından çıkarılan tahviller ABD, Kanada, Büyük Britanya ve Batı Avrupa'da bulunan finans merkezlerinin borsalarında alınıp satılmaktadır. Bazı durumlarda yabancı firmalar genişlemek ve gelişmek için gelirlerinin belli bir bölümünü ellerinde tutarlar. Bu durumda doğrudan, uzun dönemli uluslararası yatırımlar için ülkeler arası fon transferi gerekli değildir. Dolayısıyla, eğer fon akışı olmadan yatırım yapılma imkanı olsaydı finans merkezi hizmetlerine de gerek kalmazdı (Wasserman vd., 1963).

Şekil 9[13] : Finans Merkezlerinin Mekânsal ve İşlevsel Analitik Çerçevesi

Teknolojik gelişmelerden önce borsalar finans merkezi anlamına gelmekteydi. Dolayısıyla borsaların bir mekânda (finans merkezlerinde) yer alması gerekliydi. Finans sektöründeki alıcı ve satıcılar ticaret yapmak ve bilgi alışverişinde bulunmak için belli bir zaman diliminde işlem yapan borsalarda yüz yüze görüşmekteydiler. Daha sonra bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte sermaye piyasalarında ticaretin mekânsal gerekliliği ortadan kalkmaya

[13] Karreman, B.; van der Knaap, B. (2007) The Financial Centres of Shanghai and Hong Kong: Competition or Complementarity?, ERIM Report Series Research In Management, Number: 62, p.22.

başlamıştır (Wójcik, 2007) ve borsalarda işlem yapan firmaların ve aktörlerin belirli bir mekânda veya merkezde toplanma gerekliliği ortadan kalkmıştır. Fakat borsalar ilişkide bulundukları kurumlar ve aktörlerin davranışları ve performansları üzerinde etkili oldukları için borsaların coğrafyası finans merkezlerinin mekânsal yollarını ve işlevlerini şekillendirmeye devam etmektedir (Wójcik, 2009). Gelecekte de teknoloji ne kadar gelişirse gelişsin borsalar ve finans merkezleri hem birbirleri için olan önemlerini hem de mekânsal önemlerini hiçbir zaman kaybetmeyeceklerdir. Tschoegl (2000) de O'Brien'a getirdiği eleştiri ile bankacılık faaliyetleri sürdükçe finans merkezleri coğrafyasının önemini yitirmeyeceğini savunmaktadır. Özellikle yabancı bankalar finans merkezlerinde yenilik yaratarak katkı sunmaktadır.

Bu durumda akla şu sorular gelmektedir: *Hangi borsa faaliyetleri nasıl ve neden finans merkezinde yer almalıdır? Borsalar ulusal finans merkezlerinde mi yoksa uluslararası finans merkezlerinde mi yoğunlaşmalıdır?* Borsalar yabancıların mekânsal yerleşimi ve ticaret üzerindeki düzenleyici engeller kaldırılmadan önce ulusal finans merkezlerinde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bunun yanında borsalar teknolojik gelişmeler ile büyük uluslararası firmaların gelişmiş sistemleri sayesinde artık 24 saat hiç kesintisiz hizmet vermeye başlamışlardır. Sosyal iletişim gerektiren (ör. ürün yeniliği, yerel yönetmelik ve yerel şirket hukuku gibi uzman görüşü gerektiren konular) borsa faaliyetlerinin finans merkezlerinde yer almasını gerektirmektedir. Ayrıca yatırımcılar ve ihraççılar arasında yüz yüze görüşme gerektiren konularda ve hisse senedi fiyat bilgisinde asimetri olduğu zaman ve ana oyuncular gayri resmi iletişim kurmak istediklerinde borsa faaliyetlerini finans merkezlerinde yürütebilirler. Diğer yandan eğer borsalarda yerel yatırımcılar, ihraççılar ve yerel firmalar işlem yapıyorsa borsa ulusal finans merkezlerinde eğer borsalarda yabancı yatırımcılar, ihraççılar ve çok uluslu firmalar işlem yapıyorsa borsa uluslararası finans merkezlerinde yer almalıdır (Wójcik, 2007).

Poon (2003) 1980-1998 yılları arasında dünya kentlerindeki sermaye piyasalarının dikey hiyerarşi ilişkilerini oluşturarak finans merkezlerindeki borsaların mekânsal gelişimlerini incelemiştir. 1980'lerde sadece üç dikey hiyerarşi mevcut iken 1998'de dikey hiyerarşiler artarak yediye yükselmiştir. Tokyo, Londra ve New York hiyerarşik ilişkinin en tepesinde yer almaktadır. Alt kademedeki şehirlerdeki

borsalar diğerlerine göre daha dağınık bir mekânsal yerleşme göstermektedir. Orta kademedeki şehirler daha çok sektörel kalkınma üzerinde yoğunlaşmışlardır. Londra, Tokyo, Frankfurt ve New York gibi üst kademedeki şehirlerdeki sermaye piyasaları birkaç firma üzerinde yoğunlaşmaktadır ve finansal faaliyetler çok sayıda firma arasında gerçekleşmektedir. Tokyo ve Frankfurt piyasaları bankacılık ve sanayi sektörleri ile işbirliği içerisindedir. New York piyasalarında bireyler ve halk daha fazla hâkimdir. Sydney'in piyasalarında ise yabancı kuruluşlar yer almaktadır. Londra piyasalarında ise kurumsal yatırımcıların etkileri görülmektedir. Borsalardaki artan mekânsal hiyerarşiler ve farklılıklar şehirlerin rekabetçilik avantajlarını etkilemektedir.

2.1.2. Finans Merkezlerinin Oluşumu ve Gelişimi

Finans merkezlerinin nasıl oluştuğu Tokyo örneği üzerinden incelendiğinde, finans merkezlerinin var olmasının doğal kaynaklara bağlı olmadığı anlaşılmaktadır. Finans Merkezleri, mekânsal tercihleri ile sınırlandırılamadıkları gibi dünyanın her yerine de yayılmamışlardır. Finans merkezlerinin varoluşlarının temelinde kümelenme ve bölgecilik hâkimdir (Reszat, 2000).

Evrimsel teori finans merkezlerini karmaşıklık derecesi yüksek sistemler olarak tanımlamaktadır. Finans merkezleri mekânsal olarak kendi kendini organize eden örgütlerden (spatial self organization) oluşmaktadır. Finans merkezlerinde belirli koşullar altında yönetim, finans oyuncuları (birey, firma ve finans kuruluşları) ve siyasi otorite birbirleri ile etkileşime girerek küresel bir merkez haline gelebilmek için kaliteli bir finansal piyasa ve kurumsal kültür oluşturmaya çalışmaktadır. Finans merkezleri oluşurken, yol bağımlılığı oluşturmaktadır. Finans merkezinin mevcut durumu başlangıç koşullarının bir fonksiyonudur. Finans merkezleri mekânsal olarak belirli sınırlara ulaştığında dışarıdan optimum görünmese bile orada kalmayı sürdürmek istemektedirler. Yol bağımlılığı ve mekânsal yönlendirme mevcut konumlarında varlıklarını sürdürmek isteyen finans merkezleri için güçlü argümanlar olarak görülmektedir (Reszat, 2000).

Finansal firmaların bir bölgede nasıl geliştiğini ve yoğunlaştığını görebilmek için tarihsel gelişimleri incelenmelidir; çünkü bir şehirdeki finansal faaliyetler belli

bir ölçek büyüklüğüne ulaşıp diğer şehirlerden önce piyasalara hakim konuma gelmesi ve bu şehirdeki finans merkezinin avantajlarını kaybetse bile hakimiyetini sürekli elinde tutmak istemesi tarihsel olarak açıklanabilir. İngiliz ekonomisinin gerilediği dönemlerde bile Londra'nın hep başarılı bir finans merkezi olarak lider konumunu sürdürmesi gibi (Porteous, 1995). Finans merkezlerinin tarihsel olarak gelişimleri üzerinde hükümetin ve destek hizmeti veren sektörlerin etkileri bulunmaktadır. Bunun yanında özel sermaye şirketleri ile satın almalar ve birleşmeler de finans coğrafyasını şekillendirmektedir (Zademach ve Musil, 2014). Öte yandan büyük finansal kurumların genel merkezlerinin yoğunlaşma derecesinin bir ölçüsü olarak kullanılan çalışan yoğunluğu, finansal kurumların sahip oldukları varlıklar veya bankalararası takas işlemlerinin büyüklüğü tek başına finans coğrafyasının şekillenmesini açıklamada yetersiz kalmaktadır; çünkü finans merkezleri sadece finansal kurumların kümelenmesinden ibaret olmamakla birlikte destek hizmetleri veren sektörlerin kümelendiği merkezi iş alanlarını da kapsamaktadır (Kerr, 1965).

1660-1720 yılları arasında Londra bir finans merkezine dönüşebilmek için dış finansal bilgi bağlantılarını güçlendirmiştir. Özellikle dış pazarlar ile ilgilenen Avrupalı tüccarların sayısı arttıkça daha fazla finansal aracıya ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. 17. yüzyılın ortalarından itibaren Londra'daki tüccarlar tamamen finansal faaliyetlere yönelmişlerdir. Londra'da o dönemdeki en büyük eksiklik bir devlet bankasının olmayışıdır. O dönemde yerel bankalar dış piyasalar ile yüksek maliyetlere katlanarak bağlantı sağlayabilmektedir. Dış pazarları izlemek ve döviz piyasalarında işlem yapmayı kolaylaştırmak için 1694 yılında *Bank of England* kurulmuş; böylece riskler ve maliyetler en aza indirilerek daha çok dış bağlantı sağlanır olmuştur (Neal ve Quinn, 2001).

Frankfurt'un bir finans merkezi olarak ortaya çıkışı New York ve Londra'nın gelişiminden farklıdır. New York ve Londra'da finans merkezi oluşumundan önce de ticari bir kümelenme ve belli bir düzeye ulaşmış ölçek ekonomisi mevcuttu. Bu ticari kümelenmeler zamanla finansal kümelenmeler haline gelmiştir. Frankfurt'ta ise finans merkezinin oluşumu Merkez Bankası'nın bu şehirde kurulması ile tetiklenmiştir (Grote, 2008). Bunun yanında 1948 yılında Amerikan Askeri

Yönetiminin merkez binalarının Frankfurt'ta olması, Yeniden Yapılandırma ve Geliştirme Bankasının fonlarını Marshall Planına göre dağıtması ve büyük bankalarla finans kuruluşlarının Hamburg'dan Frankfurt'a taşınması nedeniyle politika yapıcılar Alman Merkez Bankasını Frankfurt'ta kurma kararı almıştır. Bundan sonra bankalar likidite sağlayabilmek için piyasa koşullarını değiştirebilecek güçteki kurumlara yakın olabilmek için Frankfurt'a taşınmışlardır. 1960'lardan sonra perakende faaliyetlerinde bulunmaya başlayan ulusal bankaların sağladığı küçük standart krediler onların fonlarını genişletmiş; aynı zamanda Frankfurt para piyasasını güçlendirmiş ve finansal sistemdeki likiditeyi dengelemiştir. Yerel bankalarında Frankfurt'a taşınması sermaye piyasalarını da güçlendirmiş ve büyük yatırım şirketleri fonlarını halka arz etmişlerdir. Döviz piyasası da Frankfurt'ta kurulmuştur. Bunun nedeni küreselleşme aşamasında piyasaların en çok ihtiyaçları olan şeyin finansal istikrar olmasıdır. Bunun yanında 1960'larda Alman Markı uluslararası yatırımcılar için en güvenilir para birimi haline gelmiştir. 1972'de de Alman Markı ilk uluslararası rezerv para birimi olarak ilan edilmiştir. 1960'ların sonunda Alman Markının sürekli yeniden değerlenme eğilimleri nedeniyle sabit kur politikası uygulayan Bretton Woods sistemi ve Bundesbank'ın döviz piyasasına müdahale etmesi sayesinde Frankfurt'un Avrupa'da finans merkezi olarak cazibesi artmıştır. Frankfurt Borsaları gibi likit piyasalara yakın olmak ve işlem yapmak isteyen yabancı bankalar genel merkezlerini Frankfurt'a taşımışlardır. Daha sonra da diğer finans kurumları Frankfurt'a taşınmıştır. 1990'lara kadar Alman hükümeti türev ticaretine izin vermemiştir. 1990'lardan sonra türev ticareti başlamış fakat diğer finans merkezleri ile karşılaştırıldığında Frankfurt'un sağladığı düşük ticaret maliyetlerine rağmen kilitlenme etkisi nedeniyle müşteriler likiditesi yüksek olan Londra piyasasında ticaret yapmaya devam etmişlerdir. Bu kilitlenme Almanların uzaktan erişim imkanı ile Eurex'i Londra'ya kurması ile çözülmüş ve bu piyasalardaki ticaret hacmi artmıştır. Bir süre sonra İngilizler de Frankfurt temelli türev ticareti sistemine geçmişlerdir. Dolayısıyla o dönemde ana finans merkezi olan Berlin'in de önemini yitirmesinden sonra Hamburg, Almanya'nın ana finans merkezi olmaya daha yakınken dönemin politika yapıcıları tarafından Frankfurt ana finans merkezi haline gelmiştir. Frankfurt'ta bir finansal kümelenme oluşmuş ve bir ölçek ekonomisi meydana gelmiştir (Grote, 2002).

Viyana'nın finans merkezi haline gelmesini ise yerel bankaların büyük bir kısmına sahip olan hükümetin politikaları tetiklemiştir. Çok sayıda küçük özel bankacılık sisteminden az sayıda büyük kamu bankacılığı sistemine geçilmesi Viyana'nın finans merkezi haline gelmesinde etkili olmuştur. Dolayısıyla Londra'da olduğu gibi Viyana'daki finans merkezinin gelişimi ticarete dayalı değildir. Eskiden monarşiyle yönetilen Viyana'nın bir finans merkezi olarak gelişimi kredi kurumlarının likidite ihtiyacına dayanır. Sanayileşme ve demir yolu ağının genişletilmesi anonim ortaklıkların kurulmasını ve yatırımların artmasına neden olmuştur. Böylece Viyana'nın bir finans merkezi olarak önemi artmaya başlamıştır. Fakat 1873 yılında borsalarda çıkan kriz yeni oluşmaya başlayan yatırım bankaların ölmesine neden olmuştur. Spekülasyonların azalması ile birlikte büyük kamu bankaları sayesinde bu kriz aşılmıştır. Bundan sonra piyasalar sadece özel şirket finansmanına değil borsaya ve sektörlerin finansmanına da odaklanmıştır ve finans merkezi olarak Viyana sanayi ve demir yollarının en büyük finansmanı ve uluslararası işlemler için merkez üssü haline gelmiştir. Viyana'daki bu gelişim birinci Dünya Savaşı ile kesilmiştir. Çünkü savaş asillerin ve zenginlerin sermaye varlıklarını eritmiş ve yatırım sermayesi krallıktan ayrılan ülkelere kaymıştır. 1931'de Creditanstalt gibi önemli bankaların batması nedeniyle Viyana'daki finans merkezi önemini hızla kaybetmiştir. 1945'lerde oligopol bankacılık sistemi ve devlet tahvilleri ile sınırlı borsa faaliyetlerine sahip olan Viyana 1980'lerden sonra liberalleşme hareketinin başlaması, 1989'da Demir Perde'nin yıkılması ve Doğu Avrupa'da başlayan dönüşüm süreci ile birlikte Avusturya Avrupa ile finansal bütünleşmeye gitmiştir. Soğuk Savaş döneminde Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyine üye ülkeler ile geliştirdiği sanayi ürünleri ticareti ile yeni bir rekabetçilik gücü kazanmıştır. 1990'lardan itibaren elde edilen bu yeni rekabet avantajı bir finans merkezi olarak Viyana için yeni gelişme yolları yaratmıştır (Zademach ve Musil, 2014).

Hong Kong'a bakıldığında 1945'lerden sonra küresel bir finans merkezi olmasını yerel bankaların uluslararası piyasalara erişim kolaylığı ve serbest döviz piyasasındaki hâkimiyeti tetiklemiştir. Bunda hükümet politikalarının da rolü bulunmaktadır. Hong Kong'un o dönemdeki en gelişmiş küresel ve bölgesel piyasası altındır. Etkin ulaşım ve finansal imkânlara sahip olan Hong Kong o dönemde

uluslararası bankaları ve girişimcileri kendine çekmeye başlamıştır (Schenk, 2002). Çin'de finansal bilgi kaynağına ve asimetrisine dayalı problemler çok uluslu firmalar için kümelenme ihtiyacı doğurmuştur. Bilgi asimetrisi değerli bilginin toplanması, doğrulanması ve yorumlanması nedeniyle pahalıdır. Bilgi asimetrisi doğal olarak finansal firmaların bir bölgede kümelenmelerine neden olmaktadır. Çin'de Pekin diğer finans merkezleri tarafından kopyalanamayacak politik/ ekonomik bilgiye ve bölgesindeki diğer finans merkezlerinden daha fazla çok uluslu finansal firmaya sahip olması sayesinde ileride Çin'in bir numaralı finans merkezi olmasını sağlayabilir; fakat hükümet politikaları Şangay'ın Çin'de Pekin'den daha büyük bir finans merkezi olmasını desteklemektedir. Çin'de serbestleşme gerçekleştiğinde ve tüm finansal denetleyici kurumlar hükümetlerden bağımsız hale geldiğinde bilgi asimetrisinin de bir önemi kalmayacak ve Asya finans merkezleri New York ve Londra'nın finansal sistemlerine yakınsayacaktır (Zhao vd., 2004).

Tarihsel olayların ışığında, bölgesel finans merkezlerinin doğmasını ve gelişimini dengeli olmayan bölgesel gelişimin, finansal kaynakların serbest dolaşımının ve optimizasyonunun sağladığı görülmektedir. Tam gelişmiş bir finans merkezinin oluşmasında ise bölgenin mekânsal özelliklerinin, ekonomik koşullarının ve gerekli ölçek ekonomisini yaratan finansal gücün etkili olduğu görülmektedir. Bunun yanında finans merkezlerine olan erişilebilirliği arttıran ulaşım ve iletişim gibi altyapı faktörlerinin, ekonomik ve finansal politikaların, esnek vergi ve hukuk sistemlerinin, New York'taki Wall Street, Londra'daki Canary Warf ve Toronto'daki Bay Street bölgelerinde merkezileşmeyi tercih eden finansal olmayan varlıkları likit hale dönüştüren sermaye piyasalarındaki faaliyetlerin finans merkezlerinin oluşumunda etkisi vardır (Zhe ve Lu, 2011; Kerr, 1965).

Finans merkezleri mekansal olarak merkezcil ve merkezkaç kuvvetlerin etkisi altında şekillenmektedir (Kindleberger, 1974; Gehrig, 1998; Grote, 2009; Porteous, 1995). Merkezcil kuvvetlerin para piyasalarda merkezkaç kuvvetlerinin ise hisse senedi ve türev piyasalarında etkili olduğu görülmektedir (Economides ve Siow, 1988). Kinderberger (1974) finans coğrafyasını şekillendiren bu kuvvetleri sınıflandırarak merkezcil kuvvetleri ölçek ekonomisi, bölgesel olarak ortak bir para biriminin olması (Euro gibi), başkentin finans merkezine uzaklığı, merkez bankasının

yeri, merkezi iş alanının yeri, çok uluslu finansal kurumların genel merkezlerinin yeri olarak ifade etmiştir. Merkezkaç kuvvetleri ise finans merkezlerinin yer aldığı zaman dilimi, gelenek, kültür, yüzyüze iletişim, ulaşım ve politika olarak belirlemiştir.

Gehrig (1998) finans merkezlerinin oluşumunu etkileyen merkezcil kuvvetleri ödeme sistemlerinin yarattığı ölçek ekonomisi, ticaret faaliyetlerinde bilgiye yakınlık, fiyatları etkileyen ve riski minimize eden piyasa likiditesi ve derin piyasaların yarattığı pozitif dışsallıklar olarak; merkezkaç kuvvetleri ise piyasaya giriş maliyetleri ile üretilen politika ve bilgilerin yerelleşmesi olarak ifade etmektedir. Fakat likit piyasalara olan uzaklık çok fazla ise yatırımcılar piyasaya giriş ve ulaşım maliyetlerini azaltmak için kendilerine yakın olan daha az likid piyasaları tercih edebilebilirler (Economides ve Siow, 1988). Grote (2009) likidite ve fiyat bilgisi, altyapı kullanımındaki düşük maliyetler, bilginin yayılımı, işgücü piyasası, diğer destekleyici hizmetlere erişim ve diğer sektörlere olan yakınlığı merkezcil kuvvetler olarak; mekansal tıkanmalar, ofis kiraları, işgücü maliyetleri, bilgiye erişim zoruluğu da merkezkaç kuvvetler olarak adlandırmıştır.

Porteous (1995) ise merkezcil kuvvetleri finansal kurumların bir şehirde daha fazla kümelenmesini sağlayan pozitif mekânsal dışsallıklar (firmaların nitelikli işgücü talebi ile çalışanların uzmanlaşma isteği, firmaların düşük maliyetlerle kaliteli destek hizmetleri alma, hızlı teknolojik gelişmeler ile bilginin yayılımının kolaylaşması ve finansal ürün yeniliğinin artması, bilgi dışallıklarından yararlanabilmek için polika yapıcılara, büyük şirketlerin genel merkezlerine ve fon kaynaklarına yakınlık) olarak; finans merkezlerinin bulunduğu zaman dilimini, yerel olmayan bilgiye ulaşım zorluğunu, maliyetleri, yaşam pahalılığını ve hükümet politikalarını merkezkaç kuvvet olarak adlandırmıştır. Finans merkezlerinin oluşumu üzerindeki merkezcil ve merkezkaç kuvvetlerin etkisi karşılaştırıldığında merkezcil kuvvetlerin daha güçlü etkilerinin olduğu görülmektedir.

Tablo 10[14] : Merkezcil ve Merkezkaç Kuvvetler

Merkezcil Kuvvetler	Merkezkaç Kuvvetler
Pazar Ölçeği Etkisi (İleri ve Geri Bağlantılar)	Hareketsiz Üretim Faktörleri
Yoğun Emek Piyasası	Arsa Rantları
Saf Pozitif Dışsal Ekonomiler	Saf Negatif Dışsal Ekonomiler

Tablo'da merkezcil kuvvetler dışsal ekonomilerin Marshall'cı kaynaklarıdır. Geniş yerel bir piyasa hem geriye hem de ileriye doğru bağlantılar yaratabilmektedir. Geri bağlantı, ölçek ekonomilerine bağlı olarak mal üretiminde daha geniş piyasalara kolay ulaşmayı sağlayan mekanların tercih edilmesidir. İleri bağlantı ise geniş bir piyasanın yerel üreticiler açısından maliyetleri azaltarak ara mallarının yerel üretimini artırmasıdır. Endüstriyel yoğunlaşma özellikle uzmanlığa dayalı emek piyasasını yoğunlaştırmaktadır. Böyle bir emek piyasasında hem işveren işçisini kolay temin edebilmekte hem de işçi istediği işverenle çalışabilmektedir. Ekonomik faaliyetin yerel olarak yoğunlaşması ayrıca bilgi taşmaları yoluyla dışsal ekonomiler yaratabilmektedir. Merkezkaç kuvvetler ise ekonomik faaliyetlerin belirli bölgelerde yoğunlaşmasından kaynaklanan üretimde, piyasalarda tıkanıklık gibi negatif dışsal ekonomilerdir (Kum, 2011).

Uluslararası ticaret ve finansal yenilik de finans merkezlerinin oluşumunu tetikleyen olaylardır. Finans merkezleri uluslararası piyasalarda maliyetlerin düşürülmesi, meşruiyetini kazanmış finans kurumları oluşturulması; yasalarla mülkiyet haklarının daha sıkı korunması ve finansal derinliğin arttırılması ile ortaya çıkmaktadır. Finansal sistemdeki derinlik ise rastsal bir olay olarak gerçekleşmemektedir. Evrimsel bir süreci izleyerek küçük olayların birikimi ile gerçekleşebilmektedir. Finansal kurumlarda, araçlarda ve piyasalarda meydana gelen yenilikler, kurumsal denetim mekanizmalarının gelişmesi ve kamu bankalarının artışı ile finansal sistem yapısı derinlik kazanır (Fratianni ve Spinelli, 2006). Bunun en

[14] Krugman, P. (1999) The Role of Geography in Development, *International Regional Science Review*, Volume: 22, Number:2, p.143

güzel örneği olarak Londra Finans Merkezi verilebilir. Londra büyük bir liman kenti ve büyük bir ticaret merkezi olarak Glorious Devriminden sonra hükümet politikaları ile 1688 yılından itibaren mülkiyet haklarını daha sıkı korur hale gelmiş, hükümet borç taahhütlerinde güvence vermiştir. Hükümet teşvikiyle bir kamu bankası (the Bank of England) yaratılmış ve Banka devlet borçlarını sabit faizle öz kaynağa dönüştürmek için öz kaynak takas mühendisliği görevi üstlenmiştir. Bankanın hisse senetleri Doğu Hindistan ve Doğu Akdeniz Şirketleri aracılığıyla halka arz edilmiştir. Böylece piyasadaki işlem maliyetleri azaltılmış; hisse senetleri pazarlanabilir ve likit hale gelmiştir (Frantianni, 2009). Böylece Londra küresel bir finans merkezi haline dönüşerek başarılı olmayı geçmişten günümüze sürdürmeyi başarmıştır.

2.1.3. Başarılı Finans Merkezlerinin Oluşumu İçin Gerekli Ön Koşullar

Başarılı bir finans merkezi olmak için gerekli olan ön koşullar makroekonomik gereklilikler, fiziksel/kurumsal altyapı gereklilikleri, beşeri sermaye ihtiyacını karşılama yeteneği ve sektörel altyapı gereklilikleri olarak sınıflandırılabilir (von Furstenberg, 2008). 1955 yılında Nadler başarılı uluslararası finans merkezlerinin oluşumunda etkili olan faktörleri yedi kategoride toplamıştır. Bu kategorilerin başında ülkenin finansal istikrarı, finansal kurumların etkinliği, yabancı finansal kurumların sayısı, para biriminin istikrarı, ödemeler dengesi, yabancı finansal işlem yapan yerel firma sayısı ve merkez bankasının finans merkezinin içinde olması yer almaktadır (Essayyad, 1989). Reed (1980) ise bu faktörleri uluslararası finansal işlemler yapan yerel bankaların sayısı, yerel bankaların uluslararası finans merkezleri ile olan doğrudan bağlantı sayısı, özel bankaların sayısı, yabancı bankaların sayısı, yabancı bankaların uluslararası finans merkezleri ile doğrudan bağlantı sayısı, yabancı bankaların finansal varlıklarının büyüklüğü, yabancı bankaların finansal borçları, yabancı bankaların genel merkez ve şube sayıları ve yabancı bankaların yerel bankalar aracılığı ile finans merkezleri ile sağladıkları bağlantı sayısı olmak üzere dokuz kateegoride toplamıştır.

Başarılı finans merkezleri güçlü sektörel bir altyapıya sahiptir. Şangay gibi bölgesel finans merkezleri ise uluslararası bir finans merkezi haline gelebilmek için sermaye ve para piyasalarını hem yerel hem de yabancı müşterilerine aynı anda çoklu

finansal hizmetleri verebilecek şekilde yeniden yapılandırmalıdır. Örneğin, Şangay, sadece Çinli işletmelerin kısa vadeli fon ihtiyaçlarını karşılayabilecek kapasiteye sahiptir. Finans merkezlerinin fiziksel/kurumsal altyapıları güçlendiğinde iş yapma maliyetleri azalır. Çin'de Tokyo dışındaki diğer finans merkezlerinin iş yapma maliyetleri oldukça yüksektir. Kurumsal yönetişim ve şeffaflık artarak, tutarlı ve ayrımcılık yapmayan ticari kurallar düzenlenerek uygulanır ve dışarıya nitelikli finansal çalışan ihracı engellenmiş olur. Bunun yanında küresel bir finans merkezi olabilmek için ulusal piyasalar serbestleştirilip; yasal, finansal ve yönetsel düzenlemelerini esnekleştirilerek ve sektörel teşvikler arttırılarak makroekonomik gereklilikler yerine getirilmiş olur. Dolayısıyla politika yapıcılar liberalleşme stratejilerini, özel şirketlerin ekonomik gelişmedeki rollerini dikkate alarak maliyet-yarar ve rekabetçilik analizleri ile belirlemelidir (Bhattacharya, 2011). Başarılı bir finans merkezi için gerekli önkoşulların belirlenmesine ilişkin yapılmış ilk çalışmalar aşağıda tablolaştırılmıştır.

Tablo 11[15]: Başarılı Bir Finans Merkezi Olabilmek için Ön Koşullar

Nadler	1955	İstikrarlı bir para birimi, istikrarlı ve sürdürülebilir finansal arz ve talep, iyi ayarlanmış ödemeler dengesi, uluslarası finansal kurumların ve işlemlerinin varlığı, esnek hükümet politikaları, merkez bankasının varlığı
Kindleberger	1974	Yerel bankaların büyüklüğü, sayısı, uluslararası gelişmişliği
Heagele	1975	Tarihsel uluslararası ticaret geçmişi, serbest piyasaların varlığı
Connix	1978	Politik kararlılık, iyi yapılandırılmış bir bilgi/iletişim ağı ve nitelikli insan kaynağı arzı, konumsal olarak asgari gün içi iletişim imkanı sunan zaman diliminde yer almak, düşük vergiler, bankacılık koruma kanunları, finansal etkinlik
Vernon	1960	Başarılı uluslararası ticaret
Reed	1980	Başarılı finans merkezlerinin önkoşulları için 41 faktörlü bir liste hazırlamıştır. Finans merkezlerini çok boyutlu kümelenme analizi ile başarısız ve başarı olarak ayrıştıran ilk çalışmadır.
Giddy	1983	Serbest fon akışı, esnek düzenleyici finansal kurallar

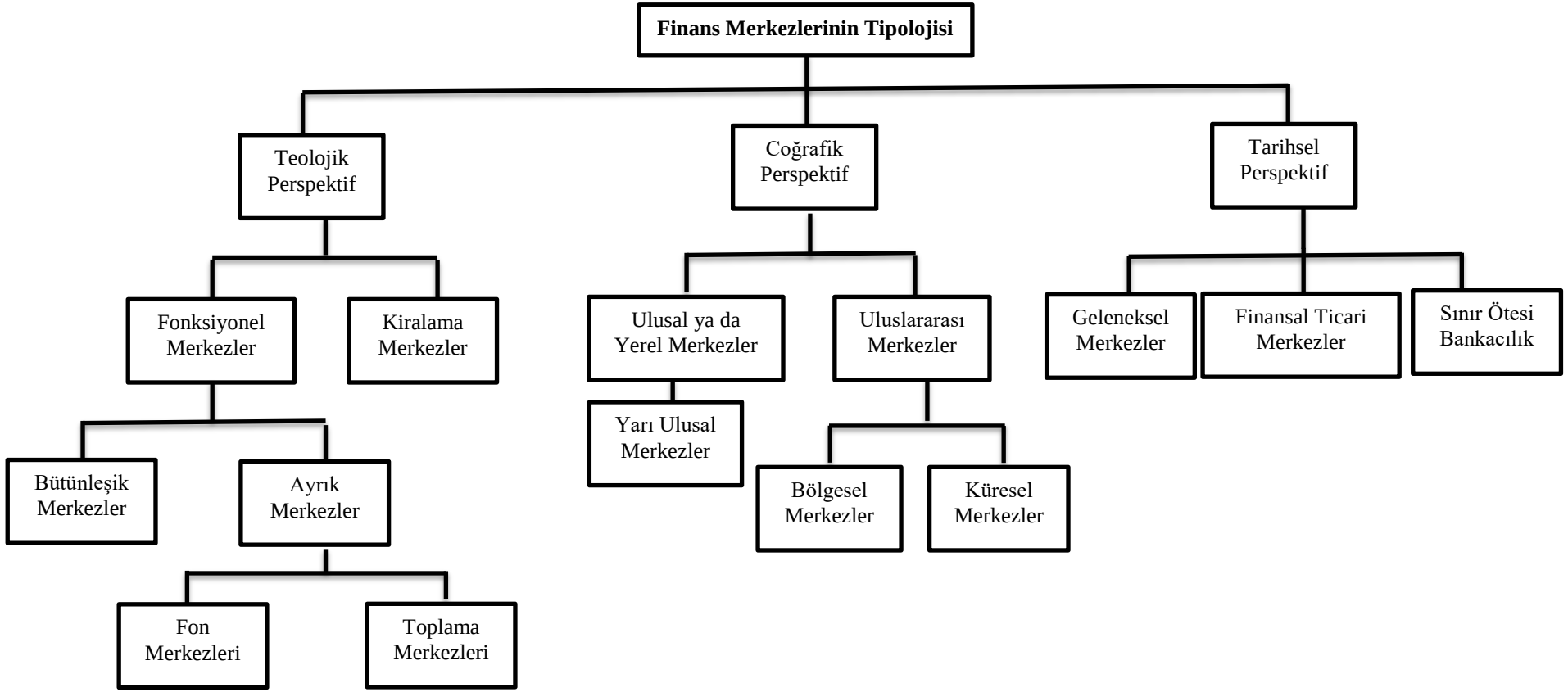
[15] Essayad, M. (1989) The Feasibility of Establishing an International Financial Center: The Case of Anchorage, Yoon S. Park and Musa Essayyad (eds.) International Banking and Financial Centers, Kluwer Academic Publishers, USA, p.12-13

Londra gibi başarılı uluslararası finans merkezleri bu başarılarını ticari tarihlerine, mekân ve zaman dilimi avantajlarına, piyasalar arası ilişkilerinin kalitesine, finansal ürün yaratabilme kapasitesine ve hükümet politikalarına borçludur (Clark, 2002). Londra gibi uzun yıllar boyunca başarılı olmuş önde gelen finans merkezleri finansal firmaların örgütsel yapılarını bozacak ve iş çevrelerini değiştirecek büyüklükte bir şokla karşılaşana kadar üstünlüklerini sürdürmeye devam edeceklerdir. Finans merkezlerinin varlıklarını sürdürmesi savaş, devrimler, finansal krizler ve diğer finans merkezlerinin agresif rekabetçilik stratejileri gibi dışsal şokların yarattığı zaruretlere karşı direnç gösterebilme veya politika değişiklikleri, hükümet müdahaleleri ve teknolojik değişimler gibi yeni iş çevreleri ortaya çıkaran dışsal şoklara karşı yenilik ve uyum gösterme kabiliyetlerine bağlıdır. 20. yüzyılda Londra ana küresel merkezlerinden biri olarak kalabilmek için dinamik piyasalar ve firmalar yaratarak köklü ve sürekli bir değişim geçirmek zorunda kalmıştır (Mollan ve Michie, 2012).

Finans merkezlerinin tanımından yola çıkıldığında finans merkezinin başarılı maliyetleri azaltan dışsal ekonomilerin, kümelenmenin sağladığı ölçek ekonomisi ile rekabetçilik gücü elde etmesinin, destekleyici sektörlerin varlığının, nitelikli işgücü havuzunun, teknolojik uzmanlığın, yüksek kalitedeki bilginin, sektör büyüklüğünün ve firmaların birbirine olan yakınlığının etkisi bulunmaktadır. Diğer yandan bir ülkenin finansal sistemi dikkate alındığında finansal faaliyetler bakımından derinlik, piyasa etkinliği, istikrarı ve erişilebilirliği finans merkezlerinin önemini ve çekiciliğini arttırarak başarılı olmasını sağlamaktadır. Bunun yanında finans merkezlerinin küresel olarak ifade edilmesi bilgi ağlarının genişliğinin derecesini coğrafik olarak müşterilere, piyasalara, yönetsel ve yasal kurumlara yakınlığının bir ifadesidir. Bir başka açıdan bakıldığında politik, sosyal ve kültürel özellikler de finans merkezlerinin başarılı olmasında etkilidir. En az bu faktörler kadar ülkelerin refah seviyeleri, yüksek ticaret hacmi ve teknolojik yenilikler de finans merkezlerinin başarılı olmasında etkilidir. Fakat bu faktörlerin birkaçının aynı anda etkileşmesi ile birlikte bir finans merkezi başarılı bir küresel finans merkezine dönüşebilir (Cassis, 2006).

2.1.4. Finans Merkezlerinin Hiyerarşileri

Finans merkezlerinin belli önkoşullar altında oluştuğu ve bir hiyerarşiye göre sıralandığı görülmektedir. Her araştırmacının finans merkezlerini sıralama ve sınıflama yöntemi ayrıdır. Cheng (1976) finans merkezlerini uluslararası banka sayısı, ölçek ekonomisi, uluslararası ticaret hacmi, sektörel rekabetçilik düzeyi faktörlerine göre bölgesel ve uluslararası olarak sınıflandırmıştır ve sınıflandırmasında kesin çizgiler ile bir ayrım yapmamakla birlikte *bölgesel ve uluslararası* terimleri birbirlerinin yerine kullanılabilmektedir. Johnson (1976) ise finans merkezlerini sınıflandırırken müşterilerine yakın olan ve yabancı bankalara işlem kolaylığı sağlayan finans merkezlerini bölgesel; tüm dünyaya veya dünyanın büyük bir bölümüne finansal, bankacılık ve sigortacılık hizmeti sunan finans merkezlerini ise uluslararası olarak nitelendirmiştir. Böylece Cheng(1976)'nın aksine Johnson (1976) sınıflandırmasında finans merkezlerini bölgesel (Singapur, Hong Kong, Panama vb.) ve uluslararası (Londra, New York, Zürih, Paris, Hamburg vb.) olmak üzere kesin çizgilerle ayırmıştır. Reed (1981) finans merkezlerini ev sahibi (Cenevre, Şangay vb.), uluslararası (Bahreyn, Moskova vb.), ikinci dereceden uluslar üstü (Amsterdam, Chicago, San Francisco vb.), birinci dereceden uluslar üstü (New York) ve uluslar üstü (Londra) olmak üzere beş kategoride sınıflandırmıştır. Duffy ve Giddy (1978) finans merkezlerini yerel ve uluslararası olarak iki ana kategoriye ayırmıştır. Finans merkezleri başlangıçta yerel olarak doğarlar daha sonra ise etkinliklerini, ölçek ekonomilerini, uluslararası iletişimlerini, bulundukları coğrafik bölgeye göre sundukları finansal hizmetleri arttırarak uluslararası finans merkezi haline dönüşürler. Bunun yanında Wasserman vd. (1963) finans merkezlerini sundukları finansal hizmet yelpazelerinin genişliğine göre küresel ve uluslararası olarak sınıflandırmıştır. Jones (1992) finans merkezlerini A, B ve C tipi olmak üzere üç kategori altında toplamıştır. A tipi finans merkezleri bir ülkeden daha büyük bir alan olarak ulusal ve bölgesel finans merkezleri arasında yer alan Hong Kong, Şangay ve Singapur (1919-1939 dönemi) alt bölgesel finans merkezleridir. B tipi finans merkezleri Hong Kong ve Singapur (1945- 1965 dönemi) Sydney, Bahreyn, Hong ve Singapur (1965-1975 dönemi) bölgesel finans merkezleridir. C tipi finans merkezleri ise New York ve Londra'yı içeren küresel finans merkezleridir.

Şekil 10[16]: Finans Merkezlerinin Tipolojisi

[16] Jao, Y. C. (2003) Shanghai and Hong Kong as International Financial Centres: Historical Perspective and Contemporary Analysis, University of Hong Kong Working Paper, p.4

Jao (2003) ise finans merkezlerinin genel tipolojisini çıkarmıştır. Bu sınıflandırmaya göre coğrafik perspektif altında finans merkezlerini ulusal ve uluslararası finans merkezleri olarak sınıflandırmıştır. Ulusal finans merkezlerini yarı ulusal merkezler, uluslararası finans merkezlerini ise bölgesel ve küresel merkezler oluşturmaktadır. Jao (2003) finans merkezlerinin ulusaldan küresele doğru evrildiğini söylemektedir. Örneğin, Londra'nın 1800'lerden beri ticaret merkezi olması, New York'un sahip olduğu coğrafik avantajlar, Toronto'nun finansal ihtiyaçları, Hong Kong'un bilgi ağları ve Singapur'un Asya Dolar Piyasaları ile finans merkezleri hiyerarşisinde üst sıralara yerleştikleri görülmektedir. 1980-1999 yılları arasında bölgesel finans merkezleri ve piyasalar arasındaki rekabet arttıkça uluslararası finans merkezleri arasındaki eşitsizlikler de azalmıştır. (Poon vd., 2004). Şangay ulusal bir finans merkezi olarak uluslararası finans haline dönüşebilme potansiyeline sahiptir. Erişilebilirlik açısından ulusal bir finans merkezinin sağlaması gereken fiziksel bağlantılar ve altyapı Şangay'da mevcuttur. Fakat RMB dönüşümü olmadığı ve küresel piyasalardan izole bir finansal sistem yapısı olduğu için uluslararası finans merkezi olma özelliği taşımamaktadır (Loechel ve Boeing, 2010). Hong Kong Jao (2003)'nun sınıflandırmasında fonksiyonel merkezler arasında yer almaktadır. Bir kiralama merkezi değildir; çünkü ana finansal işletmelerde gelir ve istihdam yaratmamaktadır. Hong Kong bu sınıflandırma altında tamamıyla bütünleşik bir merkezdir. Tüm finansal işlemlerde yabancı bankalara ve diğer finansal kurumlara sınırsız özgürlük tanımaktadır. Coğrafik konum olarak Hong Kong Asya Pasifik bölgesinin uluslararası finans merkezi haline gelmiştir. Tarihsel olarak Hong Kong resmi bir sınır ötesi bankacılık sektörü gibi rol oynamasa da bir finansal ticaret merkezi rolü bulunmaktadır.

2.1.5. Finans Merkezlerinin Rekabetçilik Analizi

New York, Londra, Tokyo, Frankfurt, Hong Kong, Singapur, Zurih Toronto ve Sydney finans merkezleri olarak küresel düzeyde rekabet avantajı elde etmeye çalışmaktadırlar. Vienna, Amsterdam, Paris, Madrid ve Vienna ve Stockholm, Brussels, Qatar, Dubai, Seoul ve Dublin finans merkezleri ise bölgesel düzeyde rekabet etmektedir. Sao Paulo, Wellington, Helsinki, Johannesburg, Roma ve Lisbon ise ulusal finans merkezleri olarak yerel finansal işlemleri gerçekleştirme bakımından

birbirleri ile rekabet etmektedirler. *Peki şehirler ve ülkeler finans merkezleri olarak neden rekabet etmektedir?* Finans sektöründeki baş döndürücü hızlı değişimler finans kurumları, bankalar ve faaliyet gösterdikleri alanlara göre finans merkezleri arasında rekabet yaratmaktadır. Bu kurum ve kuruluşlar küreselleşmiş ve birbirine bağımlı hale gelmiş dünya ekonomisindeki rekabet; büyüme, istihdam, yatırım, ticaret dengesi, vergi gelirleri vb. ekonomik performans kriterlerini de doğrudan etkilemesi nedeniyle finans merkezleri üzerindeki rekabetçilik baskısı da artmaktadır. Dolayısıyla finans merkezleri finansal hizmetler açısından çekicilik kazanabilmek için rekabet etmektedirler (Walter, 1998).

Finans merkezlerinin rekabetçilik güçlerini bölgelerin mekansal, finansal, teknolojik, yasal ve sosyo-kültürel koşulların belirlediği görülmektedir. Uluslararası finans merkezlerinin rekabetçiliği ticaret engellerinin ortadan kalkması, yatırımların artması, sermayenin dolaşımını sağlanması, fiziksel, yasal ve yönetsel altyapının geliştirilmesi ile artmaktadır. Finans merkezlerinin rekabetçiliğinin finansal piyasalardaki parçalanmayı arttırdığı düşünülse de finans merkezleri rekabetçilik güçlerini arttırmak için finansal bütünleşme eğilimindedir. Finansal bütünleşme bölgedeki yatırımlar için sermaye maliyetini azaltmakta, borçlanma ve ödeme vadesi uyumsuzluklarını ortadan kaldırmakta ve finansal kaynakların etkin bir şekilde tahsis edilmesini sağlamaktadır. Finansal bütünleşmenin faydaları olduğu kadar riskleri de vardır. Özellikle finansal sistemde istikrarsızlığı arttırma ve finansal krizlerin ülkeler arasında hızla yayılması riskini taşımaktadır. Bu risklerden korunmanın yolu izole olmak değildir. İzole finans merkezleri istikrarlı fakat fakir bir finansal sistemi tetikler. Çözüm yasal düzenlemeler ve sistem içerisinde güveni arttırıcı ve finansal ürünlerin çeşitlendirilmesini sağlayacak stratejiler geliştirmektir. Dolayısıyla Asya Pasifik Bölgesindeki finans merkezlerinin güçlü ve zayıf yönleri düşünüldüğünde finans merkezlerinin yönetiminden sorumlu organlar ve hükümet yetkililerinin etkili ve esnek bir yönetsel çevre oluşturarak sadece bölge içerisinde değil uluslararası alanda işbirliğini arttıracak bir ağ oluşturmaları gerekir (Young vd., 2009). Bölgesel olarak bakıldığında Avrupa Para Birliği'nin kurulmasının ardından Frankfurt ve Londra finans merkezleri ön plana çıkmıştır. Londra tarihi, kümelenme ekonomisi, yüz-yüze iletişimi, bilgi transferi, nitelikli işgücü piyasası ve şehir kültürü avantajları ile dünyanın en rekabetçi finans merkezi olmaya devam edecektir. Frankfurt ise

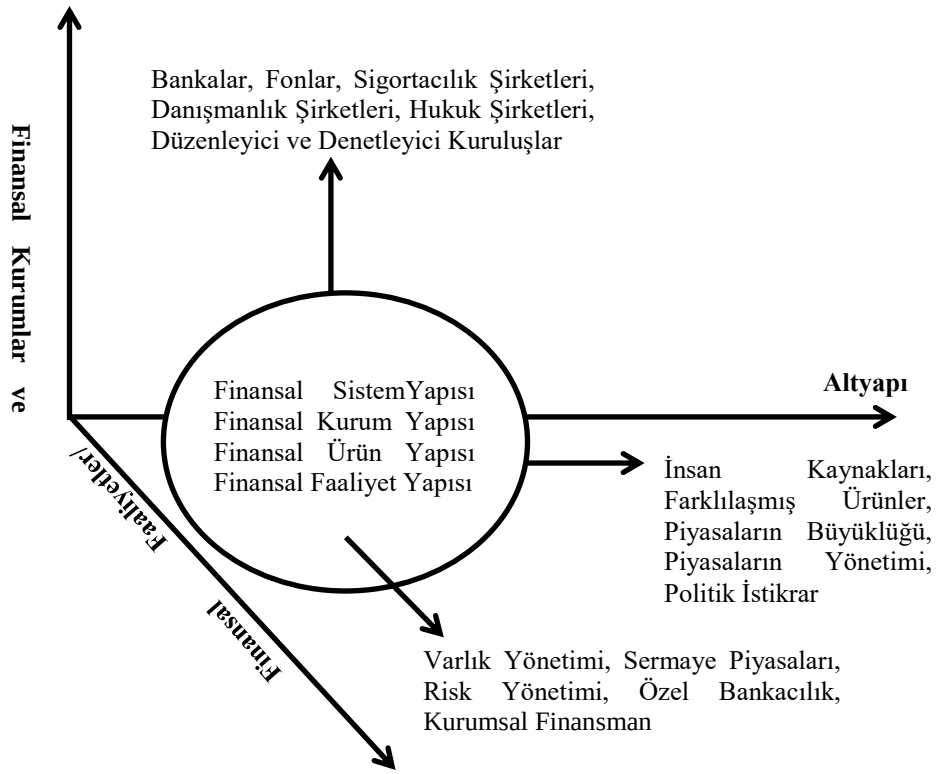
genişleyen pazarlara yakın, güçlü teknoloji ve altyapıya sahip bir finans merkezidir. Frankfurt ile Londra finans merkezleri arasında rekabetten çok birbirini destekleyen bir işbirliğinin olduğu görülmektedir. Londra'dan Frankfurt'a sürekli nitelikli işgücü akışı olmaktadır. Frankfurt ise Londra'nın küresel ağlarından Avrupa'ya doğru uluslararası iş geliştirme akışı için bir geçit kent görevi görmektedir (Beaverstock vd., 2005).

Çin'deki ve Hong Kong'daki finans merkezlerinin rekabetçilik düzeyleri ele alındığında Çin'deki firmaların kote olduğu borsaların coğrafyasının da rekabetçilik düzeyini etkilediği görülmektedir. Çin'deki finansal firmaların listelenecekleri borsa tercihlerine bakılarak finans merkezlerinin rekabetçilik avantajları hakkında bir fikir edinilebilir. Çinli finansal firmalar karakteristiklerine göre belirli borsalara kote olurlar fakat listelendikleri borsalar zamanla değişebilir. 1999 yılında Çin'de yapılan borsalar kanunu değişikliğinden sonra firmaların listelenmek için seçtikleri borsaların farklılık gösterdiği görülmektedir. Kanun değişikliği yapılmadan önce ve yapıldıktan sonra büyük firmaların Hong Kong'u tercih ettiği; kanun değişikliğinden sonra küçük finansal firmaların Shenzen borsalarında listelenmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Sonuç olarak Hong Kong Borsalarının uluslararası firmaları kendine çekebilme kapasitesi finans merkezine de önemli bir rekabetçilik avantajı sağlamaktadır. Diğer yandan Shenzen, Pekin ve Şangay'daki firmaların mekânsal özelliklerinin kanun değişikliğinden önce ve sonra firmaların borsalardaki listelenme tercihlerinde önemli bir farklılık yaratmadığı görülmektedir. Bir başka deyişle kurumsal yönetişimleri gelişmiş olan Çinli firmalar bilgi şeffaflığını sağlamaları sayesinde bilgi asimetrisi sorunlarını aşmaktadırlar. Coğrafi yakınlığın öneminin kalmadığı durumlarda firmalar kendileri ile benzer sektörel odakları ve faaliyetleri olan diğer firmalar ile aynı borsada listelenmek isteyecektir. Hong Kong ve Çin'deki borsalar zamanla birbirini tamamlar hale gelmeye başlamıştır. Bu fonksiyonel tamamlayıcılık anlayışıyla yapılan borsa tercihleri bu işbirliği içerisinde olan tüm finans merkezlerinin rekabetçilik gücünü arttırmaktadır. *Gerek Asya'daki gerek Avrupa'daki hinterlandları ve sektörel uzmanlıkları birbirinden farklı finans merkezlerinin birbirlerini tamamlayıcılıklarının rekabetçilikleri üzerindeki etkisi ne olur?* sorusu literatürdeki önemli boşluklardan biridir (Karreman ve van der Knaap, 2012).

Finans merkezlerinin rekabetçilik düzeyleri finansal sistemlerin evriminden de etkilenmektedir. Finansal sistem içerisindeki uluslararası finansal piyasaların görünümü ve katılımcılarının rolü giderek değişmiştir. Finansal sistemlerin geleneksel olarak bankalar ve sigorta şirketlerine olan bağımlılıkları bilgi-odaklı finansal kurumlara dönüşmüştür. Finansal sistemlerin küreselleşme süreci finansal sistemlerin bütünleşmesini beraberinde getirmiştir. Sermaye dolaşımının artması ve finansal ürünlerdeki yeniliklerin artması finansal istikrarın bozulması gibi riskleri beraberinde getirmiştir. Bu yüzden finansal sistemler hiyerarji kademelerine bağlı olarak artık birbirleri ile rekabet eden dinamikler olmaktan çıkarak birbirlerini tamamlayan dinamikler haline dönüşmüşlerdir. Kısacası finansal sistemler birbirine bağımlı hale gelmişlerdir. Finans coğrafyasının bu etkiler altında sürekli değişmesi finans merkezleri üzerindeki rekabet baskısını arttırır. Dolayısıyla daha esnek kurallar ve yönetim biçimleri ortaya çıkmıştır (Kruse, 2003).

Sonuç olarak durağan, etkin olmayan ve yenilikçilikten uzak finans merkezlerinin rekabetçilik güçleri de azdır. Bir üretim merkezi ve tasarruf sağlayıcı olan Asya'nın tasarrufları yatırıma dönüştürecek uluslararası finansal kurumları ve derin finansal piyasaları bulunmamaktadır. Bunun yanında Asya bölgesinde tek bir para birimi yoktur. Asya'daki hükümetler – merkez bankası dâhil olmak üzere – Avrupa'daki gibi bir para birliğini sağlayacak politikalar geliştirememektedir (Yoshikuni, 2008). Örneğin, Şangay'ın bir finans merkezi olarak makroekonomik koşulları (hızlı ekonomik büyümesi, büyük oranda uluslararası yönelimi olması, önemli pazarlara stratejik erişim sağlayabilmesi, beşeri sermaye stokları, nispeten ucuz girdi maliyetleri ve hızla yapılandırılmaya devam eden bir altyapısı) bakımından güçlü olmasına rağmen; kamu politikaları, hukuk, ekonomik özgürlük ve mikro ekonomik koşulları bakımından yetersiz olması rekabetçilik gücünü zayıflatmaktadır. Diğer finans merkezleri ile karşılaştırıldığında mekânsal avantajları da düşük olan Şangay ancak Çin'in resmi para biriminin dönüştürebilirliğinin ve iç finansal sistem istikrarının sağlanması durumunda rekabetçilik gücünü arttırabilir (Laurenceson ve Tang, 2005).

Değer zinciri yaklaşımı açısından ele alındığında finans merkezlerinin rekabetçilik güçleri finansal kurumlar ile finansal sistemin diğer parçaları arasındaki bağlantılar güçlendirilerek arttıralabilir. Finans merkezlerinin değer zinciri heterojen kurumların finansal faaliyetlerinden oluşmaktadır. Yeni kurumsal yapılanmalar ve iş modelleri karmaşık bilgi sistemlerine yeni finansal kurumlarının dahil olması ile ortaya çıkmaktadır. Küresel erişilebilirlik derecesi yüksek finans merkezleri finansal birikimlerini ve deneyimleriyle geliştirdikleri yenilikçi finansal hizmetlerini ve ürünlerini geniş bilgi ağlarını kullanarak müşterilerine ulaştırmaktadır (Kruse, 2003).

Şekil 11[17]: Finans Merkezlerinin Rekabetçilik Analizi

Kurumsal perspektiften değerlendirildiğinde, finans merkezlerinin değer zincirinin güçlendirilebilmesi için finansal kurumlar maksimum karlılığı hedefleyerek çekirdek yetenekleri olan finansal faaliyetlere yönelmelidir. Bunun yanında nitelikli işgücü değişimleri ile ve uluslararası bilgi ağlarını kullanarak know-

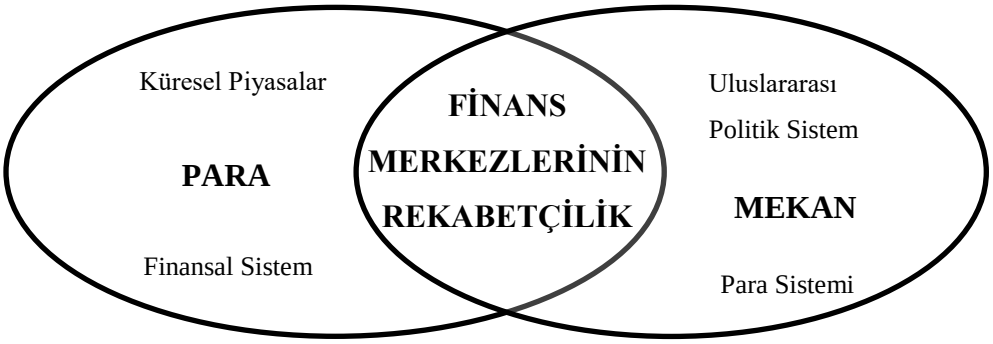
[17] Kruse, C. (2003) When Form Follows Function – Financial Centers as Starting Points for Researching the Interrelationship Between Financial Intermediaries and the Management of Firms, 43rd ERSA-Conference, Jyväskylä, p.9

how kazanmalı; bu know-how'u kullanarak yenilikçi ürünler geliştirilerek farklı piyasalara sunabilmelidir. Dolayısıyla hem yerel hem de uluslararası piyasalara yakın olmak finans merkezlerinin değer zincirlerinin güçlendirilmesinde büyük önem taşımaktadır (Kruse, 2003). Kruse (2003) değer zinciri içerisinde yeni kurumsal yapılanmalarının bir sonucu olarak finans merkezlerinin rekabetçiliklerinin değişimini aşağıdaki şekildeki gibi modellemiştir. Örneğin, küresel sermaye dolaşımında söz sahibi olmak isteyen Singapur değer zincirini güçlendirebilmek için bulunduğu finans coğrafyasına bağlı olarak tarihsel bağımlılığından kurtulmuştur. Ekonomik yeniden yapılandırma sürecinde Singapur hükümeti yurtdışında girişimlere başlamış ve eko-politik alanda dışa bağımlılıktan kurtulmak için dış ticaret çeşitlendirilmiş, ulusal sanayi geliştirilmiş, yabancı firmaların Singapur'da kurulmasını ve büyümesini teşvik etmiştir. Bunun için altyapı ve beşeri sermayeye yatırımlar yapılmış ve yabancı firmalar ile stratejik ortaklıklar kurulmuştur. Singapur'un küreselleşme çabaları Çin'deki ve Pasifik Asya'daki ekonomilerin kutuplaşmalarından etkilenmektedir. Çin'e yakın olmak uyguladığı ekonomik ve siyasi dış politikalar açısından Singapur'a bir rekabet avantajı da sağlayabilir; küreselleşme sürecinde engeller de oluşturabilir. Küresel ekonomiyle bütünleşme hızına göre hükümet ekonomik başarı ve sosyal disiplini dengelemek durumundadır. Bunu da ülke vatandaşlarının kabul edebileceği oranda en az sosyal ve politik maliyetler ile sağlamalıdır. Burada bölgenin öğrenme yetenekleri büyük önem taşımaktadır (Bastide, 2011).

Değer Zincirine katkısı açısından düşünüldüğünde Şangay'ın nitelikli işgücü yetiştirecek eğitim altyapısı uluslararası finans merkezleri ile rekabet edebilecek kadar güçlü değildir. Finans sektöründe yaklaşık 200.000 kişi çalışmaktadır. Toplam çalışan sayısı içindeki payı %3,4'dür. Gayri Safi Yurt İçi Hasılanın büyümesi ise %14,2 civarındadır. Değer zincirine katkısı açısından değerlendirildiğinde Şangay'ın diğer finans merkezleri ile rekabet edebilme düzeyi orta seviyededir (Loechel ve Boeing, 2010).

Strange (1994) ise finans merkezlerinin rekabetçilik güçlerini para, mekan ve politik güç sisteminin kesişisiminde şekillendiğini göstermektedir. Küresel piyasalar serbest politik sistem uygulaması altında uluslararası bankaların para yaratmasını,

kredi ve döviz alışverişi yapmasını ve sermaye piyasalarında finansal araçların ticaretini sağlamaktadır. Hükümetler ekonomilerini uluslararası finansal sistemlere uygun olarak yönetmektedir. Hükümetler, riskler ve fırsatlar ile maliyetler ve kazançlar bakımından finansal sistem ve para sisteminin ülkenin refahı için yaratacağı katma değeri hesaplayarak ekonomi politikalarını yapmaktadır (Strange, 1994). Dolayısıyla hükümetlerin geçmişte aldıkları kararlar gelecekteki finansal ve para sisteminin yapısı ile finans merkezlerinin mekansal yolları ile rekabetçilik güçlerini etkilemektedir. Bu bakımdan finansal sistemlerin yol bağımlısı olduğu ve bu yol bağımlılığının bir adım sonra mekansal bağımlılığa dönüştüğü görülmektedir.

Şekil 12[18]: Para, Mekan ve Güç Sistemi İlişkisi

Son yıllarda finans merkezlerinin rekabetçilik avantajlarını ölçen ve rekabetçilik güçlerini karşılaştırılarak sıralayan indeksler geliştirilmiştir. Bu indekslerden en çok bilineni 2007'den bu yana yılda iki kez yayınlanan Küresel Finans Merkezi İndeksi'dir. Bu indeksin değerlendirme kriterleri hem finansal kurumlarının yer seçim tercihlerini etkilemekte hem de mekânsal bağımlılık oluşturan faktörlerini oluşturmaktadır. Global Finans Merkezi İndeksi Z/Yen Grubu tarafından 2 yılda bir yayınlanan 83 finans merkezini iş çevresi, finansal sektör gelişimi, altyapı, beşeri sermaye ve genel çevre faktörleri bakımından sıralamaktadır. Finans merkezlerinin rekabetçilik faktörleri ve önem sıraları aşağıdaki Tablo 3'te verilmiştir (Z/Yen, 2015).

[18] Strange, S. (1994) From Bentton Woods to the Casino Economy, Stuart Corbridge, Ron Martin, Nigel Thrift (Eds.), *Money, Power and Space*, Basil Blackwell Ltd., Oxford UK & Cambridge USA., p. 50

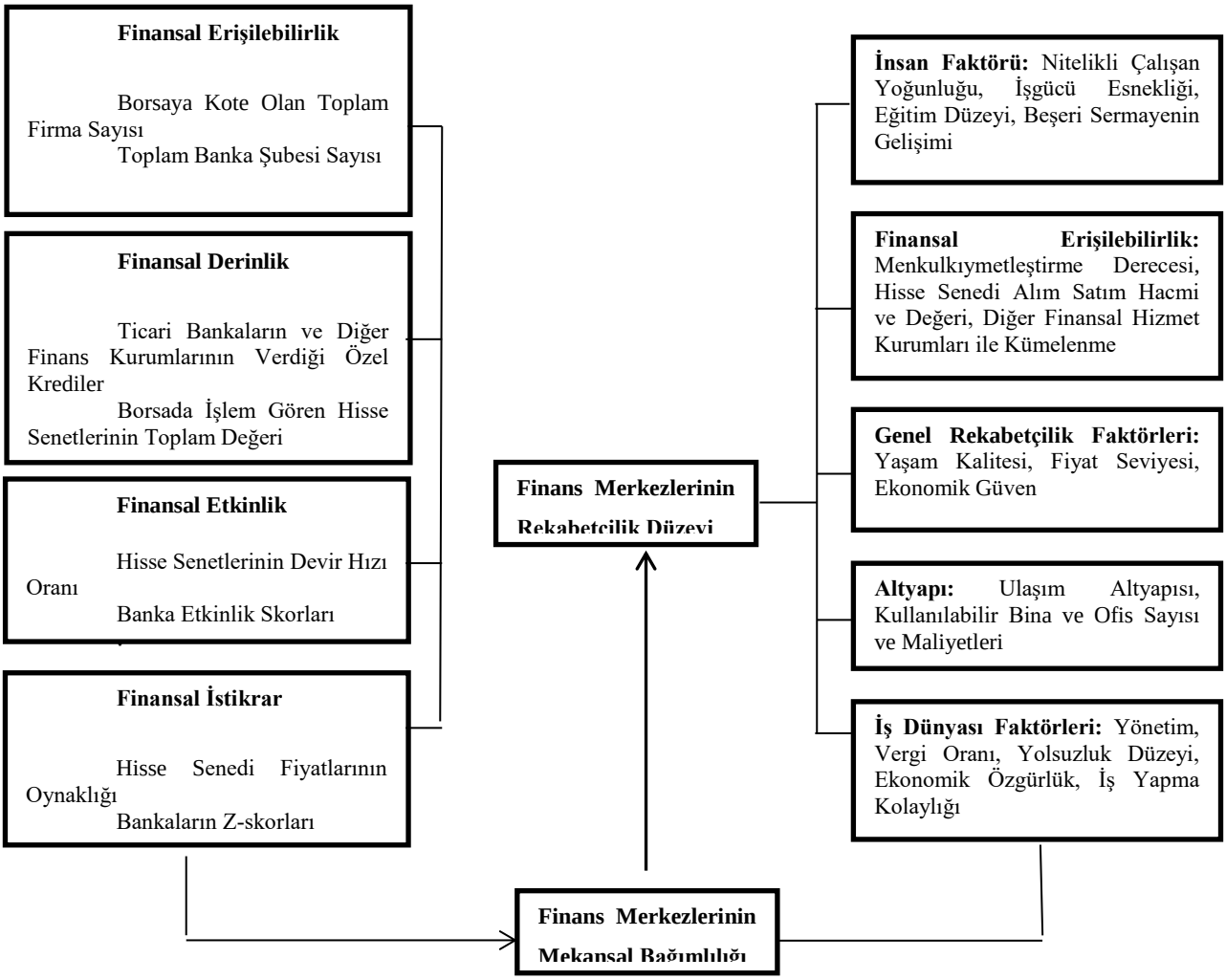
Tablo 12[19]: Finans Merkezlerinin Rekabetçilik Düzeyini Belirleyen Faktörler

Rekabetçilik Faktörleri	nem Sırası	Rekabetçilik Faktörleri	nem Sırası
Nitelikli çalışan sayısı		Kurumsal vergi rejimi	
Yönetsel çevre		Operasyonel maliyetler	
Uluslararası finansal piyasalara erişim		Profesyonel hizmetlere erişim	0
İş dünyası altyapısının gelişmişliği		Yaşam kalitesi	1
Müşterilere erişim		Kültür ve dil	2
Adil iş dünyası		Ticari mülkiyetin varlığı ve kalitesi	3
Hükümet duyarlılığı		Kişisel vergi rejimi	4

Küresel Finans Merkezleri İndeksinde finans merkezlerinin rekabetçilik düzeyini etkileyen en önemli faktörün nitelikli çalışan sayısı olduğu görülmektedir. İkinci sırada finans merkezinin yönetim biçimi üçüncü sırada ise uluslararası finansal piyasalara erişilebilirlik faktörlerinin olduğu görülmektedir.

Finans merkezleri ürettikleri ürünler dikkate alındığında müşterilere ve finansal piyasalara yakınlığına olan duyarlılıklarına göre de sıralanabilmektedirler. Bilgiye yakınlık duyarlılığı düşünüldüğünde şeffaf olmayan finansal ürünler alt ulusal finans merkezlerinde, yarı şeffaf ürünler ulusal finans merkezlerinde ve şeffaf ürünler küresel finans merkezlerinde üretilirler (Grote vd., 2000).

[19] Z/Yen Group (2015) *The Global Financial Centers Index 18*, Long Finance, p.46.

Şekil 13 : Finansal Sistem Yapısının Finas Merkezlerinin Mekansal Bağımlılığına Etkileri

Finansal sistem yapısının yarattığı mekansal bağımlılık finans merkezlerinin rekabetçilik düzeylerini arttırır. Küresel Finans Merkezleri İndeksi hazırlanırken finansal sistemlerin önümüzdeki yüzyıl içerisinde büyük değişimler göstereceğine inanılmaktadır ve indekste *finansal sistem değişirken finans merkezlerinin var olmasına ihtiyaç olacak mıdır?* sorusu sorulmuştur. Finans merkezlerinin rekabetçilik düzeyleri diğer finans merkezlerine bağlantıları, ürün/kurum zenginliği ve finansal derinlikleri ile belirlenmiştir. Bunun yanında küresel finans merkezi rekabetçilik indeksinin alt indislerini oluşturan insan, iş çevresi, altyapı, pazara giriş ve genel rekabetçilik faktörlerinin finans merkezleri için mekansal bağımlılık yarattığı da açıkça görülebilmektedir (Z/Yen, 2010).

2.1.6. Finans Merkezlerinin Mekansal Bağımlılığı:

Kurumsal yaklaşım ve coğrafik yaklaşım birbirlerini eleştirseler de belirli sektörel kümelenmelerde yol bağımlılığının ortaya çıkması noktasında birleşmektedirler. Yol bağımlılığının sektörel kümelenmeler için mekânsal bağımlılık yaratan koşulları belirlediği görüşünden yola çıkarak finans sektörünün hangi koşullar altında (kıt kaynakların dağılımı; göçün işlem maliyeti, vb.) mekân bağımlılığı oluşturduğu, bu bağımlılığın derecesi ve ne tür mekanizmalarla bu yolların güçlendiği araştırılmıştır. Son yirmi yılda finans coğrafyası teorileri çerçevesinde finans merkezlerinin mekansal bağımlılık derecelerini ölçen birtakım teknikler geliştirilmiştir (örn. Moran I İndeks, LQ İndeksi, G İndeksi, vb.). 1968'den bu yana mekansal bağımlılık ile ilgili literatür Getis (2008) ve Elhorst (2014)'ün çalışmalarında yer almaktadır.

Kümelenmelerde sektörün belirli bir bölge yerine birkaç bölgede mekânsal yol bağımlılığı oluşturduğu durumlarda da mevcuttur. Bu durumda mekânsal yollar birden fazla bölgede planlı veya tesadüfen-rastlantısal olarak gelişmektedir. Dolayısıyla sektöre yeni giriş yapan firmaların nerede kurulacakları da belirsizlik taşımaktadır (Arthur, 1994). Bu durumda hangi bölge seçilmiş olursa olsun geliştirilecek yeni mekânsal yol bu bölgenin seçilmesinde etkili olan koşullarda yapılan küçük değişimlere bağlıdır. Sonuç olarak ilk mekânsal yol, rastgele seçilmekte olup sonraki mekânsal yollar kümülatif bir süreç izlemektedir. Bu model sektörün mekânsal yayılımının (mekânsal izleklerinin) uzun dönemde kararsız bir yapı ortaya koyduğunu göstermektedir. Finans sektörüne bakıldığında diğer sektörlere göre finansal örgütlerin belirli bölgelerde mekânsal olarak daha fazla yoğunlaştığı görülmektedir (Boschma ve van der Knaap, 1997).

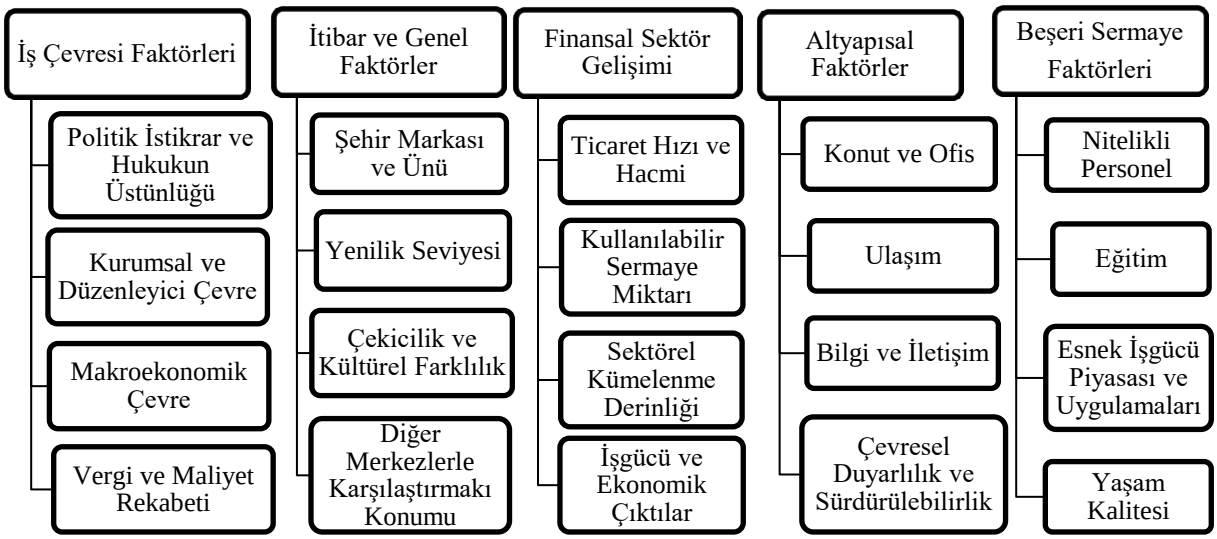
Finans merkezleri, uluslararası rekabetçilik düzeyi en yüksek olan küresel şehirlerde kurulmaktadır. Küresel şehir olabilmenin gerektirdiği her faktöre - ekonomik üstünlük, fiziksel sermaye, finansal gelişmişlik, kurumsal etkinlik, sosyo kültürel karakter, insan kaynağı, küresel çekicilik - finans merkezleri de ihtiyaç duymaktadır. Örneğin, New York ve Londra gibi küresel şehirler geniş bir iş alanı yelpazesi çizerek cazibeli hale gelirken aynı zamanda en gelişmiş birer finans merkezi haline de gelmişlerdir. Bir finans merkezinin mekansal bağımlılığı

bulunduğu ülkenin/şehrin finansal sistem yapısına, insan kaynaklarına, bilişim, ulaşım ve yasal altyapısına, hükümet uygulamalarına, destekleyici oyuncular ve talep koşullarına bağlıdır. Hükümet uygulamaları ve yasal altyapının mekansal bağımlılık geliştirmek için en etkili değişkenler olduğu görülmektedir. Özellikle mekansal ekonometrik modellerinde hükümete, politik birimlere, finansal piyasalara, bilgiye, finansal ürünlere, rakiplere, destekleyici sektörlere ve müşterilere olan yakınlık finans merkezlerinin mekansal bağımlılığının önemli birer kaynağı olarak görülmektedir (Nachum, 2000).

İşlem maliyeti ve kurumsal destek hizmetleri finansal merkezleri için mekansal bağımlılık yaratan faktörlerdir. İşlem maliyeti ile kümelenme yapısı arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Özellikle yabancı firmalara uluslararası bağlantıları güçlü olan açık ekonomilerin bulunduğu şehirler daha çekici gelmektedir. Bu tür şehirler bilgileri bir araya getirmede; öğrenmeyi teşvik etmede ve stratejik bilgi yaratmada firmalar için rekabet avantajı oluşturmaktadır. Hükümet politikaları da çok uluslu firmaların yer seçiminde ve kümelenme yapılanmalarında destekleyici bir unsur olarak etkili olmaktadır. Hükümetler verdikleri vergi, yatırım teşvikleri ve sektörel destek programları yanında finansal yasal sistemin gelişmiş olması firmaların işlem maliyetlerini azaltmaktadır (Wang, 2005).

Bilgi teknolojilerinin gelişmesine rağmen finans merkezlerinin mekansal gelişimlerinin şehir merkezlerinden dışarı çıkamamasında uluslar arası bağlantılara olan yakınlık önemli bir rol oynamaktadır. Felici ve Pagnini (2005) çok değişkenli discrete seçim modeli ile uluslararası bağlantılara olan coğrafik uzaklığın büyük bankaların tek bir bölgede kurulma olasılığı üzerinde negatif bir etkisinin olduğunu göstermişlerdir. Büyük bankaların daha güçlü bir bilgi ağına sahip olması ve daha ileri teknolojilere sahip olması nedeniyle küçük bankalara göre uzaklık odaklı maliyetlere daha duyarsız olduğu görülmektedir. Bu yüzden büyük bankalar şubelerini daha uzak bölgelere kurabilmektedirler. Bunun aksine bankalar talebin fazla olduğu bölgelerde kurulmayı tercih etmektedirler. Bir bölgedeki talep yoğunluğunun artması bankaların kurulma aşamasında bu bölgeyi tercih etme olasılıklarını artırmaktadır. Talep yoğunluğu sermaye başına banka mevduatı ve nüfus yoğunluğu ile ölçülmektedir. Rekabet yoğunluğunun ve kar marjlarının yüksek

olduğu bölgelerde rekabet yoğunluğunun yeni bankaların bu bölgelerde kurulma olasılıkları üzerinde etkisi bulunmamaktadır. Rekabet yoğunluğunun yüksek olduğu bölgelerde bankalar ortak stratejiler belirleyerek bu bölgede yeni bankaların kurulmalarını engelleyebilirler. Bu durumda rekabet yoğunluğunun yeni bankaların bu bölgede kurulma olasılıkları üzerinde negatif bir etkisi olduğu görülmektedir (Chen vd., 2014). Sonuç olarak finans merkezleri için mekansal bağımlılık yaratan faktörler iş çevresi, finansal sektör gelişimi, altyapı, beşeri sermaye ve itibar ve genel faktörler olmak üzere beş başlık altında incelenebilir.

Şekil 14[20]: Mekansal Bağımlılık Yaratan Faktörler

Rekabetçilik açısından güçlü olan Küresel Finans Merkezleri başka bölgelerde kolaylıkla yeni finansal ürünler ve yeni araçlar geliştirebilirler. Böylece kendilerine yeni mekansal yollar yaratmış olurlar. Dolayısıyla finansal sistem yapısı ne kadar güçlü ise finans merkezlerinin yeni yol yarabilme olasılığı da o kadar fazla olacaktır. Ulusal bir finans merkezi olarak kabul edilen İstanbul Finans Merkezi rekabetçilik gücü açısından küresel finans merkezleri ile karşılaştırıldığında zayıf kaldığı görülür. Dolayısıyla İstanbul Finans Merkezi'nin kendiliğinden yeni mekansal bir yol geliştirmesi küresel finans merkezlerine göre daha zordur. Bu türden finans merkezlerinde yeni mekansal yolların gelişmesi tarihsel kazalara bağlıdır.

[20] Z/Yen (2014) Global Financial Center Index 16, Long Finance, September, p.8

2.2.FİNANSAL SİSTEM

Bu bölümde yapısal olarak ana hatları ile finansal sistem tanımlanmakta ve finans merkezleri için mekansal bağımlılık yaratan boyutları incelenmektedir. Finans merkezlerinin mekansal bağımlılık oluşturmasında ülkelerin finansal sistemlerinin erişilebilirliği, derinliği, etkinliği ve istikrarı göz önünde bulundurulmaktadır. Literatürden yola çıkarak bir finans merkezinin mekansal bağımlılığının oluşumunda sadece bankacılık sektörünün etkilerini incelemenin yetersiz kalacağı düşünülerek sermaye akışları da analize dahil edilmiştir.

Sağlam bir finansal sistemin temel koşulları makro ekonomik istikrara, finansal sistemin alt yapısına, finansal sistemdeki düzenleme ve denetlemenin kalitesine ve piyasa disiplinine bağlıdır. Finansal sistemin önemi yerine getirdiği fonksiyonlardan ileri gelmektedir. Bu bağlamda finansal sistemin fonksiyonları, farklı ekonomik birimlerden toplanan atıl fonların fon talep edenlere ulaşmasında aracılık etmek, kaynakların yatırım projeleri arasında getirisi en yüksek olana tahsis edilmesini sağlayarak kaynak dağılımının etkinliğini arttırmak, yatırımcılara risklerini dağıtma olanağı sunmak, sektörün gelişmesi için finansal aracılığın maliyetini düşürmek, mal ve hizmetlerin değişimini kolaylaştırmak ve tasarufların artmasını sağlamaktır. Finansal sistem, yenilikçi mal ve hizmetler ile hızla gelişen ekonomilerin ihtiyaçlarına cevap verebilmeyi kolaylaştırmaktadır. Finansal sitemin bir fonksiyonu da risk transferi sağlamasıdır. Bireysel olarak tasarruf sahipleri ve yatırımcılar riskten kaçınma eğilimindedirler. İyi çalışan bir finans sistemi riski çok sayıda birey arasında yaymaya imkan tanıyacak araçlar sunar (Yetiz, 2008).

Finansal sistemin gelişiminin göstergelerini ele alan çalışmalar incelendiğinde, Demirgüç-Kunt vd. (1999)'in ülkelerin finansal sistemlerinin yapısında meydana gelen değişimleri, Goldsmith (1969)'in sadece finansal sistemin büyüklüğünü, King ve Levine (1993)'nin ise finansal sistemin büyüklüğü ile etkinliğini bir arada ele aldıkları görülmektedir. Finansal sistemin büyüklüğü sistemdeki nakit kredilerin dolaşımı ile ölçülmüştür. Finansal sistemin gelişiminin etkinliği ise özel bankalar tarafından sağlanan krediler ile merkez bankası ve diğer finansal olmayan özel şirketlerin verdiği krediler arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Ülkelerin finansal sistem yapısı derinlik, istikrar, etkinlik ve erişilebilirlik

bakımından finansal merkezlerin kümelenmesini tetikleyen faktörlerin başında gelir. Yarattığı artan ölçek getirisi nedeniyle finans merkezleri için mekânsal bağımlılık yaratır. Ülkelerin iyi yapılandırılmış finansal sistem yapısı ile etkin finansal merkezlerin gelişme düzeyleri arasında pozitif bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Finansal sistemin yapısı ve gelişiminde etkili olan faktörleri, büyüklük, faaliyet ve etkinlik açısından Beck vd. (1999), King ve Levine (1993), Levine ve Zervos (1998), Levine vd. (2000), Rousseau ve Wachtel (1998), Demirgüç- Kunt ve Maksimovic (1998) ilk olarak inceleyen çalışmalardır.

Finansal sistemin evrimi incelendiğinde sermaye piyasalarının neden analize dahil edilmesi gerektiği daha iyi anlaşılmaktadır; çünkü küreselleşmenin etkisi ve bilgi-iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile finansal sistemlerin giderek birbiri ile bütünleştiği görülmektedir. Sermaye piyasalarının da bu bütünleşmede ve finans coğrafyasının şekillenmesinde büyük bir rolü bulunmaktadır.

Tablo 13[21]: Finansal Sistemin Evrimi

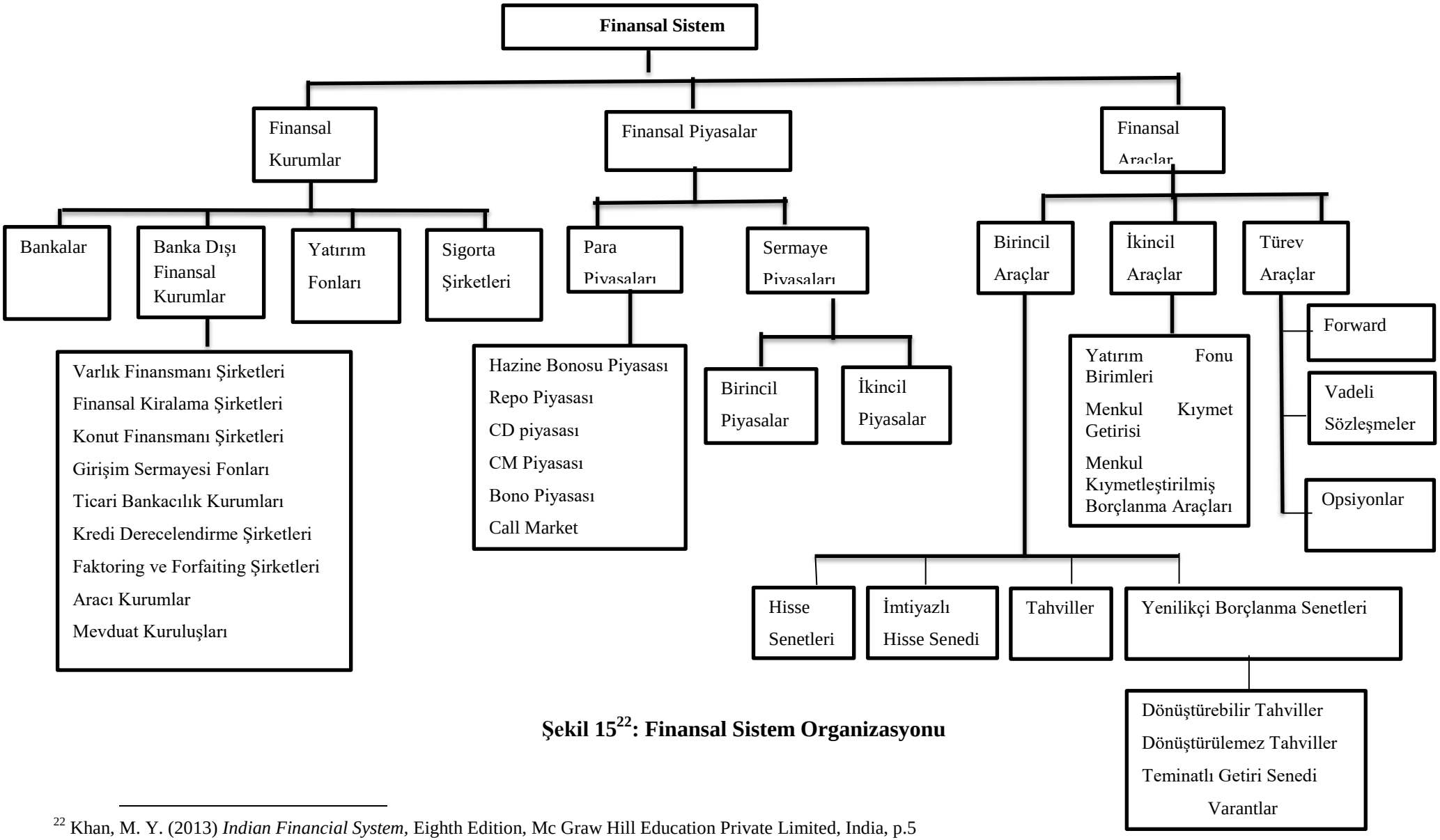
Yerel ve Banka Odaklı	Ulusal ve Piyasa Odaklı	Uluslararası ve Menkul Kıymetleştirilmiş
Ekonomik kalkınmanın erken dönemlerinde görülür.	Ekonomik kalkınmanın olgunluk dönemlerinde görülür.	Ekonomik kalkınmanın ileri dönemlerinde (sanayileşmenin tamamlandığı ve uluslararasılaşmanın başladığı) görülür.
Bankalar özel sektör firmalarının ihtiyaç duyduğu dış fon kaynağı olarak kullanılır.	Sermaye Piyasaları ana fon kaynağıdır. Özel yatırımcıların tasarrufları da kullanılır.	Fonların büyük bir kısmı sermaye ve kredi piyasalarından elde edilir. Fonların ana kaynağı kurumsal yatırımcılardır.
Sektörel büyüme krediler, risk sermayesi ve kar ile finanse edilir.	Bireysel ve kurumsal tasarrufların sektöre aktarılmasında sermaye piyasaları kullanılır ve risk hissedarlar arasında paylaşılır.	Sermaye ve para piyasaları sanayiden ve paranın metalaşmasından uzaklaşmıştır. Parasal ürünler çoğalmıştır.
Yerel ve ulusal bankacılık sisteminde sermaye içinde yerel kaynakların önemli bir payı vardır.	Ulusal bankacılık sistemi ve sermaye piyasaları merkezileşir ve kümelenir, bölgesel finansal özerklik yok olur ve uluslararasılaşma başlar.	Dünya finans merkezleri küresel entegre sistemini geliştirmiştir. Ulusal finansal özerklik yok olur ve para devletsizleştirilip uluslarüstü ekonomi gelişmeye başlar.

[21] Martin, R. (1994) Stateless Monies, Global Financial Integration and National Economic Autonomy: the End of Geography, Corbridge,S.; Martin, R.; Thrift, N. (eds.) Money, Power and Space,Basil Blackwell Ltd., Oxford UK & Cambridge USA, p.256

Tablo'dan da görüldüğü gibi finansal sistemler banka odaklılıktan sermaye odaklılığa doğru kaymaktadır.

2.2.1. Finansal Sistemlerin Temel Bileşenleri

Finansal sistemler finansal araçları, kurumları ve piyasaları birbirine iyi entegre olmuş; etkin ve etkili bir biçimde fon akışını sağlayan ve kompleks alt sistemlerden oluşan yapılardır. Finansal sistemler, fonların gelirlerinin bir kısmını tasarruf edenlerden yatırım yapmak isteyenlere doğru akmasını ve ülkelerin kıt kaynaklarının yararlı ve doğru yatırımlara kanalize edilmesini sağlar. Çoğu gelişmekte olan ülkelerin finansal sistemleri formal ve informal finansal sektörler ve bu sektörlerin arasındaki işbirliği ile karakterize edilir. Formal finansal sektörler organize, kurumsal ve düzenli sistemler ile ekonominin finansal ihtiyaçlarını karşılar. Diğer yandan kurumsal olmayan bir şekilde gelişen formal olmayan finansal sektörlerin fon akışı esnasındaki ilişkileri daha esnektir. İnformal finansal sektörler gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve sosyal yapılarının yaratmış olduğu finansal baskıların bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Formal sektörlere göre prosedürlerin şeffaflılığı, düşük işlem maliyetleri, minimum temmerrüt riski gibi avantajlarından dolayı informal sektörlere ihtiyaç duyulmuştur. Formal ve informal sistemler faaliyetler ve katılımcılar bakımından birbirleri ile ilişkilidir. Etkin bir finansal sistem finansal kurum ve kuruşlar, finansal piyasalar, farklılaşmış finansal araçlar, geniş bir coğrafyaya yayılmış hizmetler, düşük aracılık maliyetleri, istikrarlı bir finansal ve yasal altyapı ile geniş bir girişimci ve yatırımcı profilinden oluşmaktadır (Pathak, 2011). Örneğin, Birleşik Krallık'ın finansal sistemi finansal piyasaların derinliği, finansal sektörün kümelenme yoğunluğu ve tam esnek yönetsel çevresi ile şekillenmektedir. Diğer yandan Almanya'nın finansal sistemi ise aracılık bakımından güçlü bir konumda olan bankalarının, yarı esnek yönetsel kuralları ve kamu bankaları ile şekillenmektedir. Çin'in finansal sistemi genel olarak banka odaklıdır. Dolayısıyla ürünleri de banka odaklı ürünlerdir. Borsa'da yer alan firmaların hisse senetlerinin bir kısmı devlete diğer bir kısmı ise kamu kurumlarına aittir (Loechel ve Boeing, 2010). Aşağıdaki şekilde finansal sistemin organizasyonuna yer verilmiştir.

Şekil 15[22]: Finansal Sistem Organizasyonu

[22] Khan, M. Y. (2013) *Indian Financial System,* Eighth Edition, Mc Graw Hill Education Private Limited, India, p.5

Finansal sistem genel olarak finansal kurumlar, finansal piyasalar ve finansal araçlar olmak üzere üç ayrı bölümden oluşmaktadır. Finansal kurumlar bankalar, banka dışı finansal kurumlar, yatırım fonları ve sigorta şirketlerinden oluşmaktadır. Finansal piyasalar para piyasaları ve sermaye piyasalarından oluşurken finansal araçlar ise birincil, ikincil ve türev araçlardan oluşmaktadır.

Finansal Kurumlar: Finansal sistem yapısının alt sistemlerinden ilki finansal kurumlardır. Finansal kurumlar bankalardan, finansal kiralama, varlık finansmanı, konut finansmanı, girişim sermayesi, ticari finansman, kredi derecelendirme, faktöring ve forfaiting şirketleri olmak üzere banka dışı finans kurumlardan, yatırım fonu şirketlerinden, sigortacılık ve emeklilik fon kuruluşlarından oluşmaktadır (Khan, 2013). Genel olarak fon arzcılarının izleme, likidite ve fiyat risklerini azaltırlar. Tasarruf eden hanehalkına yüksek likiditesi olan ve riski az olan finansal haklar tanırlar. Sundukları hizmetlerin maliyetlerini ölçek ekonomileri ile minimize ederler. Aktiflerin ve pasiflerin vade uyuşmazlığı riskini azaltırlar. Ülke ekonomileri için para politikası eylemlerinin bütün finansal sistemi etkilemesinde aracı olurlar. Tarım ve gayrimenkul vb. reel sektörü finanse eden en büyük kaynaklardır. Özellikle hayat sigortaları ve emeklilik fonları ile tasarruf sahiplerine servetlerini bir kuşaktan diğerine aktarma fırsatı verirler. Finansal kurumlar büyüdükçe fon arzcıları için topladıkları bilginin ortalama maliyeti azalmaktadır (Parasız, 2007).

Finansal kurumlar ve piyasalar dünya coğrafyasında belirli bölgelere dağılmışlardır. Diğer sektörlere benzer şekilde, finansal faaliyetler de tarihsel olayların birikimleri sonucu kümelenme, yol bağımlılığı ve mekansal kilitlenme süreçlerini göstererek belirli şehirlerde yoğunlaşmaktadırlar. Dolayısıyla kentsel hiyerarjiler zamanla finansal hiyerarjiler haline dönüşmektedir. Bir çok ülke birkaç tane yerel finans merkezine ve temsili tek bir ana finans merkezine sahiptir. Örneğin, New York ABD'nin ana finans merkezidir. Bunun yanında ABD'de Chigago, Boston ve San Fransisco yerel finans merkezleridir (Martin, 1999). Finansal kurumların finans merkezlerinde yoğunlaşmalarını ve finansal sistemin merkezileşmesini tetikleyen etmenler küreselleşme, düzenleyici kuralların esnemesi ve yeni teknolojilerdir. Bu etmenler sanılanın aksine firmaların ve faaliyetlerin dağınık bir şekilde yerelleşmesine neden olmamaktadır. Bu etmenler finansal kurumların pozitif

kümelenme dışsallıklarına, destekleyici hizmetlere, özelleşmiş finansal ürünlere, bilgiye, müşterilere ve fonlara daha kolay ulaşabilmelerini sağlamaktadır. Örneğin, Londra'da 18. ve 19. yüzyılda meydana gelen sanayileşmeden sonra yerel bankacılığın gelişmesi ile birlikte ticari bankacılık ortaya çıkmıştır. 1800'lerde Londra'da 900'den fazla küçük banka bulunmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra anonim bankacılığın gelişmesi ile birlikte küçük banklar birleşme ve satın almalar ile merkezileşerek genel merkezlerini Londra'da kurmayı tercih etmişlerdir. 1914 yılından sonra bu bağımsız bankaların sayısı 66'ya düşmüştür. Bunun yanında 500'den fazla şubesi bulunan Mindland, Lloyds ve Barclays gibi büyük bankalar da genel merkezlerini Londra'ya taşımışlardır. Bu merkezileşme yerel ve yabancı yatırımcıların esnek düzenleyici kuralları olan, müşterilerine rahatça ulaşabildiği, paranın ve sermayenin serbestçe dolaştığı, işlem maliyetlerinin düşük olduğu ve likid piyasalarda işlem yapmalarını sağlamıştır. Diğer yandan 19. yüzyılda Amerikan ekonomisinin gelişmesi ile ana finans merkezi olan New York'tan uzakta yeni bölgelerde bankaların kurulması teşvik edilmiştir. Amerikan bankacılık sistemindeki bu yerelleşme dalgası finans sektörünün yönetimini ve yasal çerçevesini de değişmeye zorlamıştır. Zamanla her eyaletteki bankacılık sistemi kendi düzenleyici kurallarını oluşturmaya başlamıştır. Fakat finansal krizler meydana geldiğinde Amerikan bankacılık sistemindeki bu yerelleşme eğiliminin yerel bankaların ölüm riskini arttırdığı gözlenmiştir (Martin, 1999).

Finansal Piyasalar: Finansal sistem yapısının alt sistemlerinden bir diğeri finansal piyasalardır. Finansal piyasalar para ve sermaye piyasalarından oluşmaktadır. Bunlara finans merkezleri için önemli olan döviz piyasaları da eklenebilir. Para piyasaları bir yıldan daha kısa vadeli fon akışının sağlandığı finansal piyasalardır. Kısa vadeli hazine bonoları, banka kabulleri, finansman bonoları, devredilebilir mevduat sertifikaları, yatırım fonları ve repo para piyasası araçlarındandır (Madura, 2009; Brigham ve Houston, 2009).

Tablo 14[23] : Para Piyasası Araçları

Araçlar	Vade	Likidite Derecesi	Risk	İkincil Piyasadaki Varlığı	Fiyatlandırma
Hazine Bonosu	4-52 Hafta	Çok iyi Düzeyde	Çok Düşük	Var	İskonto Edilebilir
Poliçe	1-270 Gün	Sınırlı	Düşük	Var	İskonto Edilebilir
Mevduat Kabulü	30-180 Gün	Sınırlı	Düşük	Var	İskonto Edilebilir
Mevduat Sertifikaları	4-52 Hafta	İyi Düzeyde	Düşük	Var	Üzerine Eklenebilir
Repo	1-15 Gün	İyi Düzeyde	Düşük	Yok	Üzerine Eklenebilir

New York, Londra, Tokyo, Frankfurt gibi ana finans merkezlerinde, bankalar, sigorta şirketleri, brokerlar ve finansman şirketleri bu para piyasaları araçlarını kullanmaktadırlar. Para piyasaları bir günden üç aya kadar teminatsız kredi verebilen bankalararası piyasa; borçlanma senetleri için birincil ve ikincil piyasalar ile kısa vadeli teminatlı kredi kullandıran repo piyasalarından oluşmaktadır (Madura, 2009; Brigham ve Houston, 2009).

Sermaye piyasaları devlet tahvilleri, ipotekler, kurumsal hisse senedi, şirket tahvilleri, adi hisse senedi, ticari kira sözleşmeleri ve rüçhanlı hisse senedi gibi uzun vadeli finansal yatırım araçlarının alınıp satıldığı piyasalara denir (Brigham ve Houston, 2009). Aynı zamanda finansal ürünlerdeki yeniliği de tetikler. Sermaye piyasaları genellikle merkezileşmektedir Merkezileşme bilginin doğru ve hızlı bir şekilde akışını sağlamaktadır. dolayısıyla ya finans merkezinin içinde ya da merkeze en yakın yerde bulunmaktadır. Borsalara yakınlık finans merkezleri için mekansal bağımlılık yaratan en büyük faktörlerden biridir (Fabozzi ve Peterson, 2010).

[23] Kidwell, D. S.; Blackwell, D. W; Whidbee, D. A.; Sias, R. W. (2012). *Financial Institutions, Markets, and Money*, USA: John Wiley&Sons p. 207

Son yıllarda türev piyasalarının da hızla geliştiği görülmektedir. Vadeli işlemler (Futures ve Forward), Opsiyon ve Swap gibi türev araçların değeri başka bir finansal varlığın veya malın değerine doğrudan bağlıdır. Örneğin IBM opsiyonunun değeri IBM'in hisse senedi değerine, Japon Yeni'nin futures değeri dolar ile yen arasındaki döviz kuruna bağlıdır. Bir başka deyişle türev araçların değeri faiz oranlarına, döviz kurlarına ya da hisse senetlerinin fiyatlarındaki değişmeye bağlıdır. Türev araçların fiyatı bağlı olduğu finansal varlığın fiyatından genellikle daha oynaktır. Teorik olarak türev araçların firmaların risklerini daha iyi yönetmelerinde yardımcı olması gerekir; fakat yenilikler nedeniyle türev araçların finansal sistemin kararlığını her zaman arttırdığına veya azalttığına dair kesin bir yargıya varılamamaktadır (Brigham ve Houston, 2009).

Bir diğer piyasa türü olan döviz piyasaları para ve sermaye piyasalarının gelişebilmesi için bir ön koşuldur. Bu piyasaların özellikleri arasında alıcı ve satıcı arasında kişisel bir temas veya resmi bir düzenleme olmaması yer almaktadır. Piyasadaki bilgi dolaşımı bilgisayar ve iletişim teknolojileri aracılığıyla sağlanır. Bu piyasanın bir diğer özelliği de etkin ve özdisiplinli bir pazar yaratabilmek için birtakım yasa ve yönetmelikler ile düzenlenmesidir. Döviz işlemleri ticari bankalar, kamu stabilizasyon şirketleri ve döviz büroları aracılığı ile yapılmaktadır. Ticari bankalar değiştirilebilir aktif işlem gören para birimlerini dengede tutmakla yükümlüdür. Müşterilerinin taleplerini karşılamak için döviz alım-satımı yaparlar. Kamu stabilizasyon şirketleri ise belirli zamanlarda piyasada döviz-alım satımı gerçekleştirerek döviz kurlarını dengelerler. Ticari bankalar sadece spot piyasalarda değil forward piyasalarda da işlem yapabilmektedir. Forward piyasalar yabancı döviz kullanıcılarını gelecekteki olumsuz kur hareketlerinden korumak için ortaya çıkmıştır. Bu piyasaların işlem hacmi spot piyasaların işlem hacmine göre daha küçüktür. ABD, Kanada, Birleşik Krallık ve diğer Batı Avrupa ülkelerinin dışındaki ülkelerde döviz piyasaları devlet kontrolü altında işlemektedir (Wasserman vd., 1963).

Düzenleyici ve Denetleyici Kuruluşlar: Uluslararası finans merkezleri etkin finansal hizmetler sunabilmek için geniş ve etkili finansal piyasalar, kurumlar ve araçların yanında düzenleyici ve denetleyici kuruluşlara da ihtiyaç duymaktadır.

Finansal sistem ekonomideki en fazla düzenlenmiş sektörler arasındadır. Hükümet piyasaları yatırımcılara yönelik bilgiyi arttırmak, finansal sistemi sağlamlaştırmak ve para politikasının kontrolünü iyileştirmek için düzenlemektedir ABD'de Securities and Exchange Commission ülkemizde Sermaye Piyasası Kurulu menkul kıymetler piyasalarının başlıca düzenleyicileridir (Parasız, 2007). Finansal sistemde para arzının ve ödeme sistemlerinin düzenlenmesi Merkez Bankası tarafından gerçekleştirilmektir. Hükümetler de geliştirdikleri politikalar ile finansal sistemlerin istikrarını sağlamakla yükümlüdür. Dolayısıyla Merkez Bankaları ve hükümet finansal ve yasal düzenlemeler ile finans sektörünün yönetiminden sorumludur (Allen and Gale, 2000). Örneğin, 1960'larda New York'ta Washington İhracat ve İthalat Bankası emtia ticaret akışını teşvik etmektedir. II. Dünya savaşından sonra Londra'da özelleşmiş devlet kurumları uzun vadeli sermaye akışını teşvik etmiştir. Hem Londra'daki hem de New York'taki Merkez Bankaları ise uluslararası finans işlemlerini teşvik etmek için tasarlanmış düzenlemeleri yapmaktadır (Wasserman vd., 1963).

2.2.2. Finansal Sistemlerin Arasındaki Farklar

Literatürde finansal sistemler arasındaki ayrımın az gelişmiş/gelişmiş, merkez/çevre ve sermaye/banka odaklı olmak üzere üç şekilde yapıldığı görülmektedir. Gelişmiş finansal sistemlere sahip ülkeler ticaret ve sektörel faaliyetler bakımından özelleşmiş finans merkezlerine (New York, Londra, Tokyo, v.b.), büyük ölçek ekonomisine ve güçlü bir politik etkiye sahiptirler (Dow, 1987). Bu ülkelerde bankalar ve diğer finansal kurumlar da daha büyük, daha aktif ve etkin olmaya eğilimlidirler (Demirgüç-Kunt ve Levine, 2001). Yeni ürünlerini sahip oldukları ileri bilgi, iletişim ve ulaştırma teknolojileri ile daha geniş pazarlara gönderebilirler. Finansal varlıklar da ilk olarak bu ülkelerin gelişmiş finansal sistemlerinde toplanır. Tüm bu özellikleri ile gelişmiş finansal sisteme sahip ülkeler büyük bir rekabet avantajı elde ederler (Dow, 1987). Az gelişmiş finans sistemlerde yüksek likidite tercihi borçlanma eğilimini olumsuz yönde etkilemektedir. Firmaların yüksek likidite tercihleri net varlıklar için olan taleplerini arttırırken kredi için olan taleplerini azaltır. (Crocco vd., 2010).

Finansal sistemlerin coğrafik dağılımları incelendiğinde az gelişmiş finansal sistemlerin gelişmiş finansal sistemlere bağımlı olduğu ve gelişmiş finansal sistemlere yakın yerlerde kurulmayı tercih ettikleri görülmektedir. Bu bağımlılığı gelişmiş finans sistemlerinin sahip olduğu ileri teknolojileri, finansal ürün çeşitliliği, piyasalarının likiditesi ve finansal varlıkları yaratmaktadır. Yüksek fon talebini karşılayabilecek düzeyde derin piyasalara, fon tahsisi yapabilecek düzeyde büyük finansal firmalara, bilgi ağlarına, güçlü kurumlararası bağlantılara, uzman işgücüne sahip olan merkezileşmiş finansal sistemler çevreye dağılmış finansal sistemlere göre daha avantajlıdır. Özellikle ekonomik istikrarsızlığın olduğu belirsiz ortamlarda çevrede dağınık olarak yer alan ve yüksek likiditide tercihi olan firmalar merkeze yönelirler. Sağladığı avantajlar nedeniyle finansal sistemler zamanla çevreden merkeze doğru kayarlar ve merkezde kümelenme eğilimi gösterirler (Klagge ve Martin, 2005).

Son olarak banka odaklı bir finansal sistem banka varlıklarının büyüklükleri, özel sektörün finansmanı, faiz oranları ve düşük maliyetler ile tarif edilebilir. Banka odaklı sistemleri finansal varlıklar ve borçları mevduatlar ve doğrudan krediler oluşturmaktadır. Japon ve Alman finans sistemleri banka odaklı finansal sistemlere örnek olarak verilebilir (Hölzl, 2003). Sermaye piyasası odaklı sistemler ise finansal piyasalarda işlem gören menkul kıymetlerden oluşmaktadır. Sermaye odaklı bir finansal sistem büyük sermaye miktarı ve yüksek likidite ile şekillenmektedir. Sermaye piyasaları finansal hizmetleri sunmak bakımından daha etkin bir yapıya sahiptir. Sermaye temelli sistem daha kararsız fakat büyüyen sektörlerdeki yeni firmalar için fonların daha hızlı kanalize edildiği bir finansal ortam sunmaktadır. Yüksek riskli piyasa temelli finansmanlar yüksek riskli yeni şirketleri desteklemek için uygundur (Vitols, 2001 ve 2003, Hölz, 2003).

Banka odaklı ve sermaye odaklı finansal sistemler arasındaki farklılıklara bakıldığında banka odaklı finansal sistemlerin hisse senedi piyasalarının küçük ve az likit olduğu görülmektedir. Banka odaklı sistemler firma ve izleme maliyetlerini azaltması açısından sermaye maliyetleri üzerinde etkilidir. Banka odaklı bir finansal sistemde likiditesi az olan ve mülkiyet odaklı uzun vadeli finansal araçlara odaklanır. Finansörler ve bankalar arasındaki ilişki daha çok uzun vadeli bilgi alışverişi,

toplantılara ve tavsiyelere dayanır. Uzun vadeli yüzyüze ilişkiler bilgi asimetrisini ve operasyonel maliyetleri azaltır. Kredi odaklı olan sistemde uzun vadeli banka kredileri ve mülkiyet edinme yatırım finansmanının temel bileşenleridir. Banka kredilerinin çoğu firmaların borçları için verilmektedir. Halk ve firmaların varlıklarının çoğu bankalarda toplanmaktadır. Banka finansmanı düşük riskli yatırımlar için uygundur. Bankalar genellikle sermaye yoğun ve yenilikçi üretim firmaları için kredi vermektedir. Banka odaklı sistemler firmalar için avantajlı olan uzun va"deli istikrarlı bir finansal ortam sunmaktadır (Vitols, 2001 ve 2003). Banka odaklı finansal sistemlerde genellikle kontrol odaklı bir yapı hakimdir. İzleme ve kontrol faaliyetleri tek bir kurum tarafından gerçekleştirilmekte olup müşterilerin seçimi, yatırım projelerinin seçimi ve bu projelerin yürütülmesi ve düşük performans halinde müdahale edilmesi olmak üzere üç aşamada gerçekleştirilir (Hölzl, 2003).

Sermaye piyasaları ise derin ve likittir. Bunun yanında geniş bir finansal araç yelpazesi sunar. Yatırımcılar ve firmalar arasındaki ilişki kısa dönemli vadesiz işlem ve portföy yatırımı odaklıdır. Sermaye piyasasında fon artışı gerçekleştirmek isteyen finansal firmalar bilgi asimetrisi yüzünden yüksek maliyetlerle karşılaşabilirler. Sermaye piyasalarındaki güçlü bilgi asimetrisi nedeniyle firmalar biriktirdikleri iç fonlarını etkin olmayan kısa vadeli yatırımlara harcayabilirler. Aynı durum banka-odaklı finansal sistemlerde de ortaya çıkabilir fakat bankalar ve firmalar arasındaki uzun dönemli sıkı ilişkiler sermaye maliyetlerini azaltır. Yatırımcılar kurumsal kontrolü piyasadan çıkış etkisi ile sağlamaktadır. Sermaye piyasası odaklı finansal sistemlerde izleme işlevini ticari bankalar, yatırım bankaları, kredi derecelendirme şirketler gerçekleştirmektedir. Sermaye piyasası odaklı bir sistem iyi tanımlanmış mülkiyet haklarına ve yasal prosedürlerin uygulama kalitesine banka odaklı sistemlere daha fazla bağımlıdır. Bu bağımlılık gelişmekte olan ekonomiler ile geçiş ekonomilerinin neden bankacılık odaklı bir sistem oluşturmaktan başka şanslarının olmadığını açıklamaktadır (Hölz, 2003).

Bunun yanında banka-odaklı finansal sistemden daha istikrarlı bir sermaye piyasası odaklı bir finansal sistem ile sermaye piyasası odaklı bir finansal sistemden daha etkin bir banka-odaklı bir sistem karşılaştırıldığında bir kriz esnasında kazanan tutarlı sistem olacaktır. Banka-odaklı sistemin dayandığı firma-banka-çalışan

ilişkileri finansal sistemi daha karmaşık hale getirmektedir ve zaman gerektiren öğrenme süreçleri istikrarın sağlanmasını zorlaştırır ve dış şoklara olan refleksleri zayıflatır. Dolayısıyla daha az karmaşık ve tutarlı finansal sistemler etkinlikleri az olsa dahi krizlere karşı daha dayanıklıdırlar (Hölz, 2003).

Finansal sistemler en etkin olan sisteme yakınsamaya eğilimlidir. Dolayısıyla finansal sistemlerin yakınsaması yol bağımlılığı ile kavramlaştırılabilir. Kredi ve Sermaye piyasası gelişimi birbirini tamamlar niteliktedir. Bir finansal sistemdeki değişimler (banka odaklı bir finansal sistemden sermaye odaklı finansal sisteme ya da tam tersi) kolay olmamaktadır. Finansal sistemin bileşenlerinin birbirine bağımlılığı nedeniyle bir bileşendeki değişim sistematik olarak diğer bileşenlerde istikrarsızlık ve etkinsizlik yaratır. Dolayısıyla dönüşmüş fakat etkin olmayan finansal sistemler etkin olabildikleri eski sistemlerine geri dönme eğilimi gösterirler. Finansal sistemde meydana gelen radikal bir değişiklikte ise sistem ancak verimlilik artışı sosyal maliyetlerden daha fazla olduğu sürece hayatta kalabilir (Hölz, 2003).

17. yüzyılda Amsterdam ve Londra finansal piyasalar ve bankalar aracılığıyla farklı finansal yenilikler geliştirerek ticaretin gelişmesini sağlamışlardır. 18. yüzyılda banka odaklı finansal sisteme sahip Amsterdam ve sermaye piyasası odaklı Londra aralarında karar ortaklığı geliştirerek finansal ürün yeniliğine gitmiştir. Bu ilişki sadece Avrupa'daki finansal piyasalardaki ticareti değil tüm dünyada finansal piyasalarındaki canlılığı arttırmıştır. Amerika ve Fransa'daki devrimsel hareketler, savaşlar ve finansal krizler gibi dışsal şoklar Amsterdam ve Londra arasındaki ortaklığın bozulmasına ve finans merkezlerinin arasındaki ağların yön değiştirmesini sağlamıştır. Sonuç olarak Londra Amsterdam'ı geride bırakarak küresel bir finans merkezi haline gelmiştir (Carlos ve Neal, 2011).

Allen ve Gale (1995) banka odaklı ve sermaye piyasası odaklı finansal sistemlerin arasındaki farklılıkları Alman ve Amerikan finansal sistemlerini karşılaştırarak açıklamıştır. Banka odaklı olan Alman finansal sistemi için evrensel bankacılık önemli iken sermaye piyasası odaklı Amerikan finansal sistemi için evrensel bankacılık önemli değildir. Almanya'da çok uluslu bankaların sayısı az iken Amerika'da fazladır. Almanya'da bankalar ve firmalar arası ilişkiler genellikle uzun dönemli iken Amerika'da nadiren uzun dönemlidir. Almanya'da finansal kurum ve

bankaların kendi aralarındaki rekabet düzeyi düşük iken Amerika'daki finansal kurum ve bankalar birbirleri ile çok sık rekabet etmektedir. Almanya'daki aracılar ile finansal piyasalar arasındaki bilgi ağı dar ve zayıf iken Amerika'daki bilgi ağı geniş ve güçlüdür. Almanya'da borsaya kote olan firma sayısı ve bu firmalara ait bilgi az iken Amerika'da borsaya kote olan firma sayısı ve bu firmalara ait bilgiler fazladır. Almanya'da türev piyasaların derinliği ve likiditesi düşük iken Amerika'da yüksektir. Almanya az gelişmiş kurumsal kontrol mekanizmalarına sahip iken Amerika'daki kurumsal kontrol mekanizmaları önemli ölçüde gelişmiştir.

Tablo 15[24]: Banka Odaklı ve Sermaye Odaklı Finansal Sistemlerin Karşılaştırılması

	Amerikan Finans Sistemi (Sermaye Odaklı)	Alman Finans Sistemi (Banka Odaklı)
Evrensel Bankacılık	Önemli Değil	Önemli
Borsaya Kote Olmuş Firma Sayısı	Fazla	Az
Türev Piyasalarının Derinliği ve Likiditesi	Yüksek	Düşük
Kurumsal Kontrol Mekanizmaları	Sıkı	Gevşek
Çok Uluslu Banka Sayısı	Fazla	Az
Bankalar ve Firmalar arası İlişkiler	Kısa Dönemli	Uzun Dönemli
Bankalar ve Firmalar Arası Rekabet	Yüksek	Düşük
Bilgi Ağının Genişliği	Geniş	Dar
Firmalar ile İlgili Bilgiye Erişilebilirlik	Yüksek	Düşük

Finansal sistemlerin bankacılık veya sermaye odaklı olmasının avantajları ve dezavantajları değerlendirildiğinde finans merkezlerinin gelişmesi için hangi sistemin daha etkili olduğu literatürde tartışmalı bir konudur. Farklı finansal geçmişlere, örgütsel yapılara, teknolojilere, ürünlere ve müşteri potansiyeline sahip ülkelerin aynı türden finansal sistemlere yakınsamak istediği görülmektedir. Yine de ülkelerin aynı çıktıyı farklı girdilerle nasıl elde ettikleri ve finansal sistemler arası ilişkiler hala tam olarak açıklanamamaktadır (Demirgüç-Kunt ve Levine, 1999; Oima ve Ojwang, 2013; Levine, 2002, Beck ve Levine, 2002; Demirgüç-Kunt ve

[24] Allen, F.; Gale, D. (1995) A Walfare Comparison of Intermediaries and Financial Markets in Germany and the U.S., *European Economic Review*, Number: 30, p. 184-186.

Maksimovic, 2001; Tew, 2012, Bijlsma ve Zwart, 2013). Her ülkenin finansal sisteminin kendisine özgü kuralları, avantajları ve dezavantajları vardır. Almanya ve Japonya gibi banka odaklı bir finansal sisteme sahip olmak tasarrufların yatırıma dönüşmesi, sermayenin dağıtımı ve risk yönetimi araçları bakımından avantajlıdır. Öte yandan İngiltere ve Amerika gibi piyasa odaklı finansal sistemlere sahip olmak ise menkul kıymetler piyasaları aracılığı ile kurumsal kontrol ve risk yönetimi sağlayarak halk tasarruflarının firmalara aktarılarak yatırıma dönüştürmesi bakımından avantajlıdır. Sermaye piyasaları finansal hizmetleri sunmak bakımından daha etkin bir yapıya sahiptir (Demirgüç-Kunt ve Levine, 2001). Sermaye piyasası odaklı finasal sistemler banka odaklı finansal sistemlere göre daha iyi tanımlanmış mülkiyet haklarına ve daha yüksek yasal uygulama (şeffaflık, ticaret kısıtlamaları vb.) kalitesine sahiptir. Banka odaklı sistemler ise sermaye maliyeti üzerindeki etkisinden dolayı firma ve izleme maliyetlerinin azaltılması bakımından sermaye piyasası odaklı sistemlere göre daha avantajlıdır. Bir başka deyişle, sermaye piyasası odaklı finansal sistemlerde bilgi asimetrisi nedeniyle fon yaratma daha maliyetli olabilmektedir. Bu anlamda yerel fonlara daha hızlı ulaşılabilmek adına banka odaklı finansal sisteme sahip olmak daha avantajlıdır. Buna karşın radikal teknolojik değişimlerin meydana geldiği ve yüksek riskli yatırım fırsatlarının bulunduğu ortamlarda sermaye piyasası odaklı sistemlere sahip olmak daha avantajlıdır (Hölzl, 2003).

Ülkelerin etkin finans sistemleri büyük hissedarların kümelenmesi ve yabancı yatırımcıların haklarını koruyan bir hukuk sistemi ile karakterize edilebilir. Bir finansal sistemin banka odaklı veya sermaye odaklı olması farklı ekonomik ve kurumsal dinamiklere bağlıdır. Dolayısıyla akla *Bu farklılıklar bir finansal sistemi diğerinden daha etkin yapar mı? veya farklı finansal sistem tercihleri kaynakların dağılımını, istihdam yoğunluğunu ve ekonomik verimliliği etkiler mi?* soruları gelmektedir (Hölz, 2003).

2.2.3. Mekansal Bağımlılık Yaratan Finansal Sistem Boyutları

Bir finansal sistemin iyi yapılandırılmış olması finansal derinlik, finansal etkinlik, finansal kararlılık ve finansal erişilebilirlik olmak üzere dört ana unsura dayandırılmaktadır (Beck vd., 1999). Finansal sistem yapısı ne kadar kuvvetli olursa uluslararası bir finans merkezi oluşturabilme potansiyeli de o derece artmaktadır. Etkin, erişilebilir, istikrarlı ve derin bir ulusal finansal sisteme sahip olmak finans merkezlerinin rekabetçilik piyasa koşullarını düzenler. Bunun yanında iyi yapılandırılmış bir finansal sistem sektörel monopollerin oluşmasını engeller; rekabetçiliği arttırır; işlem maliyetlerini düşürür ve kaynak dağılımını da daha etkin hale getirir. Bunun yanında finansal sistem güçlendikçe finansal işlemlerin mekansal olarak dağılımı da büyük finansal şirketlerin, ilgili kurum ve kuruluşların ve hükümet binalarının yerleştikleri bölgelerde yoğunlaşır. Bunun nedeni finansal sistem yapısının bir örümcek ağı gibi bir ülkede bulunan kurum ve kuruluşları mekansal uzaklık bakımından birbirine bağımlı hale getirmesidir. Bu ilişkiler ağı zamanla bir yol bağımlılığı yaratır. Zamanla bölgenin mekansal olarak kapasitesinin doğal sınırlara ulaşması finans merkezlerinin yer değiştirmesini zorunlu hale getirir. Bu durumda finans merkezlerinin mekansal yolları finas merkezinin oluşumu esnasında belirlediği stratejilere bağlı olarak gelişmektedir. İyi yapılandırılmış finansal sistemlere sahip olan ülkelerin sermaye piyasalarının geliştiği, gelişmekte olan ülkelerin ise banka odaklı yapılanmalar gösterdiği görülmektedir.

Finansal Derinlik: Finansal derinlik finansal büyüklük anlamına da gelmektedir. Finans merkezlerinin yapmış olduğu işlemlerin büyüklüklerini anlayabilmek için ticari bankaların ve diğer finansal kurumların özel sektöre sağladıkları krediler ile sermaye piyasalarındaki işlem hareketleri ele alınmaktadır. Bir finans merkezinin rekabetçilik düzeyi likiditesi ve kredibilitesi bakımından iyi bir üne sahip olmasına bağlıdır. Finans merkezlerindeki yüksek likidite işlem maliyetlerini azaltmayı ve büyük finansal işlemlerin hızla gerçekleşmesini sağlamaktadır. Finans merkezleri için finansal sistemlerin güvenirliği likidite ve kredibilite belirlemektedir. Crocco, Calvente ve Castro (2006) finansal kümelenmelerin yer seçimlerinde finansal derinliğin etkili olduğunu iddia etmektedir. Finans kurumları ve bankalar finansal ihtiyaçlarını karşılamak için

finansal derinliği fazla olan yerlerde yoğunlaşmayı tercih etmektedirler (Wong, 2012).

Likid piyasalar firmalara düşük sermaye maliyeti fırsatı sunmaktadır. Ölçek ekonomilerine göre likid piyasalar büyük finansal işlemler gerçekleştiren ve finansal büyüklüğü belli bir seviyede olan finans merkezlerinde yer almayı tercih etmektedirler. Diğer yandan firmaların hisse senetlerinin önde gelen finans merkezlerinin borsalarında yer alması onlara bir prestij sağlamaktadır (Karreman and Knaap, 2007; Karreman, 2010). Firmaların faaliyetlerini prestijli borsalarda sürdürmeyi tercih etmeleri gelişmekte olan ülkelerdeki borsaların hayatta kalmalarını zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerdeki finansal sistemler banka odaklı olmak zorunda kalmaktadır (Claessens vd., 2002). Bankaların ve diğer finans kurumlarının özel sektöre sağladıkları kredilerin GSMH'a oranları bankaların faaliyetlerini ölçmektedir. Küresel Finans Merkezi İndeksi de bu indikatörü finansal merkezlerin rekabetçilik düzeylerini belirlemekte kullanmıştır. Aynı zamanda bu indikatör bankacılık sisteminin toplam ülke ekonomisinin etkinliğindeki artışa olan katkısının bir göstergesi olarak kullanılmaktadır (Levine, 1997).

Sermaye piyasaları açısından bakıldığında Poon (2003) finans merkezlerinin mekânsal örgütlenme derecesini; Liu ve Strange (1997) ise finans merkezlerindeki borsaların büyüklüklerini ve performanslarını ölçebilmek için borsalardaki gerçekleştirilen ticaretin toplam değerini kullanmıştır. Borsaların derinliğinin ölçümünde kullanılan bu indikatör aynı zamanda Küresel Finans Merkezi İndeksinde finans merkezlerinin rekabetçilik düzeylerinin ölçümünde de kullanılmıştır. Bunun yanında Porteous (1995) da çalışmasında Borsalarda işlem gören hisse senetlerinin toplam değerinin GSMH'a oranını finans merkezlerinin sıralamasında kullanmıştır (Zhao vd., 2004).

Finansal derinlik finans merkezlerinin oluşumu esnasında kümelenme etkisi ile belirli bir ölçek ekonomisine ulaşmasında rol oynamaktadır. Örneğin, II. Dünya Savaşından sonra Berlin'in yıkılması ile birlikte Frankfurt Almanya için bir finans merkezi haline gelmiştir. Frankfurt örneğinde yol bağımlılığı artan ölçek büyüklüğünden kaynaklanmaktadır. Mekansal olarak finansal kurumların yer tercihlerinde finansal merkezin büyüklüğünden ziyade diğer finans kurumlarına ve

Rhein-Main Alanındaki diğer finans dışı müşterilere (üretim ve ticari işletmeler) yakınlık, bankalar arası işlemler, prestij, nitelikli işgücü, özel finansal hizmetler ve borsaya yakınlık etkili olmuştur. Bu sonuç Frankfurt'taki bankaların birbirlerine olan mekânsal yakınlık ile desteklenmektedir. Büyük finans kuruluşları Frankfurt'u tercih ettikleri için yeni finans kuruluşları da Frankfurt'u tercih etmektedirler. Dolayısıyla finans merkezi Rhein-Main Alanına mekânsal bağımlı hale gelmektedir (Grote, 2008). Asya bölgesindeki finans merkezlerinin yer seçimlerini merkezkaç ve merkezcil kuvvetlere göre belirlediği görülmektedir. Bir küresel finans merkezi olarak Tokyo uluslararası rekabetçilik gücünü büyüyen ölçek ekonomisi (derin finansal piyasaları ve yüksek likiditesi) sayesinde elde etmiştir. Buna rağmen yabancı etkilere yeterince açık olmayan piyasa kültürü, değişimlere yavaş uyum sağlayabilen politik sistemi ve eskiden beri diğer bölgeler için var olan yüksek rekabetçilik bariyerleri nedeniyle Tokyo finansal sisteminde negatif bir kilitlenme yaşamaktadır (Rezsat 2000).

Rusya gibi komünist geçmişi olan geçiş ekonomilerinde ise yol bağımlılığının (path dependence) bir sonucu olarak geniş çaptaki özelleştirme girişimleri ile kısa sürede Amerikan finansal sistemine benzeme çabası olduğu görülmektedir. Fakat mekânsal açıdan banka konsantrasyonu düşük olan Rusya'da banka-temelli bir finansal sistemin gelişmesi komünist geçmişi olmayan diğer geçiş ekonomileri ile benzer yolları (paths) izlemektedir (Popov, 1999). Bunun yanında sermaye piyasaları gelişmemiş olan Rusya'nın bankacılık sektörü de küçük ölçeklidir.

Finansal Etkinlik: Finansal kurumlar maliyetlerin düşük ve verimliliğin yüksek olan bölgelerde yer almayı tercih etmektedir. Düşük maliyetler ülkelerin vergi oranları ve verilen sektörel teşviklerle belirlenmektedir (Sagaram ve Wickramanayake, 2005). Ekonomik gelişmeye paralel olarak finansal sistem yapsının etkinliğinin artması finansal piyasalardaki işlem sayısı ve finansal araçların çeşitliliğini de arttırmaktadır (Liu ve Strange, 2013). Genellikle piyasaların likiditesini ölçmede kullanılan borsalarda işlem gören hisse senetlerinin borsanın piyasa değerine oranı olan borsaların devir oranı borsalardaki ticaret maliyetlerinin doğrudan bir ölçüsü değildir (Demirgüç-Kunt ve Levine, 1999). Aktif küçük borsalar yüksek devir oranına sahiptir. Bunun aksine likiditesi düşük ya da aktif olmayan

büyük borsalar düşük devir oranına sahiptir. Buna rağmen Kerr (1965) ve Porteous (1999) finansal merkezlerin önemini belirlemek için bu indikatörü kullanmışlardır. Diğer yandan Cheung ve Yeoung (2007) bu indikatörü finans merkezlerinin sıralamasında kullanmışlardır. Du, Xia ve Wei (2012) ise bu indikatörü Şangay Finans Merkezinin gelişmesini test etmek için kullanmıştır.

Banka etkinlik skoru toplam personel giderleri ve genel giderlerin toplam aktiflere oranı ile net faiz marjının ortalaması olarak hesaplanmaktadır. Genel giderlerin toplam aktiflere oranı bankaların faaliyet giderlerinin tüm varlıkların içindeki payıdır. Toplam aktifler, toplam kazanç varlıkları, bankaların nakit varlıkları, banka mevduatları, gayrimenkuller dışındaki duran varlıklar, markaların değeri, diğer maddi varlıklar, cari vergi varlıkları, ertelenmiş vergiler, durdurulan işlemler ve diğer varlıkları ifade etmektedir. Düşük genel giderler etkinliğin bir ölçüsü olarak kullanılabilir. Fakat çok düşük genel giderler etkin olmayan rekabetçilik olarak da yorumlanabilmektedir. Dolayısıyla genel giderler tek başına etkinliğin ölçümünde doğrudan kullanılamaz. Faiz marjı bankaların aracılık maliyetlerinin bir ölçüsüdür. Bankacılık sisteminin etkinliğinin bir ölçüsü olarak kullanılmaktadır. Faiz marjının açılması yatırımcıları bankacılık sisteminden uzaklaştırmakta ve finansal sistemin gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Bankaların etkinlik giderleri ortalama faiz marjları ve genel giderlerin toplam varlıklara oranı olarak hesaplanmıştır. Düşük banka etkinlik skoru etkin bankacılık sistemine işaret etmektedir. Rekabetçiliğin finansal etkinlik ile arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Etkinlik, finansal istikrar ve rekabetçilik arasındaki ilişki ele alındığında bir sistemin etkinliği farklı rekabetçilik modelleri ile finansal istikrar kombinasyonlarını gerektirmektedir. Örneğin; genel denge veya Schumpeteryan modellerde etkinliğin sağlanabilmesi için finansal istikrarsızlık ve tam rekabetçilik koşullarının birlikte sağlanması gerekmektedir. Rekabetçilik tahsis etkinliği yarattığı için bankacılık sisteminde olması gereken bir koşuldur (Allen ve Gale, 2004).

Finans merkezlerinin etkinliğinde ise önemli olan kurumsal ve bireysel müşterilerine zengin finansal ürün ve hizmet yelpazesi sunumunu yüksek getirili ve düşük maliyetli kanallardan yapabilmesidir. Gerekli finansal ölçeğe kavuşmuş finans merkezleri yaptıkları işlemleri, satın alma diğer arka ofis fonksiyonlarını dünya

standartlarında yapabilmelidir. Bu operasyonel verimlilik, teknolojik ve iletişim becerilerinin geliştirilmesi, yenilik ve yeni yatırımlar ile sağlanabilir (Fakiyesi, 2009). Borsadaki faaliyetlerin iyi tanımlanmış bir ölçütü olarak kullanılan toplam borsa devir oranı değeri (Porteous, 1995) aynı zamanda finansal sistemin etkinlik ölçütlerinden biri olarak da kullanılabilir (Donaubauer vd., 2014; Cihak vd., 2012).

Finansal etkinlik finans merkezlerinin karşılaştığı maliyetler ile ilgilidir. Genellikle belli bir ölçek büyüklüğüne ulaşan finans merkezleri yol bağımlılığının etkisiyle kilitlenme yaşamaktadır. Kilitlenme maliyetler ve altyapı açısından daha avantajlı olan bölgeler olmasına rağmen finans merkezlerinin bulundukları bölgelere mekansal bağımlı hale gelmesidir. Kurumsal/mekânsal/işlem maliyeti boyutu kurumların birbirlerine coğrafik yakınlığına ve kurumsal kalitelerine vurgu yaparak bir kentin çekiciliğini ve çok uluslu firmaların lokasyon seçimlerini etkileyen faktörleri açıklayabilmektedir (Zhao vd., 2004). Finans merkezleri de çok uluslu firmalarla aynı özellikleri gösterdiği için lokasyon seçimleri benzer faktörlerden etkilenecektir (Wang, 2005; Zhao, 2003). Merkezkaç ve merkezcil kuvvetlerin etkisinde bilgiye dayalı işlemlerde kalite kontrol, hız, güvenlik ve gizlilik gibi faktörlerin etkili olması finansal kurumların yer seçiminde maliyet açısından daha avantajlı olan yerlere rağmen sadece belirli bölgeleri seçmesine neden olmaktadır (path dependence). Örneğin, sigorta talebi için veri girişi yapan firmaların düşük maliyetler açısından daha avantajlı olan İrlanda yerine Zurih'te yer almaları gibi (lock-in effects). Kilitlenmeler (lock-in effects) yukardaki örnekte de olduğu gibi genellikle etkinsizlik yaratan bölgelerden finans kurumlarının ayrılamaması ve bu yüzden bir bölgenin diğer bölgelere göre daha tercih edilebilir olması anlamına gelmektedir (Porteous, 1995 ve 1999). Londra belli bir finansal faaliyet hacmine ulaştıktan sonra uzun yıllar boyunca bu avantajını sürdürmüştür. Britanya İmparatorluğunun çöküşünden sonra Londra'nın hala global finans merkezleri arasında lider konumda kalmıştır. Londra örneği Porteous (1995) bunun nedenini yol bağımlılığı ve mekânsal bağımlılık ile açıklamıştır. Global düzeyde finansal faaliyetlerin sadece Londra, New York ve Tokyo gibi rekabetçilik düzeyleri yüksek olan finans merkezlerinde toplanması da bu teoriyi desteklemektedir (Heiduk ve Pohl, 2000).

New York'taki finans kümelenmesinin yer değiştirmesini tetikleyici faktörler ve sektörün izlediği mekansal yolları incelendiğinde firmaların yer değiştirme kararının 11 Eylül saldırısından, firma büyüklüğünden, ofis alanı büyüklüğünden ve firmaların teknolojik altyapı ihtiyaçlarından etkilendiği görülmektedir. 1950'lere kadar aşağı Manhattan, New York'un ana finansal kümelenmesi idi. Finansal kurumlar, bilgi ve iletişim hizmetleri, muhasebe ve sigorta firmaları, hukuk büroları ve yayın kuruluşları aşağı Manhattan bölgesinde yoğunlaşmıştı. New York Borsasının yer aldığı ve zamanla finans Merkezinin sembolü haline gelen Wall Street aşağı Manhattan'dan yönetiliyordu. 1950'lerden itibaren daha ucuz ve geniş ofis imkânı sunması nedeniyle finans sektörü Orta Manhattan bölgesine doğru kaymaya başladı. İlk yer değiştirme, yüksek maliyetler nedeniyle firmaların destek hizmetlerini taşımaları ile oluştu. New York'taki 11 Eylül felaketi gibi ani şoklar da, finans sektörünün mekânsal genişleme yollarını (mekansal izleklerini) etkiledi. Felaketten sonra zarar gören 50.000'den fazla firma (firmaların %66'sı) orta Manhattan bölgesine gitti, 19.000 kadarı (%15'i) ise şehir dışına yani New Jersey'e taşındı. Zarar gören firmaların sadece %9'u aşağı Manhattan'da kaldı. Felaketten sonra aşağı Manhattan'a geri dönüş yaklaşık %52 oranında gerçekleşti. Küçük firmalar Wall Street'in altyapısı ve ünü ile büyük firmalara yakın olmanın sağladığı avantajlar nedeniyle aşağı Manhattan çevresinden uzaklaşmadılar. Büyük firmalar ise çoğunlukla orta Manhattan'da konumlandılar. Aşağı Manhattan'da kalanların veya geri dönenlerin büyük çoğunluğunu yer sahiplerinin ve küçük-orta ölçekli firmaların oluşturduğu görülmektedir (Pohl, 2004).

Finansal İstikrar: Ekonomik istikrarsızlık finans merkezlerinde sermaye akışını bozduğu için önemli bir indikatördür. Bankacılık sektörünün finansal istikrarını ölçmek için genellikle Bank Z-skoru kullanılmaktadır. Bu indikatör bir ülkedeki bankacılık sisteminin temel muhasebe ve denetim açısından temerrüt (yükümlülüklerini yerine getirmeme) olasılığı ile belirlenmektedir. $Z= (k+\mu)/\sigma$ formülü ile hesaplanır. Formülde k sermaye varlık oranını, μ aktiflerin karlılığını ve σ getiri değişkenliğinin yerine (proxy olarak) aktiflerinin karlılığının standart sapmasını ifade etmektedir (Cihak vd.,2013).

Bankaların finansal istikrarına bir diğer bakış açısı da pazar güçleri fazla olan bankaların kredibiliteleri de artacağı için elde edecekleri teşviklerin de artacağıdır. Dolayısıyla varlıklarının kalitesini arttırabilmek için yöneticiler daha temkinli davranırlar. Bu tip kurumların izlenmesi de daha kolaydır. Başarılı bankalar genellikle istikrarlı olarak kabul edilir. Banka başarısızlıkları birleşmeler, sermaye artırımı ve diğer destek mekanizmaları ile çözülebilir. Bankaların finansal istikrarları genellikle banka sermaye oranları, faiz maliyetleri, risk varlıklarının ağırlıklı ortalamaları, banka piyasa değerinin varlıklarına oranı, temerrüde uzaklık ve Z-Skoru ile ölçülebilir. Sermaye piyasalarında ise finansal istikrar hisse senetlerinin fiyat dalgalanmaları ile ölçülebilmektedir (Schaeck, 2009). Tez çalışmasında da finansal istikrarın ölçümü için Z-Skoru ve hisse senetlerinin fiyat değişkenliği kullanılmıştır. Finans merkezlerinin oluşumunun ön koşulu olarak düzenleyici rejim ile ilgili politikalar finansal sistemin istikrarını teşvik etmektedir. Finansal istikrar finansal hizmetler ile kurumların rekabetçiliği ve merkezlerin paydaşlarının korunmasını sağlamaktadır. Bunun yanında uluslararası finans merkezlerinin uygulamalarının belirli standartlara oturabilmesi için finansal istikrarın sağlanması gerekmektedir (Fakiyesi, 2009).

Finansal istikrar genellikle Bankaların başarısız olma riski olarak ifade edilen Z-Skorları ile ölçülmektedir. Yüksek Z-Skoru demek bankaların düşük başarısız olma riski anlamına gelmektedir. Rekabetçilik düzeyinin artışı ile bankaların başarısız olma olasılıkları arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Bir başka deyişle bankalar arasındaki rekabet arttığında bankaların başarısız olma riskleri düşmektir. Çünkü yüksek rekabet borçlanan firmaların faiz maliyetlerini düşürmekte dolayısıyla yatırımcılar güvenilir ve finansal istikrarı yüksek olan bankalara yönelmektedir (Boyd vd., 2009; Kick ve Prieto, 2013). Diğer yandan rekabetçiliği piyasaya giren yeni banka sayısı ile ilişkilendiren Martinez-Miera ve Repullo (2008) rekabetçilik ile banka başarısızlık olasılığı arasında ters U şeklinde bir fonksiyonel şeklin olabileceğini söylemektedir. Buna göre düşük rekabetçi bir piyasada yeni bankaların piyasaya girişi ile artan rekabet risk paylaşımının etkisiyle bankaların başarısızlık olasılığını düşürürken daha sonra piyasadaki banka yoğunluğu arttıkça kar elde etme etkisinin baskın hale geldiği piyasaya yeni giriş yapan bankalar nedeniyle ortaya çıkan rekabet bankaların başarısızlık olasılığını yükseltecektir. Bankacılık

düzenlemeleri finansal istikrar ile rekabetçiliği bir arada yürütebilecek şekilde hazırlanmaktadır. Bu amaca ulaşmak için sermayedarların yatırımlara yüksek risk almalarını gerektirmeyecek oranda sermaye koymaları gerekmektedir. Bankaların sermaye oranı ve mevduat oranı kontrolleri sermayedarların eşit şartlarda rekabet etmelerini sağlamaktadır (Allen ve Gale, 2004).

Finansal Erişilebilirlik: Borsaya kote olan firma sayısı ne kadar fazla ise piyasadaki bilgi asimetrisi de o kadar artmaktadır. Fakat finans merkezleri kümelenme etkisi ile kendisine yakın yerlere yerleşmeyi tercih eden firmalara pozitif dışsallıklarla avantaj sağlamaktadır. Özellikle belirli uzmanlık alanlarının geliştirilmesi finans merkezlerine diğer finans merkezlerine göre karşılaştırmalı üstünlük sağlamaktadır (Karreman ve van der Knaap, 2007; Karreman, 2010). Dolayısıyla finansal erişilebilirlik finans kurumları için mekânsal bağımlılık yaratmaktadır. Finansal erişilebilirliğin ölçülmesinde 100.000 kişi başına düşen banka ve banka şubesi sayısı kullanılmıştır. Sermaye piyasalarına erişilebilirlik ise yılsonunda 1.000.000 kişi başına düşen borsaya kote olan firma sayısı ile ölçülmüştür. Bu indikatör yatırım şirketlerini, yatırım fonlarını ve diğer ortak yatırım araçlarını içermemektedir. Finansal sistemde yer alan kurumların ve borsaya kote olan firmaların sayısı bilgi ağlarına, piyasalara ve müşterilere yakınlık bakımından mekansal bağımlılığın yaratılması ile ilgilidir. Aynı zamanda finansal erişilebilirlik finans merkezlerinin belirli bir ölçek ekonomisine ulaşmasında etkilidir. Porteous (1995) finans sektörünün lokasyon seçiminde etkili olan faktörlerin başında *en az maliyetle en hızlı erişilen güvenilir ve değerli bilginin* (bilgi hinterlandı ve asimetrik bilgi) geldiğini belirtmektedir. Örneğin Çin'de Beijing ana finans kurumları genel merkezlerini standart olmayan bilgi politikalarının kaynağı olan merkez hükümet binalarına yakın kurmayı tercih etmektedirler. Bunun yanında Hong Kong finansal bilgi kaynaklarına, Şangay ise ticaret bilgi kaynaklarına yakın durmayı tercih etmektedir (Zhao, Smith ve Sit, 2002).

Likit piyasalar firmalara düşük sermaye maliyeti fırsatı sunmaktadır. Ölçek ekonomilerine göre likid piyasalar büyük finansal işlemler gerçekleştiren ve finansal büyüklüğü belli bir seviyede olan finans merkezlerinde yer almayı tercih etmektedirler. Diğer yandan firmaların hisse senetlerinin önde gelen finans merkezlerinin borsalarında yer alması onlara bir prestij sağlamaktadır (Karreman and Knaap, 2007; Karreman, 2010). Firmaların faaliyetlerini prestijli borsalarda sürdürmeyi tercih etmeleri gelişmekte olan ülkelerdeki borsaların hayatta kalmalarını zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerdeki finansal sistemler banka odaklı olmak zorunda kalmaktadır (Claessens vd., 2002).

Borsaya kote olan firma sayısı ne kadar fazla ise piyasadaki bilgi asimetrisi de o kadar artmaktadır. Fakat finans merkezleri kümelenme etkisi ile kendisine yakın yerlere yerleşmeyi tercih eden firmalara pozitif dışsallıklarla avantaj sağlamaktadır. Özellikle belirli uzmanlık alanlarının geliştirilmesi finans merkezlerine diğer finans merkezlerine göre karşılaştırmalı üstünlük sağlamaktadır (Karreman ve Knaap, 2007; Karreman, 2010). Dolayısıyla finansal erişilebilirlik finans kurumları için mekânsal bağımlılık yaratmaktadır.

Ekonomik istikrarsızlık finans merkezlerinde sermaye akışını bozduğu için önemli bir indikatördür (Cihak vd.,2013). Finansal istikrar (veya yüksek banka z-skoru) ile finansal sistemin büyüklüğü arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Benzer şekilde borsa fiyatlarının dalgalanması finansal sistemin küçülmesine neden olmaktadır. Yatırımcılar finansal istikrarı olmayan riski yüksek finansal piyasalara girmekten kaçınmaktadırlar.

Finansal kurumlar maliyetlerin düşük ve verimliliğin yüksek olan bölgelerde yer almayı tercih etmektedir. Düşük maliyetler ülkelerin vergi oranları ve verilen sektörel teşviklerle belirlenmektedir (Sagaram and Wickramanayake, 2005) Aktif küçük borsalar yüksek borsa devir oranına sahiptir. Bunun aksine likiditesi düşük ya da aktif olmayan büyük borsalar düşük devir oranına sahiptir. Mekânsal yakınlık yerel sermaye piyasalarına bağlantı sağlamak, bu piyasaların yazılı olmayan kurallarını ve hisse senedi fiyat değişimlerini öğrenebilmek için en iyi yoldur. Maliyetler açısından ele alındığında sabit maliyetlerin minimumlaştırılması için finansal kurumlar mekânsal olarak birbirlerine yakın konumlarda yerleşmek istemektedir.

Şekil 16: Finansal Sistemin Finans Merkezlerinin Oluşşumundaki Etkisi

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖRGÜTLERDE MEKANSAL BAĞIMLILIĞIN BELİRLENMESİNE YÖNELİK TEMEL YAKLAŞIM

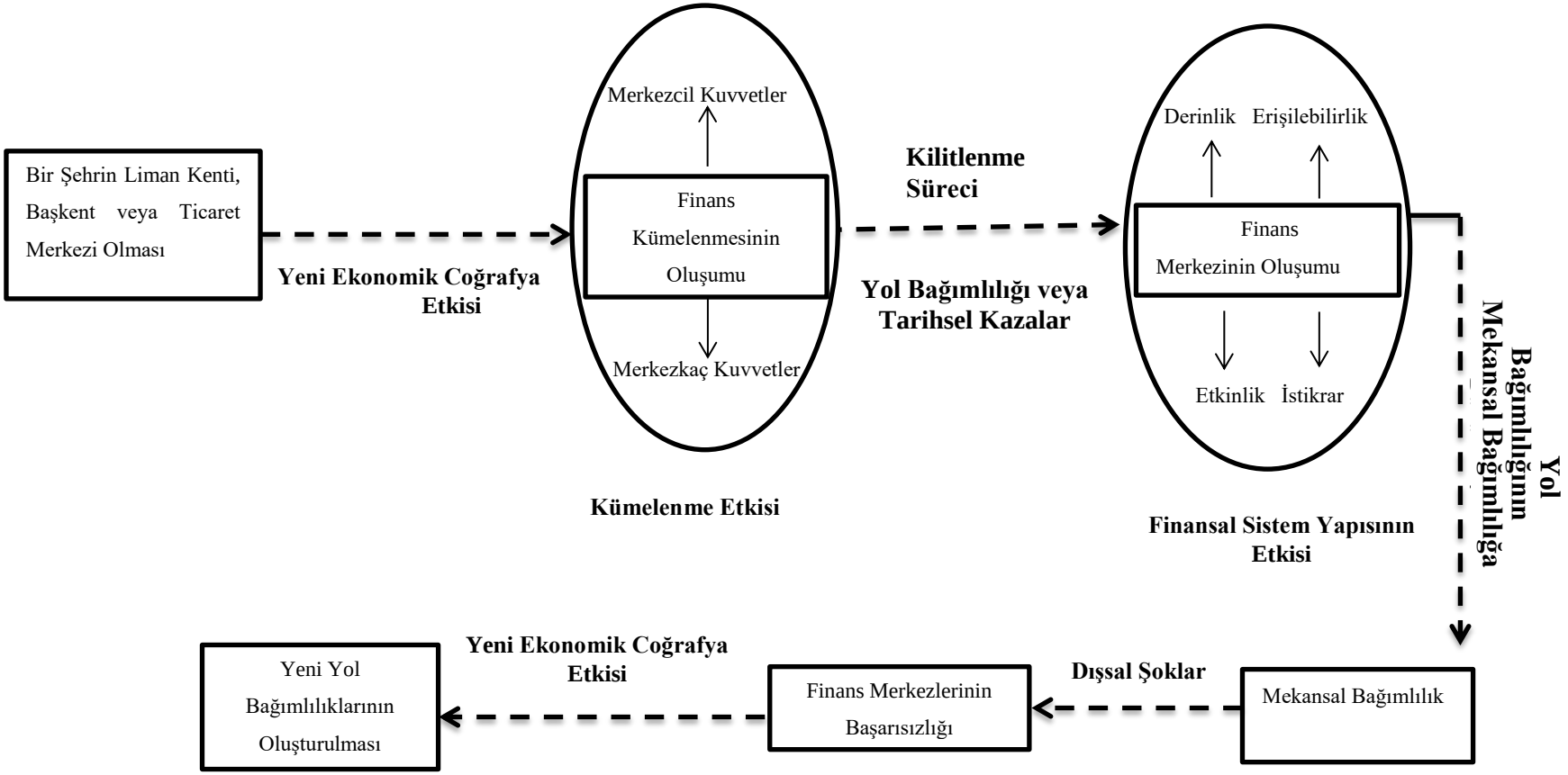
Tez çalışmasında finans merkezlerinin coğrafyası, finans merkezleri ile finansal sistem yapısı arasındaki ilişki ve finansal sistem yapısının finans merkezleri için mekansal bağımlılık yaratan faktörleri farklı epistemolojik ve metodolojik yaklaşımlar doğrultusunda incelenmiştir. Sonuç olarak finansal sistem yapısının finans merkezlerinin hem ulusal, bölgesel ve küresel olmak üzere hiyerarşileri üzerinde hem de mekansal bağımlılıkları üzerinde etkisi olduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla finansal sistemlerin ülke ekonomilerinin gelişmesi kadar finans merkezlerinin oluşumu ve gelişmesinde de önemli rol oynadığı sonucuna varılmıştır. Reed (1981) ile başlayan finans merkezlerinin sınıflandırma çalışmaları uluslararası finans merkezlerinin ortaya çıkışında hangi makro ve mikro ekonomik göstergelerin etkili olduğunu araştırmışlardır. Örneğin, Goldberg vd. (1988) genel ekonomik kalkınma düzeyinin, uluslararası ticaret seviyesinin, finansal düzenlemelerin katılığının ve finansal aracıların büyüklüğünün finans merkezlerinin ortaya çıkışındaki etkisini belirlemişlerdir. Ülkelerin makroekonomik göstergeleri finans merkezlerinin gelişme dinamikleri hakkında yeterli bilgi vermemesine rağmen uluslararası rekabetçiliklerinin artması için hangi ülkelerin finans merkezi geliştirmesi gerektiği hakkında bir fikir vermektedir. Bu da finans merkezlerinin yeni mekânsal yollarını belirlerken başlangıç koşulları hakkında dolayısıyla yol bağımlılığı geliştirip geliştirmedikleri hakkında bir fikir verir. Birçok yaklaşım finans

merkezlerinin temellerini ve sınıflandırılmasını ekonomik coğrafyaya dayandırmıştır (Reed, 1981; Abraham vd, 1993). Mekansal bağımlılığı Londra ve New York gibi küresel finans merkezlerine yakınlık olarak tanımlayan ve mekansal bağımlılık ile finans merkezlerinin fiziksel mekanları arasında ilişki kuran Martin ve Sunley (2006) New York ve Londra'ya yakın olan finans merkezlerinin rekabetçilik güçlerinin daha fazla olduğunu ileri sürmektedir. Rekabetçilik ve mekansal bağımlılık arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Rekabetçilik unsuru finans merkezlerinin mekansal yoğunlukları ve kümelenme biçimleri üzerinde etkilidir.

Bir ülkenin finansal sisteminin gelişmişliği artık GSMH ve ülke nüfusu ile değil finansal sistemin yapısını oluşturan derinlik, etkinlik, istikrar ve erişilebilirlik gibi göstergelerle belirlenmeye başlanmıştır. Bir başka deyişle, ülkeleri makroekonomik açıdan inceleyen faktörler bir şehrin nasıl bir ülkenin ana finans merkezi haline geldiğine tek başına ışık tutmamaktadır. Bu konudaki literatür kentlerin gelişimini konu alan çalışmalarla ilişkilendirilebilir. Bunun yanında yeni ekonomik coğrafya teorisi bu bakımdan tarihsel kazaların ekonomik coğrafyayı nasıl şekillendirdiğini açıklayabildiği için önem taşımaktadır (Ottoviano ve Puga, 1998; Fujita vd., 1999). Bunun yanında finansal sistem yapısının hem finans merkezi hiyerarşisinde merkezlerin rekabetçilik düzeyleri üzerinde hem de finans merkezleri için mekansal bağımlılık yaratan faktörler üzerinde etkisi olduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla finansal sistemler ülke ekonomilerinin gelişmesi kadar finans merkezlerinin oluşumu ve gelişmesinde de önemli rol oynadığı sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla tez çalışmasında cevapsız kalan önemli iki soru cevaplandırılmaya çalışılarak literatüre katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Finansal sistem yapısı küreselleşme derecelerine göre finans merkezlerinin mekansal bağımlılıkları arasında anlamlı bir farklılık yaratır mı?

Finansal sistemin yapısı finans merkezlerinin izledikleri mekânsal yolları (paths) etkiler mi?

Şekil 17 : Finansal Sistem Yapısının Finans Merkezlerinin Mekansal Bağımlı Hale Dönüşmesindeki Rolü

Her ne kadar finans merkezlerinin ilk mekânsal tercihleri rastgele olsa da sonrasında kümelenme yapıları kümülatif tarihsel olaylar zinciri sonucu şekillendiği için gelecekte izleyecekleri mekânsal yollarını nasıl belirleyecekleri hakkında bir yorum yapılabilir. Yukarıdaki Şekil'de finans merkezlerinin oluşma, yükselerek yol bağımlılığı yaratma, yol bağımlılıklarının mekansal bağımlılığa dönüşme ve daha sonra kilitlenmeler yaşayan finansal merkezlerinin yeni mekansal yollar yaratma süreçlerinde finansal sistem yapısının rolü modellenmiştir.

Örgütlerin izledikleri mekânsal yollar belirlenirken tarihsel yaklaşımlar (Kindleberger, 1974; Johnson, 1976; Kerr, 1965), klasik kümelenme modelleri (Nachum, 2000; Porter, 1990; Kuah, 2008), Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı (Krugman, 1996) veya Yol Bağımlılığı Teorisi (Arthur, 1988) finans merkezlerinin yer seçimi tercihlerini, mekansal bağımlılıklarını ve yeni mekansal yollarını açıklamada tek başlarına yetersiz kaldığı için finansal sistem yapısının finans merkezlerinin mekansal bağımlılıkları üzerindeki etkisini açıklamak için tüm bahsi geçen teori ve yaklaşımlar birlikte değerlendirilmiştir. Bununla birlikte finansal sistem yapısının boyutları bu üç teoriyle ilişkilendirilerek örgütlerinin yeni mekansal yollarını yaratabilmeleri için gerekli finansal faktörler belirlenmiştir.

Sonuç olarak finansal sistem yapısı finans merkezlerinin belirli bir ölçek ekonomisine ulaşmasını sağlayarak üzerlerinde kümelenme etkisi yaratır. Böylece finansal firmalar için bulunulan bölgeyi cazip hale getirir. Finans merkezleri belli bir ölçeğe ulaştıktan sonra sahip olduğu ileri ve geri bağlantılarına yakınlığı, sahip olduğu bilgi hinterlandı ve bölgenin prestiji nedeniyle nedeniyle maliyetler, fiziksel altyapı ve ulaşım bakımından daha avantajlı bölgeler olsa bile bu bölgeden ayrılamadığı için oluşan yol bağımlılığı mekansal bağımlılığa dönüşür. Finans merkezleri ancak ani şoklar (hükümet politikalarındaki değişim, finansal krizler, teknolojik gelişmeler, doğal afet, terör olayları, savaşlar vb. sonrası) meydana geldiğinde kendilerine yeni mekansal yollar yaratabilirler. Aksi takdirde başlangıç koşullarını devam ettirmek zorunda kalırlar. Yeterince büyük kapasiteye sahip finansal firmalar başka bölgelere daha çabuk gidebilirken, kemikleşmiş kurumsal yapıları nedeniyle yaşlı firmaların genç firmalara göre yeni mekansal yollar yaratması zorlaşır. Küresel finans merkezlerinin kümelenme yapılarına bakıldığında

hepsinin çoklu kümelenme yapısına sahip olduğu görülmektedir. Bunun nedeni küresel finans merkezlerinde yer alan finansal kurumlarının başka bir yerde ölçek ekonomisi yaratabilecek etkinliğe ve derinliğe sahip olmalarıdır. Bunun yanında finansal sistem yapısının bankacılık odaklılıktan sermaye piyasası odaklılığına yakınsamasının finansal merkezlerinin mekansal bağımlılığını azalttığı görülmektedir.

3.1. AMAÇ VE KAPSAM

Tez çalışmasının amacı zamanla yol bağımlı (path dependence) hale gelen ve kilitlenme (lock in) yaşayan finansal kümelenmelerin yeni mekansal yollar yaratmalarına (path creation) yardımcı olacak stratejiler sunabilmektir. Bu amaçla finansal sistem yapısının finansal kümelenmelerinin en iyi örneklerinden biri olan finans merkezlerinin mekansal bağımlılıklarına olan etkisi incelenmiştir. Bir başka deyişle, finans merkezleri için mekânsal bağımlılık yaratan finansal sistem boyutları ve finans merkezlerinin mekânsal bağımlılıklarının finansal sistem yapısının bankacılık veya sermaye odaklı olmasından ne ölçüde etkilendiği belirlenmektedir.

Çalışmaya ilişkin araştırma soruları aşağıdaki gibidir:

Ülkelerin finansal sistem yapısını belirleyen temel finansal faktörler nelerdir? Bu faktörler finansal merkezleri için ne ölçüde mekânsal bağımlılık yaratır?

Finans merkezlerinin küresel, bölgesel ve ulusal olarak küreselleşme dereceleri bakımından mekânsal bağımlılıkları (place dependence) arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Finansal sistemlerin bankacılık veya sermaye piyasası odaklı olması finans merkezlerinin mekânsal bağımlılıkları için anlamlı bir farklılık yaratır mı?

Finans merkezleri ne zaman ve neden bulundukları bölgelerde dinamizmlerini kaybederler ve ne zaman ve nasıl kendilerine yeni mekansal yollar yaratırlar?

3.2.YÖNTEM

Bu bölümde tez çalışmasında kullanılan veri yapısı, çalışmanın modelleri, hipotezleri, uygulanan betimsel ve çıkarımsal istatistikler ile ekonometrik metot ve son olarak analiz bulguları açıklanmaktadır. Çalışmanın modellerinde finansal sistem yapısının finans merkezlerinin mekansal bağımlılığı üzerindeki etkileri araştırılmak üzere panel veriler ile ekonometrik analiz yapılmıştır. Bunun yanında finans merkezlerinin mekansal bağımlılıklarının finans merkezlerinin küreselleşme derecelerine ve finansal sistemlerin banka odaklı veya sermaye piyasası odaklı olmasına göre anlamlı bir farklılığa sahip olup olmadıkları ANOVA analizi yapılmıştır.

3.2.1. Veri Yapısı

Araştırmada ikincil kaynaklardan (ülke veritabanları, istatistik yıllıkları ve raporlar, akademik makaleler) bir veri seti oluşturulmuştur. Bağımlı değişken olarak kullanılan finans merkezlerinin mekansal bağımlılığının verileri küresel finans merkezlerinin rekabetçilik düzeyi skorları olarak alınmıştır. Z-Yen'in yılda iki kez yayınlanan Küresel Finans Merkezi İndeksi raporları 2007 yılından itibaren yayınlanmaya başlanmıştır. İndekse her yıl yeni finans merkezleri eklendiği için dengeli panel veri elde edebilmek için 2007 yılından itibaren var olan finans merkezlerinin sıralama skorları analize dahil edilmiştir (GFCI-2, Eylül 2007- GFCI-10, Eylül 2010). Örneğin İstanbul Finans Merkezi de İndekse 2009 yılında eklendiği için analize dahil edilmemiştir. Bağımlı değişken verileri olarak her ülkeden rekabetçilik düzeyi en yüksek olan finans merkezi seçilmiştir. Yapılan analizde dengeli panel veri ile çalışıldığından dolayı her boyuta ait her verinin istenen zaman aralığında bulunamamasından dolayı, Küresel Finans Merkezi İndeksinde yer alan Çek Cumhuriyeti (Prag), Hindistan (Mumbai), Norveç (Oslo), Danimarka (Kohenhag), Çin (Şangay), Bahreiyn (Bahreiyn), Lüksemburg (Lüksemburg), Sudi Arabistan (Riyad), İzlanda (Reijavik) ve denizaşırı (offshore) finans merkezlerinin bulunduğu adalar analiz dışı bırakılmıştır. Bunun yanında veri kaybetmemek için eksik veriler Zaman Serilerinde Hareketli Ortalama Metodu ile türetilmiştir. Bağımsız değişkenlerin alındığı Küresel Finansal Gelişme Veritabanı en son Kasım 2013'te güncellenmiştir. Veri seti 1960-2011 zaman aralığını kapsamaktadır.

Dolayısıyla dengeli panel veri oluşturabilmek için 2007-2011 yılları arasındaki ülke verileri analize dahil edilmiştir. Küresel Finansal Gelişme Veritabanı 203 ekonominin finansal sistem yapısını karşılaştıran göstergeleri içermektedir. Finansal sistem yapısının boyutları finans kurumlarının ve sermaye piyasasının büyüklüğü veya derinliği, verimli finansal kaynak kullanımı ve finansal işlemlerin kolayca gerçekleştirilmesi (aynı zamanda işlem maliyetlerinin minimumlaştırılması) anlamına gelen finansal etkinlik, finansal kurumların ve piyasaların istikrarı ile finansal sisteme erişilebilirlik derecesidir (Cihak vd., 2012). Araştırmada finans merkezlerinin bulunduğu şehirlere ait karşılaştırılabilir zaman serili veri tabanlarının olmaması nedeniyle ülkelerin finansal sistem yapısının verileri (proxy olarak) kullanılmıştır. Finansal sistem yapısı boyutlarının göstergeleri birden fazla olduğu için literatüre bakılarak finans merkezleri için mekânsal bağımlılık yaratan faktörler dikkate alınmıştır.

Duffy ve Giddy (1978) güçlü ekonomik faaliyetlerin bir finans merkezinin oluşumu için önkoşul olduğunu vurgulamaktadır. Bir finans merkezinde düşük seviyede ekonomik faaliyetlerin gerçekleşmesi finansal kurumların ekonomik faaliyetleri yüksek bölgelere kaymalarına neden olur. Yüksek ekonomik faaliyetlerin yeni finansal ürünlerinin ortaya çıkmasını tetiklemektedir. Dolayısıyla finansal piyasalar kendilerini yenilikle geliştirebilmektedir (Montes, 1999). Modelde ülkelerin ekonomik büyüklüğünü karakterize eden iki ana kontrol değişken kullanılmıştır. Bunlar değişkenler kişi başına düşen GSMH ve enflasyon oranıdır. Bir ülkenin gelişmişliği GSMH'nın büyüme oranının yıl ortasındaki nüfusa oranı ile bulunmaktadır. Kişi başına GSMH bir ülkedeki ekonomik faaliyet hacmi ile büyüklüğünü göstermektedir. Bunun yanında bir ülkenin makroekonomik performansının testi için enflasyon oranı kullanılmaktadır. Literatüre bakıldığında finansal sistem yapısının bankacılık veya sermaye piyasası odaklı olmasına göre finans merkezleri küreselleştikçe çok merkezli bir yapıya dönüştükleri dolayısıyla finans merkezlerinin dışsal şoklarında etkisiyle daha kolay yeni mekansal yollar yaratabildikleri görülmektedir. Sonuç olarak finans merkezleri küreselleştikçe ve finansal sistem yapısı banka odaklı olmaktan çıkıp sermaye piyasası odaklılığa dönüştükçe mekansal bağımlılıkları azalır denilebilir.

3.2.2. Araştırma Modelleri ve Hipotezler

Araştırma hedeflerine ulaşabilmek için nicel metotlardan yararlanılmıştır. Örneğin, araştırmada ilk olarak finans merkezlerinin mekansal bağımlılıklarının finans merkezlerinin küreselleşme derecelerine göre ve finansal merkezlerin bankacılık ya da sermaye piyasası odaklı olmasına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği ANOVA testi ile sınanmıştır. Finans merkezlerin uluslararasılaşma derecesi Küresel Finans Merkezi Indeksinde 25 Finans Merkezinin 2007-2011 yılları arasında Eylül dönemi indeks puanlarına göre sıralamaları alınarak karşılaştırma yapılmış ve ilk 9 merkez küresel sonraki 10 merkez bölgesel ve son 6 merkez ulusal olarak belirlenmiştir.

Tablo 16 : Finans Merkezlerinin Küreselleşme Derecesi

	Finans Merkezi	2007	2008	2009	2010	2011	Küreselleşme Derecesi	Kategorik Sınıflandırma
1	Londra	1	1	1	1	1	Küresel	1
2	New York	2	2	2	2	2	Küresel	1
3	Hong Kong	3	4	3	3	3	Küresel	1
4	Singapore	4	3	4	4	4	Küresel	1
5	Tokyo	10	7	7	5	6	Küresel	1
6	Zurich	5	5	6	8	8	Küresel	1
7	Toronto	13	12	13	12	10	Küresel	1
8	Sydney	9	10	11	10	15	Küresel	1
9	Frankfurt	6	9	12	11	16	Küresel	1
10	Paris	11	20	19	18	24	Bölgesel	2
11	Dubai	22	23	21	28	36	Bölgesel	2
12	Seoul	42	48	35	24	11	Bölgesel	2
13	Dublin	15	13	23	29	43	Bölgesel	2
14	Amsterdam	16	24	31	33	35	Bölgesel	2
15	Stockholm	26	33	36	37	28	Bölgesel	2
16	Brussels	27	36	37	40	44	Bölgesel	2
17	Qatar	47	45	43	34	30	Bölgesel	2
18	Madrid	34	46	40	39	48	Bölgesel	2
19	Vienna	35	42	46	47	42	Bögesel	2
20	Sao Paulo	49	52	41	44	49	Ulusal	3
21	Wellington	46	51	54	38	27	Ulusal	3
22	Helsinki	33	40	59	58	39	Ulusal	3
23	Johannesburg	43	44	50	54	52	Ulusal	3
24	Rome	40	53	57	50	54	Ulusal	3
25	Lisbon	50	55	66	62	60	Ulusal	3

Finansal Sistem yapısının bankacılık veya sermaye piyasası odaklı olması ise literatüre bakılarak yapılan daha önceki çalışmlar göz önünde bulundurularak belirlenmiştir.

Tablo 17 : Finansal Sistem Odakları

	Finans Merkezi	Finansal Sistem Odağı	Kategorik Sınıflandırma
1	Londra	Sermaye Piyasası	0
2	New York	Sermaye Piyasası	0
3	Hong Kong	Sermaye Piyasası	0
4	Singapore	Sermaye Piyasası	0
5	Tokyo	Banka	1
6	Zurich	Sermaye Piyasası	0
7	Toronto	Sermaye Piyasası	0
8	Sydney	Sermaye Piyasası	0
9	Frankfurt	Banka	1
10	Paris	Sermaye Piyasası	0
11	Dubai	Banka	1
12	Seoul	Sermaye Piyasası	0
13	Dublin	Banka	1
14	Amsterdam	Sermayeiyasası	0
15	Stockholm	Banka	1
16	Brussels	Banka	1
17	Qatar	Banka	1
18	Madrid	Banka	1
19	Vienna	Banka	1
20	Sao Paulo	Banka	1
21	Wellington	Banka	1
22	Helsinki	Banka	1
23	Johannesburg	Banka	1
24	Rome	Banka	1
25	Lisbon	Banka	1

Tablo'dan da anlaşıldığı gibi ulusal finans merkezlerinden küresel finans merkezlerine doğru gidildiğinde bu finans merkezlerine sahip olan ülkelerin finansal sistemlerinin banka odaklılıktan sermaye piyasası odaklı bir yapıya kaydığı görülmektedir.

Çalışmanın ampirik modeli Demirgüç-Kunt vd. (1999)'un çalışmasına dayandırılarak temellendirilmiştir. Finansal sistem yapısının finans merkezlerinin mekansal bağımlılıkları üzrindeki etkisinin analizinde panel veri analizi kullanılmıştır. Panel veri ile yapılan analizde modellerin sabit etkiler göstermesine ve veri yapısına göre (birim ve zaman uzunlukları) Driscoll Kraay Modelinin kullanılmasına karar verilmiştir. Kurulan dört modelde değişkenler yıllık olarak ölçümlendirilmiştir. Bağımlı değişken finans merkezlerinin mekansal bağımlılıklarını temsil eden rekabetçilik skorları, bağımsız değişkenler ise finansal derinlik, finansal etkinlik, finansal istikrar ve finansal erişilebilirlik olarak finansal sistem yapısının dört boyutudur. Her boyutun mekansal bağımlılıkları üzerindeki etkisi finans merkezlerinin küreselleşme dereceleri göz önünde bulundurularak ve sermaye piyasaları ve bankacılık sektörü birlikte ele alınarak ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Ülkelerin finansal sistemini etkileyen GSMH ve enflasyon verileri de her modele kontrol değişken olarak eklenmiştir. Ekonometrik modellerde kukla değişken tuzağına düşmemek için finans merkezlerinin uluslararasılaşma derecesi ulusal bölgesel ve küresel olmak üzere üç kısıt altında belirlenirken modele iki değişken (küresel ve bölgesel) olarak dahil edilmiştir. Son olarak finans merkezlerinin banka-odaklı mı yoksa sermaye-odaklı mı olduğunu gösteren bir zaman değişmezi değişkeni de her modele eklenmiştir. Modellerin Analizleri STATA 11 İstatistik Programının. yardımıyla yapılmıştır. Kurulan modeller ve bu modeller ile sınanan hipotezler aşağıda verilmiştir.

Model 1: Finansal sistem derinliğinin finans merkezlerinin mekansal bağımlılık üzerindeki etkisi

Hipotez 1 : Ülkelerin finansal sistem derinliğinin finans merkezlerinin mekansal bağımlılığı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.

$$Skor_{ti} = \beta_0 + \beta_1 * kredi_{ti} + \beta_2 * farkser_tic_deg_{ti} + \beta_3 * enflasyon_{ti} + \beta_4 * farklgsmh_{ti} + \beta_5 * kuresel_i + \beta_6 * bolgesel_i + \beta_7 * bankasermaye_i + \beta_8 * I_yil_2007 + \beta_9 * I_yil_2008 + \beta_{10} * I_yil_2009 + \beta_{11} * I_yil_2010 + \beta_{12} * I_yil_2011 + \varepsilon_{ti}$$

Birinci modelde bankalar ile sermaye piyasalarının finansal derinliğinin finans merkezlerinin mekansal bağımlılığına etkisi ölçülmektedir. Bu modelde

mevduat bankaları ile diğer finans kuruluşlarının sağladığı özel kredilerin GSMH'a oranının parametresi bankacılık sektörünün derinliğini, sermaye piyasalarındaki toplam ticaret hacminin GSMH'a oranının parametresi sermaye piyasasının derinliğini ifade etmektedir. Bu değişkenlerin seçilmesinin nedeni bu değişkenin sadece özel sektöre verilen kredileri hesaba katmasıdır. Diğer yandan sermaye piyasasının ticaret hacmi likiditenin bir ölçüsüdür. Modeldeki zaman etkisi I_yil ile ifade edilmiştir.

Model 2: Finansal sistem etkinliğinin finans merkezlerinin mekansal bağımlılık üzerindeki etkisi

Hipotez 2: Ülkelerin finansal sistem etkinliğinin finans merkezlerinin mekansal bağımlılığı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.

$$Skor_{ti} = \beta_0 + \beta_1 * banka_etkin_{ti} + \beta_2 * stok_devir_{ti} + \beta_3 * enflasyon_{ti} + \beta_4 * farklgsmh_{ti} + \beta_5 * kuresel_i + \beta_6 * bolgesel_i + \beta_7 * bankasermaye_i + \beta_8 * I_yil_2007 + \beta_9 * I_yil_2008 + \beta_{10} * I_yil_2009 + \beta_{11} * I_yil_2010 + \beta_{12} * I_yil_2011 + \varepsilon_{it}$$

İkinci modelde bankacılık sektörü ile sermaye piyasalarının etkinliklerinin finans merkezlerinin bağımlılığı üzerindeki etkisi ölçülmektedir. Bu amaçla bankaların etkinlik skorları ile sermaye piyasalarının stok devir oranları bağımsız değişken olarak alınmıştır. Modelde bankaların etkinlik skorları ile sermaye piyasalarının stok devir oranlarının parametreleri finansal sistemin etkinlik derecesini ifade etmektedir. Modeldeki zaman etkisi I_yil ile ifade ifade edilmiştir.

Model 3: Finansal sistem istikrarının finans merkezlerinin mekansal bağımlılık üzerindeki etkisi

Hipotez 3: Ülkelerin finansal sistem istikrarının finans merkezlerinin mekansal bağımlılığı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.

$$Skor_{ti} = \beta_0 + \beta_1 * z_skoru_{ti} + \beta_2 * ser_piy_oyn_{ti} + \beta_3 * enflasyon_i + \beta_4 * farklgsmh_{ti} + \beta_5 * kuresel_i + \beta_6 * bolgesel_i + \beta_7 * bankasermaye_i + \beta_8 * I_yil_2007 + \beta_9 * I_yil_2008 + \beta_{10} * I_yil_2009 + \beta_{11} * I_yil_2010 + \beta_{12} * I_yil_2011 + \varepsilon_{ti}$$

Üçüncü modelde bankacılık sektörü ile sermaye piyasalarının istikrarlılığının finans merkezlerinin mekansal bağımlılığı üzerindeki etkileri ölçülmüştür. Bu amaçla, bankaların z-skorları ile sermaye piyasalarındaki hisse senetleri fiyatlarının değişkenlik oranı değişken olarak seçilmiştir. Modelde bu değişkenlerin parametreleri finansal sistemin etkinlik derecesini ifade etmektedir. Modeldeki zaman etkisi I_yil ile ifade ifade edilmiştir.

Moldel 4: Finansal sistem erişilebilirliğinin finans merkezlerinin mekansal bağımlılığı üzerindeki etkisi:

Hipotez 4: Ülkelerin finansal sistem erişilebilirliğinin finans merkezlerinin mekansal bağımlılığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.

$$Skor_{ti} = \beta_0 + \beta_1 * farkbankasub_{ti} + \beta_2 * farkserlistf_{ti} + \beta_3 * enflasyon_{ti} + \beta_4 * farklgsmhti + \beta_5 * kuresel_i + \beta_6 * bolgesel_i + \beta_7 * bankasermaye_i + \beta_8 * I_yil_2007 + \beta_9 * I_yil_2008 + \beta_{10} * I_yil_2009 + \beta_{11} * I_yil_2010 + \beta_{12} * I_yil_2011 + \varepsilon_{ti}$$

Dördüncü modelde bankacılık sektörü ile sermaye piyasalarının erişilebilirliğinin finans merkezlerinin mekansal bağımlılığı üzerindeki etkileri ölçülmüştür. Bu amaçla erişilebilirlik oranı olarak 100.000 kişi başına düşen banka şubesi ve 1.000.000 kişi başına düşen listelenen firma sayısı modelde bağımsız değişken olarak alınmıştır. Modeldeki zaman etkisi I_yil ile ifade ifade edilmiştir.

3.3. AMPİRİK BULGULAR

Panel veri modellerinde yer alan tüm bağımlı ve bağımsız değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri (ortalama değer, minimum değer, maksimum değer, standart sapma) aşağıdaki Tablo'da verilmiştir. Bu tabloya bakıldığında tüm verilerin maksimum ve minimum değerleri arasında büyük farklılıkların olduğu görülmektedir.

Tablo 18: Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

	Değişkenler	Minimum	Maksimum	Ortalama	Stdandart. Hata
Finans Merkezlerinin Mekansal Bağımlılığı	Küresel Finans Merkezi İndeksi Rekabetçilik Düzeyi Skorları (Skor)	422	806	611.976	86.9285
Finansal Derinlik	Mevduat Bankalarının Özel Kredilerinin GSMH'a oranı (Kredi)	34.704	237.58	119.7713	49.2333
	Hisse senedi ticaretinin toplam piyasa değerinin GSMH'a oranı (Ser_tic_deg)	5.98	726.537	120.5974	128.2367
Finansal Etkinlik	Bankaların Etkinlik Skorları (Banka_etkin)	0.1171	6.4517	1.7426	1.0045
	Borsaların Devir Oranı (Stok_devir)	17.3582	393.302	109.5735	63.7464
Finansal İstikrar	Bankaların Z değeri oranı (Z_skoru)	-0.0047	39.3864	15.3542	8.1985
	Hisse Senedi Fiyat Oynaklığı (Ser_piy_oyn)	9.0437	48.4423	23.4761	8.3206
Finansal Erişilebilirlik	100.000 Kişi Başına Düşen Banka Şubesi (Bankasub)	6.0592	105.261	32.8368	20.8205
	1.000.000 Kişi Başına Düşen Borsada Listelenen Firma Sayısı (Serlistf)	1.8585	208.157	36.7535	42.7010
Kontrol Değişkenler	Enflasyon	-4.8633	15.0501	2.6830	2.8588
	Kişi Başına Düşen GSMH (2000, USD) (LGSMH)	8.5411	10.9219	10.3112	0.5595
Gölge Değişkenler	Küresel	0	1		
	Bölgesel	0	1		
	Ulusal	0	1		
	Bankasermaye	0	1		

3.3.1. ANOVA Testi

Ronald A. Fisher tarafından 1918-1924 yılları arasında bulunan ANOVA testi çok sayıda anakütleyi karşılaştırmaya yarayan bir yöntemdir. Varyans Analizi olarak da bilinen ANOVA testi bir veri setinde var olan toplam değişimin birkaç bileşene ayrıştırılması yöntemidir. Bu bileşenlerin her biri belirli bir değişim kaynağıdır ve varyans analizinde toplam değişim üzerinde bu bileşenlerin katkısını belirlemek

mümkündür. Varyans analizinde F dağılımı olarak isimlendirilen bir olasılık dağılımından yararlanılır. Eğer bir değişkenin dağılımı sağa asitmetrik eğrilerin özel bir tipi olan F eğrisine sahip ise o değişkenin F dağılımına sahip olduğu belirtilir (Uzgören, 2012). ANOVA Testi ile sınanan normal dağılıma uygun (ortalama: 611.976, standart sapma: 86.928453) finans merkezlerinin mekansal bağımlılığını ifade eden SKOR değişkeninin, uluslararasılaşma derecesi ve banka-odaklı veya sermaye-odaklı olması ayrımında ortalama ve standart sapmaları verilmiştir.

Tablo 19 : Skor Değişkeninin Özeti

SKOR DEĞİŞKENİN ÖZETİ				
		Ortalama	Standart Sapma	Frekans Sıklığı
Grup	1	699	55.822772	45
	2	583.5	46.568032	50
	3	528.9	60.245103	30
	Toplam	611.976	86.928453	125
Bankasermaye	1	676.92	76.072962	50
	2	568.68	63.879989	75
	Toplam	611.976	86.928453	125

Finans merkezlerinin ulusal, bölgesel ve küresel ayrımında varyanslarının biribirinden çok farklı olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla küreselleşme derecelerinin varyanslarının eşit olduğu sıfır hipotezini sınayan k-1 serbestik derecesine sahip χ^2 dağılımlı Bartlett testi istatiği: 0.254>0.05 çıkmıştır. Sonuç olarak finans merkezlerinin uluslararasılaşma dereceleri bakımından farklılık gösterip göstermediği sınanırken ANOVA testi istatistiki açıdan anlamlı sonuçlar vermektedir. Finans merkezlerinin banka odaklı veya sermaye odaklı olması ayrımında ise Bartlett test istatiği: 0.178>0.05 çıkmaktadır. Sonuç olarak finans merkezleri banka odaklılık ve sermaye odaklılık ayrımında da ANOVA testi sonuçları istatistiki olarak anlamlı sonuçlar vermektedir.

Tablo 20: ANOVA Testlerinin Anlamlılıklarının Sınanması

GRUP	Number of Obs = 125 Root MSE = 53.4565			R-Squared = 0.6279 Adj. R-Squared =0.6218		
		SS	Df	MS	F	Prob>F
	Gruplar arası	588385.728	2	294192.864	102.95	0.0000
	Grup içi	348627.2	122	2857.6		
	Toplam	937012.928	124	7556.55587		
Bartlett's Test for equal variances: Chi2(2)=2.7422 Prob>Chi2= 0.254						
BANKASERMAYE	Number of Obs = 125 Root MSE = 68.9961			R-Squared = 0.3751 Adj. R-Squared =0.37		
		SS	Df	MS	F	Prob>F
	Gruplar arası	351476.928	1	351476.928	73.83	0.0000
	Grup içi	585536	123	4760.45528		
	Toplam	937012.928	124	7556.55587		
Bartlett's Test for equal variances: Chi2(1)=1.8177 Prob>Chi2= 0.178						

Bartlett test istatistiklerine bakıldığında 0.05 değerinden yüksek çıkan olasılık değerleri finans merkezlerinin uluslararasılaşma ve sermaye ve banka odaklılık olma bakımından farklı mekansal bağımlılık geliştirip geliştirmedikleri ANOVA testi ile sınandığında istatistiki açıdan anlamlı sonuçlar verdiği görülmektedir.

Tablo 21: Finans Merkezlerinin Arasındaki Farklılıkların Sınanması

FİNANS MERKEZLERİNİN ULUSLARARARASILAŞMA DERECESİ			
		Küresel	Bölgesel
BONFERRONİ-SCHEFFE-SİDAK	Bölgesel	-115.5 (0.000)	
	Ulusal	-170.1 (0.000)	-54.6 (0.000)
FİNANS MERKEZLERİNİN BANKA ODAKLI YA DA SERMAYE ODAKLI OLMASI			
BONFERRONİ-SCHEFFE-SİDAK		Sermaye Odaklılık	
	Banka Odaklılık	-108.24 (0.000)	

Bonferroni-Sidak-Scheffe testlerine göre finans merkezleri gruplar arası farklılık göstermektedir. Bu teste göre ulusal-bölgesel; ulusal-küresel ve bölgesel-küresel finans merkezlerinin arasında skor değerleri bakımından istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bunun yanında banka odaklılık ve sermaye odaklılık bakımından da finans merkezlerinin arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık olduğu görtülmektedir.

3.3.2. Panel Veri Analizi

Hem birim, hem de zaman boyutunu kapsayan panel veri analizi, serbestlik derecesinin artmasını ve çoklu doğrusal bağlantı probelminin azalmasını sağlar. Ayrıca gözlem sayısının fazla olması, parametre tahminlerinin daha güvenilir olmasını sağlar. Panel veri analizinin avantajları arasında gözlemlenemeyen heterojenlik ve zaman etkilerinin modele dahil edilebilmesi ve dışlanmış değişkenlerin modelde yer alması nedeniyle kesit veri veya zaman serine kıyasla daha kapsamlı modellerin kurulmasına imkan tanınmasıdır. Böylece analiz sonuçlarından daha fazla bilgi elde edilebilir. Panel veri analizinin dezavantajı ise veri toplamanın zorluğudur (Arı ve Özcan, 2011). Analiz edilen dengeli panel 25 finans merkezinin 5 yıllık uzunluğundaki verileri kapsamaktadır.

Panel veriler ile çalışırken modelde otokorelasyon, değişen varyans ya da yatay kesit bağımlılığının olmaması gerekmemektedir. Panel veriler ile çalışıldığında, birim içi değişen varyans çok önemli bir problem olmamakla birlikte, otokorelasyon çoğunlukla her bir dönemdeki hataların zaman değişmezi dışlanmış faktörler (birim etki gibi) içermesi nedeniyle meydana gelmektedir. Panel veri modellerinde, birim içi değişen varyans ve otokorelasyon dışında, birimlere göre değişen varyans ve eşzamanlı otokorelasyonla da karşılaşılabilmektedir. Çünkü panel veri modellerinde, birimler yer aldığı için birimler arası farklılıklar söz konusu olmakta, bu durumda regresyon parametreleri birimlere göre değerlendirilmekte ve böylece her bir birim için farklı varyans söz konusu olmaktadır. Bu problemleri göz ardı ederek yapılan tahminlerde standart hatalar sapmalı çıktığı için modeldeki parametrelerin etkinliği azaltmaktadır. Bu nedenle t istatistikleri ve güven aralıkları gerçekliklerini kaybetmektedir. Bu nedenle öncelikle bu varsayımlardan sapmaların varlıkları test edilmeli ve daha sonra varlıkları halinde uygun yöntemlerle tahminler

yapılmalıdır. Panel veri modellerinde, zaman serilerinde olduğu gibi birim içerisinde otokorelasyon sıklıkla görülebileceği gibi değişen varyansa pek rastlanmamaktadır. Değişen varyans daha çok yatay kesit verileri ile çalışılırken karşılaşılabilen bir durumdur. Bu nedenden dolayı panel verilerde değişen varyans denilince genelde birimlere göre değişen varyans anlaşılmaktadır, birim içi değişen varyans göz ardı edilmektedir (Tatoğlu, 2013a).

Panel Birim Kök Testi: Panel verileri zaman serileri içerdikleri için oluşturulan modellerin istatistiksel analizi yapılmadan önce o seriyi yaratan sürecin zaman içerisinde sabit olup olmadığının yani serinin durağanlığının incelenmesi gerekmektedir. Durağan olmayan seriler ile ekonometrik analiz yapıldığında, sahte regresyon denilen yanıltıcı bir sonuçla karşılaşılmakta, bir başka deyişle geleneksel t, F testleri ve R^2 değerleri sapmalı sonuçlar verebilmektedir. Bu nedenle öncelikle durağanlık test edilmelidir. Panel birim kök testleri iki gruba ayrılmaktadır. Birinci kuşak testleri birimler arasında korelasyonun olmadığını varsaymaktadır. Korelasyon varsa bu testlerin güçleri zayıflamaktadır. Birinci Grup Birim testlerden biri olan Harris Tzavalis (HT) testi birimlerin aynı otoregressif parametreye sahip olduğunu varsaymaktadır (Tatoğlu, 2013b).

3 farklı modeli ele alan HT testinin sıfır hipotezi: *Her zaman serisinde birim kök vardır* şeklindedir. Dolayısıyla sıfır hipotezi reddedilmesi panel verilerinin durağan olduğu anlamına gelmektedir. HT birim kök testinde panelin dengeli panel olması gerekmektedir. Bunun yanında test zaman boyutunun sonlu olduğunu, birimlerin ise sonsuza gittiğini varsaymaktadır. Bu test özellikle bu çalışmada yer alan panel verilerinde olduğu gibi her bir merkez için alınan zaman boyutunun sonlu olmasına rağmen örneklem büyüklüğü arttırılmak istendiği zaman kullanılmaktadır (Tatoğlu, 2013b).

Harris-Tzavalis Birim kök testinin ele aldığı farklı modeller:

Model 1: $\Delta Y_{it}=\rho Y_{it-1}+u_{it}$

Model 2: $\Delta Y_{it}=\alpha_{0i}+\rho Y_{it-1}+u_{it}$

Model 3: $\Delta Y_{it}=\alpha_{0i}+\alpha_{1it}+\rho Y_{it-1}+u_{it}$

Model 1, homojen paneli; Model 2, sabit parametre ile heterojen paneli ve Model 3 ise, heterojen sabit ve bireysel trendleri içermektedir. Genel olarak HT testi Model 2'ye göre aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (Tatoğlu, 2013b).

$$\Delta Y_{it}=\rho Y_{it-1}+ \sum_{l=1}^{p_i} \theta_{il} Y_{it-l} + \alpha_{mi} d_{mt} +u_{it}$$

Bu eşitlikte Y_{it} panel verileri, θ_{it} dışsal değişkenleri ve u_{it} ise hata terimini temsil etmektedir. α parametresi her eşitlikteki her yatay kesit için elde edilen fark alma sayısını temsil etmektedir. Burada u_{it} birimler boyunca korelasyonsuzdur ve bir ARMA süreci izlemektedir (Tatoğlu, 2013b).

$$u_{it} = \sum_{j=1}^{\infty} \theta_{ij} v_{it-j} + e_{it}$$

denkleminde d_{mt} her bir birim için kukla değişkenleri, α_{mi} ise bunların parametlerini göstermektedir. Öncelikle ΔY_{it} ve Y_{it-1}'in ΔY_{it-l} ile ayrı ayrı regresyonları bulunmakta ve kalıntılar elde edilmektedir. Burada ($l=1,\ldots, p_i$) optimal gecikme uzunluğudur ve bilgi kriterlerinden birisi kullanılarak belirlenmektedir (Tatoğlu, 2013b). Panel veri analizine başlamadan önce panel serilerinin birim kök testleri yapılmıştır. Böylece serilerin durağanlıkları sağlanmıştır. Birim ve zaman büyüklükleri ele alınarak Harris-Tzavalis Birim Kök testinin yapılması uygun görülmüştür.

Tablo 22: Panel Birim Kök Testleri

Değişkenler	**Trend/Panel Ortalamaları İçeren/Sabit Katsayısız**	**Test İstatiği t**
Skor	Trend	-0.3032**
Kredi	Panel Ortalamaları İçeren	0.3694*
Farkser_tic_deg	Panel Ortalamaları İçeren	0.1774**
Farkbankasub	Panel Ortalamaları İçeren	-0.2274***
Farkserlistf	Panel Ortalamaları İçeren	-0.0646***
Z_skoru	Trend	-0.5538***
Ser_piy_oyn	Panel Ortalamaları İçeren	-0.0103***
Banka_etkin	Trend	-1.6803***
Stok_devir	Panel Ortalamaları İçeren	0.3089**
Enflasyon	Trend	-0.4187***
Farklgsmh	Panel Ortalamaları İçeren	-0.2389***
Kuresel	Panel Ortalamaları İçeren	0.0000***
Bolgesel	Panel Ortalamaları İçeren	0.0000***
Ulusal	Panel Ortalamaları İçeren	0.0000***
Bankasermaye	Panel Ortalamaları İçeren	0.0000***
*****, ** , * Serilerin 1%, 5%, and 10% anlamlılık düzeyinde durağan olduğunu göstermektedir.**		

Sonuç olarak HT Birim Kök Testinde sıfır hipotezi 1.000.000 kişi başına düşen listelenen firma sayısı, 100.000 kişi başına düşen banka şube sayısı, mevduat bankaları ve diğer finansal kurumların sağladığı özel krediler ve sermaye piyasalarının toplam ticaret hacmi ve kontrol değişkenlerden biri olan Gayri Safi Milli Hasılanın logaritması dışındaki tüm değişkenler için reddedilmiştir. Birim kök çıkan tüm değişkenlerin birinci farkları alınarak durağanlaştırılmışlardır.

Tek Yönlü veya İki Yönlü Panel Veri Modelleri: Değişkenler ya da zaman serileri durağanlaştırıldıktan sonra ve uygun model tek yönlü ya da iki yönlü havuzlanmış olup olmamasına ve birim etkisi veya tesadüfi etki gösterip göstermemesine göre seçilir. Tahmin yönteminin bulunması Hausman Testi, F testi, Breush Pagan Testi ve Score Testi ile belirlenir.

Gözlenemeyen birim etkiler her bir yatay kesit gözlem için tahmin edilen bir parametre olarak davranıyorsa bu model birim etkili regresyon modelidir. Eğer bu gözlenemeyen birim etkiler hata terimi gibi rassal bir değişken gibi davranıyor ise bu model tesadüfi etkiler modelidir. Sabit etkiler modelinde birim etkiler ile açıklayıcı değişkenler arasındaki korelasyon sıfırdan farklıdır. Tesadüfi etkiler modelinde ise bu değişkenler arasındaki korelasyon sıfırdır. Birim etkili modellerde zaman sabiti değişkenlerin varlığı kısıtlanmasına rağmen tesadüfi etkiler modelinde zaman sabiti değişkenlerin varlığına izin verilmektedir (Tatoğlu, 2013a).

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \sum_{k=1}^{k} \beta_k X_{kit} + \mu_i + \lambda_t + u_{it} \text{ , } i=1,\ldots,n, \; t=1,\ldots,t$$

İki yönlü birim etkili modellerde X_{it} hem birimlere hem de zamana göre değişen değişkenlerden oluşmaktadır. μ_i ve λ_t gözlenemeyen birim ve zaman etkilerini ifade etmektedir. Bu tür modellere Sabit Parametresi Değişken Modeller de denilmektedir. Eğim parametresi sabitken sabit katsayı değişkendir. Sabit parametresi değişken modellerin temel varsayımı modelden çeşitli nedenlerle dışlanan değişkenlerin etkilerinin modelde, sabit terim yardımıyla ifade edilmesidir. Modelden dışlanan bu değişkenler zamana göre sabit olan birimden birime değişen değişkenler birimlerin özelliklerini yansıtan değişkenler olarak tanımlanmaktadır. Bu değişkenler zaman değişmezi değişkenleri olarak da adlandırılmaktadır. Zaman sabiti değişkenler sabit etkiler modelinde yapılan dönüşmeler nedeniyle düşmektedir (Tatoğlu, 2013a).

Eğer gözlenemeyen birim etkileri hata terimi gibi tesadüfi bir değişken gibi davranıyorsa tesadüfi etkiler söz konusu olur. Tesadüfi etkiler modelinde bağımsız değişkenler ile birim etki arasındaki korelasyonun sıfır olduğu varsayılmaktadır. Zaman sabiti değişkenler tesadüfi etkiler modelinde yer alabilir ve tahmin edilibilir. Tesadüfi etkiler modelinde birim etki hata terimi içerisinde özetlenmekte ve

kalıntıların varyans kovaryans matrisinde yer almaktadır. İki yönlü tesadüfi etkiler modeli aşağıdaki formülde gösterilmektedir (Tatoğlu, 2013a).

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \sum_{k=1}^{k} \beta_k X_{kit} + \mu_i + \lambda_t + u_{it} \text{ , } i=1,\ldots,n, \; t=1,\ldots,t$$

Panel veri modelinin iki yönlü olup olmadığını Olabilirlik Oranı (LR) testi ile anlayabiliriz. LR test istatistiği k-1 serbestlik dereceli χ^2 istatistiği ile karşılaştırılarak test edilir. Birim ve zaman etkilerinin standart hatalarının en az birisinin sıfıra eşit olduğunu söyleyen H_0 hipotezi reddedilirse iki yönlü modelin geçerli olduğu anlaşılmaktadır. İki yönlü panel veri modeli geçerli ise hemen tahminlere geçmeden önce birim ve zaman etkilerinin varlığı tek tek test edilmelidir.

Tablo 23 : Modellerin Tek Yönlü mü İki Yönlü mü Olmasının Belirlenmesi

	BETYTE	ZETYTE	IYTE
Model 1	15.05 [0.000]	27.775 [0.000]	63.814 [0.000]
Model 2	16.488 [0.000]	26.854 [0.000]	62.107 [0.000]
Model 3	16.529 [0.000]	27.652 [0.000]	62.972 [0.000]
Model 4	13.138 [0.000]	38.419 [0.000]	79.461 [0.000]

Model seçimi yapılırken en iyi tahmin tekniğini seçebilmek için öncelikle sırasıyla sabit veya tesadüfi etkili modellerin tek (zaman veya birim etkili) mi yoksa iki yönlü mü (zaman ve birim etkili) olduğu belirlenmiştir. Olabilirlik Testi (LR) sonuçlarına göre modellerin iyi yönlü olduğu görülmektedir.

Sabit Etkiler ve Tesadüfi Etkiler Tahmincilerinin Karşılaştırılması: Panel veri modelinin iki yönü mü tek yönlü mü olduğu belirlendikten sonra tahmin yönteminin belirlenmesine geçilebilir. Panel veri modeli için en uygun tahminciyi seçerken tahminciler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar göz önünde bulundurulmalıdır. Hata teriminde birim ve/veya zaman etkileri varsa havuzlanmış

en küçük kareler tahmincisi, genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincisinden daha az etkindir. Birimlerin içindeki otokorelasyon nedeniyle standart hataları düzeltilmedikçe, havuzlanmış en küçük kareler yönteminden elde edilen sonuçlara dayalı yorumlar yanlış olacaktır. Tesadüfi etkiler modeli ve havuzlanmış panel modeli arasında tercih yapılmak istendiğinde Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı testine bakılır. Bu test havuzlanmış en küçük kareler modelinin kalıntılarına dayanann Langrange Çarpanı (LM) testini geliştirmiştir. Bu testte tesadüfi birim etkilerin varyansının sıfır olduğu hipotezi (H_0: σ_μ^2 =0) sınanmaktadır. H_0 hipotezinin red edildiği durumda havuzlanmış panel veri modelinin uygun olmadığı sonucuna varılır. Birim etkinin varlığını sınamak için kullanılan langrange çarpanı testi modelde otokorelasyon olduğunda güvenilir değildir. Bu durumda otokorelasyon varlığında birim etkilerin varyanslarının sıfıra eşit olduğu hipotezini sınamak için güvenilir olan düzeltilmiş langrange çarpanı testi (ALM) testi uygulanır. Bu testin yapılabilmesi için iki yönlü tesadüfi etkiler modeli tahmin edildikten sonra birim etkinin varyanslarının sıfırdan farklı olmasını test eden sıfır hipotezi red edilirse havuzlanmış panel veri modelinin tahmin için uygun olmadığı anlaşılır. Bunun yanında 2003 yılında Bottai küçük örneklemler için tesadüfi etkiler modeli ve havuzlanmış panel modeli arasında tercih yapılmak istendiğinde daha iyi sonuçlar veren score testini geliştirmiştir. Eğer score testinin sıfır hipotezi reddediliyorsa modelin tesadüfi etkiler modeline daha uygun olduğu söylenebilir (Tatoğlu, 2013a).

Panel veri modellerinde havuzlanmış panel veri modelinin geçerliliği F testi ile de sınanabilir. Bu testte genel anlamda verinin birimlere göre farklılık gösterip göstermediği test edilmektedir. Veri birimlere göre farklılık göstermiyorsa havuzlanmış panel veri modelini kullanmak daha uygundur. Birim etkilerin varlığını sınamak sabit etkiler modelini tahmin ederek Tüm birim etkilerin sıfıra eşit olduğu sıfır hipotezini F istatistiğine göre test etmek yeterlidir. Eğer sıfır hipotezi reddedilirse birim etkilerin olduğu ve havuzlanmış panel veri modelinin geçerli olmadığı söylenebilir (Tatoğlu, 2013a).

Tablo 24: Sabit veya Tesadüfi Etkiler Tahmincileri Arasındaki Seçim

Sabit Etkiler Modeli (F Testi ya da Wald Testi)	Tesadüfi Etkiler Modeli (Breusch-Pagan LM Testi)	Tercih Edilen Model
H_0 red edilemez (Sabit etki yok)	H_0 red edilemez (Tesadüfi etki yok)	Havuzlanmış Panel Veri Modeli Geçerlidir.
H_0 red edilir (Sabit etki var)	H_0 red edilemez (Tesadüfi etki yok)	Sabit Etkiler Modeli geçerlidir.
H_0 red edilemez (Sabit etki yok)	H_0 red edilir (Tesadüfi etki var)	Tesadüfi Etkiler Modeli geçerlidir.
H_0 red edilir (Sabit etki var)	H_0 red edilir (Tesadüfi etki var)	Hausman Tesitinin sonucuna göre Sabit Etkili Model veya Tesadüfi Etkili Model geçerlidir.

Bir panel veri analizinde birim etkili ve tesadüfi etkiler modelleri arasında seçim yapabilmek için 1978 yılında geliştirilen Hausman testi kullanılmaktır. Hausman testinin sıfır hipotezi teadüfi modelle yapılan tahmin sonuçlarının sabit etkili modelle yapılan tahminlerden daha anlamlı sonuçlar vermesidir. Eğer Hausman testinin sıfır hipotezi kabul ediliyorsa tesadüfi model kullanılmalı eğer sıfır hipotezi red ediliyorsa o zaman sabit etkili model kullanılmalıdır. Hausman testinin temel varyasımı açıklayıcı değişkenler ile birim etki arasında korelasyonun olmamasıdır. Sıfır hipotezi kabul edildiğinde, her iki tahminci arasındaki farkın çok küçük olacaktır. Bu durumda tesadüfi etkiler tahmincisi daha etkin olacağı için kullanımı daha uygun olacaktır. Sıfır hipotezinin alternatif hipotezine göre; açıklayıcı değişkenler ile birim etki korelasyonludur. Bu durumda, tesadüfi etkiler tahmincisi sapmalıdır ve farkın büyük olacağı beklenmektedir. Sabit etkili model tutarlı olduğu için tercih edilir. Hausman testine göre parametreler arasındaki fark sistematik değilse tesadüfi modelin kullanımı uygundur. Bir başka ifade ile grup içi tahminci ile esnek genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincisinin varyans kovaryans matrisleri arasındaki fark büyük ise birim etkili model geçerlidir (Tatoğlu, 2013a).

Tablo 25 : Panel Veri Modelinin Seçimi

Test	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
Hausman Test Tesdüfi-Sabit Etkili	146.88 [0.000]	20.21 [0.0051]	1718.14 [0.000]	364.19 [0.000]
F Test Havuzlanmış EKK-Sabit Etkili	4.07 [0.000]	3.62 [0.000]	3.59 [0.000]	3.25 [0.0001]
Score Testi Havuzlanmış EKK-Tesadüfi Etkili	86.98 [0.000]	104.22 [0.000]	100.10 [0.000]	73.13 [0.000]
Sonuç	Sabit Etkili Model	Sabit Etkili Model	Sabit Etkili Model	Sabit Etkili Model

Yukarıda tablolaştırılmış tabloya göre tüm modellerin sıfır hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde red edilmiştir. Dolayısıyla tüm modellerde en iyi tahmin modeli iki yönlü sabit etkili modeldir. Bu sonuç aslında beklenen durumdur; çünkü veriler tesadüfi olarak seçilmemiştir. 2007 yılından 2011 yılına kadar tüm yıllarda Küresel Finans Merkezi Indeksi'nde yer alan finans merkezleri örnekleme dahil edilmiştir.

Panel Veri Analizinde Varsayımlardan Sapmalar: Sabit Etkiler Modelinde koşullu ve koşulsuz varyans matrisleri birbirlerine eşit olmadığı ya da bu matrisler birbirlerine eşit olsalar bile bazen koşulsuz varyans matrisi sabit olmamaktadır. Bu durumda değişen varyans ve otokorelasyon görülebilmektedir. Bazen birimlerarası korelasyon ile de karşılaşılaşılabilmektedir. Her üç sorun da etkinliği engellemektedir. Dolayısıyla tüm modellerin bu varsayımlardan sapmaları belirlenmelidir. Daha sonra uygun bir model ile bu sorunlar giderilerek tahminci modeli düzeltilmelidir. Sabit etkiler modellerinde Driscoll ve Kraay Tahmincisi küçük N ve küçük T için diğer yöntemlere göre daha etkin ve tutarlı sonuçlar ortaya koyabilmektedir. Sabit Etkiler modelinde birimlere göre değişen varyansın olup olmadığı Değiştirilmiş Wald Testi ile otokorelasyon Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez Testi ya da Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin Watson Testi

ile belirlenebilinmektedir. Bunun yanında birimler arası korelasyonun olup olmadığı ise Pesaran, Friedman veya Frees testleri ile belirlenebilmektedir (Tatoğlu, 2013a).

Tablo 26: İki Yönlü Sabit Etkili Modelde Varsayımlardan Sapmalar

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
Değişen Varyans	Var	Var	Var	Var
Otokorelasyon	Var	Var	Var	Var
Birimler arası Korelasyon	Var	Var	Var	Var

Panel Veri Modellerinin Sonuçları: İki yönlü sabit etkiler panel veri analizinde varsayımlardan sapmaları düzelten Driscoll – Kraay Yöntemi çoklu doğrusal bağlılık nedeniyle kukla değişkenleri modelden atmaktadır. Bu nedenle ANOVA testi ile finans merkezlerinin banka-odaklılık ve sermaye-odaklılık ile uluslararasılaşma derecesine göre farklılık gösterdiği anlaşılmasına rağmen ne yönde bir mekânsal bağımlılık yarattığı hakkında bir şey söylenememektedir.

Model 1: Finansal Derinlik

1. modelde bankacılık ve sermaye piyasalarındaki finansal derinliğinin finans merkezlerinin mekansal bağımlılığı üzerindeki etkisi test edilmiştir.

$Skor_{ti}$=*0,9336*kredi*$_{ti}$*+0,1291*farkser_tic_deg*$_{ti}$*+1.4109*enflasyon*$_{ti}$*+30,1517*farklgsmh*$_{ti}$

s.s. *(0,1122)* *(0,0532)* *(0,1584)* *(38,8223)*

prob(t) *(0,000)* *(0,002)* *(0,000)* *(0,445)*

*+468,7952**I_yil_2008+500,0881*I_yil_2009+514,5387*I_yil_2010+537,1381*I_yil_2011

(0,1419) *(12,9966)* *(12,3866)* *(13,4593)*

(0,000) *(0,002)* *(0,000)* *(0,000)*

Prob (F-Statistics)= 0,000 R^2 *= 0,6892*

Modeldeki parametreler incelendiğinde Mevduat Bankalarının Özel Kredilerinin GSMH'a oranı (Kredi) parametresinin finans merkezlerinin mekansal bağımlılığı üzerinde pozitif bir etkisinin (β_1 = 0,9336) olduğu görülmektedir. Bunun yanında bu değişken % 5 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır (p

= 0,000). Sermaye piyasalarındaki hisse senedi ticaretinin toplam piyasa değerinin GSMH'a oranı (Ser_tic_deg) finans merkezlerinin mekansal bağımlılığı üzerinde pozitif bir etkisinin (β_2 = 0,1291) olduğu görülmektedir. % 5 anlamlılık düzeyinde bu değişken istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır (p = 0,002). Zaman etkisine bakıldığında finansal derinliğin zamanla finans merkezleri için mekansal bağımlılığı arttırdığı söylenebilir. Sonuç olarak hipotez 1 reddedilmiştir.

Model 2: Finansal Erişilebilirlik

2. Modelde bankacılık sektörünün ve sermaye piyasalarının etkinliğinin finansal merkezlerin mekansal bağımlılığına olan etkisi ölçülmüştür.

$Skor_{ti}$=*531,1804+5,544698*banka_etkin*$_{ti}$*+0,3532193*stok_devir*$_{ti}$*+0,482238*enflasyon*$_{ti}$

s.s.	*(10,1255)*	*(4,7985)*	*(0,06701)*	*(0,3334)*
prob(t)	*(0,000)*	*(0,259)*	*(0,000)*	*(0,161)*

*-57,14116*farklgsmh*$_{ti}$+32,82129*I_yil_2009+57,25304*I_yil_2010+79,64186*I_yil_2011

(0,1419)	*(0,6019)*	*(3,4059)*	*(2,3999)*
(0,000)	*(0,000)*	*(0,000)*	(0,000)

Prob (F-Statistics)= 0,000 R^2 *= 0,6892*

Bankaların etkinliği finans merkezlerinin mekansal bağımlılığını pozitif yönde (β_1 = 5,544698) etkilemesine rağmen %5 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı değildir (p = 0,259). Sermaye piyasalarının devir oranı ise finans merkezlerinin bağımlılığını pozitif yönde (β_2 = 0,3532193) etkilemektedir. %5 anlamlılık düzeyinde bu değişken istatistiki olarak anlamlıdır (p = 0,000). Dolayısıyla sermaye piyasalarının stok devir oranı arttıkça finans merkezlerinin mekansal bağımlılığı da artmaktadır. Zaman etkisine bakıldığında finansal etkinliğin zamanla finans merkezleri için mekansal bağımlılığı arttırdığı söylenebilir. Sonuç olarak Hipotez 2 kısmen reddedilmiştir.

Model 3: Finansal İstikrar

3. modelde bankacılık ve sermaye piyasalarındaki finansal istikrarın finans merkezlerinin mekansal bağımlılığı üzerindeki etkisi test edilmiştir.

$Skor_{ti}$ =-2,3810*z_skoru_{ti}+0,4329*$ser_piy_oyn_{ti}$ + 0,9546* $enflasyon_{ti}$ - 19,1296* $farklgsmh_{ti}$

s.s.	(0,9372)	(0,5813)	(0,3037)	(45,048)
prob (t)	(0,018)	(0,464)	(0,004)	(0,675)

+ 605,7266*I_yil_2008+635,31*I_yil_2009+654,6829*I_yil_2010+ 680,4405*I_yil_2011

(23,1154)	(29,1035)	(25,0067)	(22,0731)
(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)

Prob (F-Statistics)= 0,000 R^2 *= 0,6060*

Modeldeki parametreler incelendiğinde z-skoru parametresinin finans merkezlerinin mekansal bağımlılığı üzerinde negatif bir etkisinin (β_1 = - 2,381039) olduğu görülmektedir. Bunun yanında bu değişken % 5 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır (p = 0,018). Sermaye piyasalarındaki fiyat dalgalanmalarının finans merkezlerinin mekansal bağımlılığı üzerinde pozitif bir etkisinin (β_2 = 0,4329257) olmasına rağmen % 5 anlamlılık düzeyinde bu değişken istatistiki olarak anlamlı çıkmamıştır (p = 0,464). Dolayısıyla sermaye piyasalarındaki fiyat dalgalanmaları ile finans merkezlerinin mekansal bağımlılığı arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Zaman etkisine bakıldığında finansal istikrarın zamanla finans merkezleri için mekansal bağımlılığı arttırdığı söylenebilir.Sonuç olarak Hipotez 3 kısmen reddedilmiştir.

Model 4: Finansal Erişilebilirlik

4. modelde bankacılık ve sermaye piyasalarındaki finansal erişilebilirliğin finans merkezlerinin mekansal bağımlılığı üzerindeki etkisi test edilmiştir.

$Skor_{ti}$ =583,7038+0,6935219*$farkbankasub_{ti}$–2,017032*$farkserlistf_{ti}$ + 0,9785195*$enflasyon_{ti}$

s.s.	(1,2807)	(0,4531)	(1,5592)	(0,1635)
prob(t)	(0,000)	(0,208)	(0,139)	(0,000)

-13,28406*$farklgsmh_{ti}$+28,1813*I_yil_2009 + 42,06522*I_yil_2010 +68,04861*I_yil_2011

(58,9728)	(2,5124)	(2,9560)	(1,8151)
(0,824)	(0,000)	(0,000)	(0,000)

Prob (F-Statistics)= 0,000 $R^2 = 0,5943$

4. modelde bankacılık sektörüne ve sermaye piyasalarına finansal erişilebilirliğin finans merkezinin mekansal bağımlılığı üzerindeki etkisi test edilmiştir. Modeldeki parametreler incelendiğinde 100.000 kişi başına düşen banka şubesi sayısı finans merkezlerinin mekansal bağımlılığı üzerinde pozitif bir etkisi (β_1 = 0, 6935) olmasına rağmen % 5 anlamlılık düzeyinde bu değişken istatistiki olarak anlamlı çıkmamıştır (p = 0,208). Sermaye piyasalarına kote olmuş 1.000.000 kişi başına düşen şirket sayısı finans merkezlerinin mekansal bağımlılığı üzerinde negatif bir etkisinin (β_2 = - 2,017032) olmasına rağmen % 5 anlamlılık düzeyinde bu değişken istatistiki olarak anlamlı çıkmamıştır (p = 0,139). Dolayısıyla finansal erişilebilirlik ile finans merkezlerinin mekansal bağımlılığı arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Zaman etkisine bakıldığında finansal erişilebilirliğin zamanla finans merkezleri için mekansal bağımlılığı arttırdığı söylenebilir.Sonuç olarak Hipotez 4 kabul edilmiştir.

SONUÇ

Finansal sistem yapısı finans merkezlerinin belirli bir ölçek ekonomisine ulaşmasını sağlayarak üzerlerinde kümelenme etkisi yaratır. Böylece finansal firmalar için bulunulan bölgeyi cazip hale getirir. Finans merkezleri belli bir ölçeğe ulaştıktan sonra sahip olduğu ileri ve geri bağlantılarına yakınlığı, sahip olduğu bilgi hinterlandı ve bölgenin prestiji nedeniyle nedeniyle maliyetler, fiziksel altyapı ve ulaşım bakımından daha avantajlı bölgeler olsa bile bu bölgeden ayrılamadığı için oluşan yol bağımlılığı mekansal bağımlılığa dönüşür.

Mekansal yoğunluk örgütlerin ihtiyaç duydukları kaynaklara göre sınırlarını ve rekabetçilik güçlerini belirlerler. Sektörel bir kümelenme belirli bir ölçeğe ulaştıktan sonra artan rekabetçilik mekânsal yoğunluğu negatif yönde etkileyerek yeni firmaların bu bölgedeki kuruluş oranını azaltır. Hannan (1986) ve Lomi (1995) in mekânsal yoğunluluk teorisine göre rekabetçilik arttıkça mekânsal bağımlılığın azalacağı öngörülür. Coğrafi ve kurumsal değişkenler kümelenmelerin tarihsel gelişimlerinin itici gücü olmakla birlikte, kümelerin mekânsal yoğunluğunun derecesini de açıklayabilmektedir. Yoğun kümelenmelerin olduğu bölgelerde finansal firmaların daha başarılı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla firmaların başarısı yer seçimlerinden etkilenir. Finans sektöründe belirli bir yeri çekici yapan faktörler; bölgeye özgü nitelikli işgücü ve bilgi akışı gibi dışsallıklardır. Finans sektörü mekânsal olanakları sınırlı olmasına rağmen çok hızlı gelişen bir sektördür ve finansal oyuncular sınırlı rasyonaliteye sahiptir. Mekânsal olarak finansal bir kümelenme için en uygun yer belirli koşullar altında ya da evrimsel teorisyenlerin

deyimiyle *tarihsel kaza* ile (şans eseri ya da planlı olarak) belirlenir. Finans sektörü başarılı kurumların bulunduğu yerlerde ve rekabetçiliğin yüksek olduğu ve en fazla tercih edilen bölgelerde yoğunlaşmaktadırlar.

Bulunduğu bölgede doğal sınırlara ulaşan ve kurumsal kapasitelerini zorlayan finans merkezlerinin rekabetçilik güçleri arttıkça oluşturdukları mekânsal bağımlılıkları belli bir süre sonra başarılarını olumsuz yönde etkilemeye başlar ve finans merkezlerini yeni mekânsal yollar geliştirmeye iter. Özellikle Küresel Finans Merkezlerinin birçoğunun zamanla çok merkezli kümelenmeler oluşturmaları bu yüzdendir. Ulusal finans merkezlerinin oluşturdukları yol bağımlılıkları kırılması güç mekânsal bağımlılıklara dönüşmektedir. Çünkü başka bölgelerin çekici kılan özellikleri olmasına rağmen ulusal finans merkezlerinin bulundukları bölgeden kolayca başka bölgelere kayamazlar. Dolayısıyla ulusal finans merkezleri yeni mekânsal yollarını ancak tarihsel kazalar ile yaratabilirler ve yeni bölgeleri genellikle hükümet politikaları ile belirlenebilir.

Finansal sistemin boyutlarından olan derinlik, etkinlik, istikrar ve erişilebilirlik finans merkezlerinin belli bir bölgede yoğunlaşmasında ve daha sonra yol bağımlılığı yaratmasında etkilidir. Gelişmiş finansal sistem boyutlarının finans merkezlerinin kurulma aşamasında belli bir bölgede kümelenmelerine ve zamanla yol bağımlılığı oluşturmalarına yol açarken finans merkezlerinin rekabetçilik güçleri arttıkça finans merkezlerinin mekânsal bağımlılıklarını kırarak yeni mekânsal yollar yaratmalarını sağlayacak bir etkendir. Diğer yandan sermaye odaklı bir finansal sistem yapısına sahip küresel finans merkezlerinin yeni mekânsal yollar yaratmasında etkilidir. Dolayısıyla yeni mekânsal yollar yaratmaya ihtiyaç duyan finans merkezleri sermaye piyasalarını geliştirmeye çalışırlar. Sermaye piyasalarının gelişmesi finans merkezlerinin yenilikçi ürünler ve araçlarla başka bölgelerde de belli bir ölçekte finansal işlem yapabilmelerini sağlamaktadır. Çünkü finans kümelenmesi merkezcil kuvvetlerinin etkisini yok edebilecek kadar güçlü bağlantılara sahip olduğu durumlarda tek bir bölgede kümelenmek zorunda kalmaz. Bunu da ancak bilgi hinterlandını geliştirerek sağlayabilir.

Finans merkezleri finansal ürünlerin, işlemlerin ve bilginin akış yönüne göre mekansal yollar izlerler. Finans merkezlerinin tarihsel gelişimleri de bunu

desteklemektedir. Tarihsel geçmişlerine baktığımızda finans merkezleri genellikle uluslararası rekabetçilik düzeyi en yüksek olan küresel şehirlerde kurulmuşlardır. Küresel şehir olabilmenin gerektirdiği her faktöre - ekonomik üstünlük, fiziksel sermaye, finansal gelişmişlik, kurumsal etkinlik, sosyo kültürel karakter, insan kaynağı, küresel çekicilik - finans merkezleri de ihtiyaç duymaktadır.

Finans merkezlerinin mekansal bağımlılığı ile finansal derinlik arasında pozitif bir korelasyon bulunmaktadır. Finans merkezlerindeki yüksek likitidesi bulunan ve uygun kredi olanakları sunan bankaların finans merkezlerinde yoğun olması ve büyük ticaret hacmi olan finans merkezlerine mekansal bağımlılıkları bulunmaktadır. Firmalar finansal ihtiyaçlarını daha çabuk karşılamak için finansal derinliği yüksek olan yerleri tercih etmektedirler. Finansal büyüklüğün bir ölçüsü olan finansal derinlik, gerçekleştirilen finansal işlemler bakımından likiditesi yüksek olan finans merkezleri işlem maliyetlerini azaltır ve büyük finansal işlemlerin hızla gerçekleşmesini sağlar. Aynı zamanda likid piyasalar düşük sermaye maliyeti fırsatı sunmaktadır. Firmaların hisse senetlerinin önde gelen finans merkezlerinin borsalarında yer alması onlara prestij sağlamaktadır. Zaman açısından değerlendirildiğinde finansal derinliğin artması finans merkezlerinin bu bölgede zamanla belli bir ölçek yarattığını ve firmaların daha avantajlı bir bölge bulsalar bile bulundukları yerden ayrılamayacaklarına işaret eder.

Finans merkezlerinin mekansal bağımlılığı ile bankaların etkinlik skoru arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Banka etkinlik skoru toplam personel giderleri ve genel giderlerin toplam aktiflere oranı ile net faiz marjının ortalaması olarak hesaplanmaktadır. Genel giderlerin toplam aktiflere oranı bankaların faaliyet giderlerinin tüm varlıkların içindeki payıdır. Düşük genel giderler etkinliğin bir ölçüsü olarak kullanılabilir. Fakat çok düşük genel giderler etkin olmayan rekabetçilik olarak da yorumlanabilmektedir. Dolayısıyla genel giderler tek başına etkinliğin ölçümünde doğrudan kullanılamaz. Faiz marjı bankaların aracılık maliyetlerinin bir ölçüsüdür. Bankacılık sisteminin etkinliğinin bir ölçüsü olarak kullanılmaktadır. Faiz marjının açılması yatırımcıları bankacılık sisteminden uzaklaştırmakta ve finansal sistemin gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Güçlü bir bankacılık sektörüne sahip olmak finans merkezleri için mekansal bağımlılık

yaratan bir faktördür. Kısacası banka etkinlik skorunun yükselmesi finans merkezlerinin mekansal bağımlılığını arttırmaktadır. Fakat modelde bu parametre ile finans merkezlerinin mekansal bağımlılıkları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Finans merkezlerinin mekansal bağımlılığı ile sermaye piyasalarındaki hisse senedi devir oranı arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Sermaye piyasalarındaki yüksek hisse senedi devir oranı daha likit piyasalara işaret etmektedir. Bu da piyasalarda kümelenme etkisi ve ölçeğe göre artan getiri sağladığı için mekansal bağımlılık yaratmaktadır.

Mekansal bağımlılık ve kümelenme yoğunluğu ile finansal istikrar arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Finansal sistem istikrarı finansal bütünleşmenin yarattığı riskleri finans merkezlerinin minimize etmesi ile ilgilidir. Genellikle finansal istikrarsızlık finansal kriz risklerini arttırmaktadır. Finansal krizler bir dışsal şok olarak finansal piyasalara, kurumlara ve politikalara yön vermesi ve yeniden şekillenmesini sağlaması açısından finansal merkezler için yeni mekansal yollar yaratabilir. Yüksek Z-skoru bankaların düşük iflas olasılığının olduğu ve yüksek finansal istikrara sahip olduğu anlamına gelmektedir. Bu da finans merkezlerinin mekansal bağımlılığını azaltan bir faktördür. Güçlü bir finansal istikrara sahip firmalar daha avantajlı bölgeler buldukları zaman kendilerine yeni mekansal yollar çizebilirler. Sermaye piyasalarında yıllık ortalama borsa fiyatlarındaki dalgalanma finansal sistemin küçülmesine neden olmaktadır. Yatırımcılar finansal istikrarı olmayan riski yüksek finansal piyasalara girmekten kaçınmaktadırlar. Dolayısıyla sermaye piyasalarında finansal istikrarın artması mekansal bağımlılığı arttırması beklenir. Modelde srmaye piyasasındaki fiyat oynaklığı ile mekansal bağımlılık arasındaki ilişkinin yönü pozitif çıkmıştır. Bunun nedeni finansal merkezlerin bilgi asimetrisini azaltan bir özelliğe sahip olmasıdır. Piyasalardaki fiyat oynaklığı arttıkça firmaların bulundukları finans merkezlerine olan mekansal bağımlılıkları artacaktır. Fakat sermaye piyasalarındaki dalgalanmalar ile finans merkezlerinin mekansal bağımlılığı arasında anlamlı bir ilişki çıkmamıştır.

Finansal erişilebilirlik ile finans merkezlerinin mekânsal bağımlılığı arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. İstatistiki olarak anlamlı olmasa bile modelde banka şube sayısı ile mekansal bağımlılık arasındaki ilişkinin yönü

pozitif çıkmıştır. Dolayısıyla mekansal yoğunluğun artması artan ölçek getirisi nedeniyle mekansal bağımlılığı arttırır. Borsaya kote olan firma sayısı ne kadar fazla ise piyasadaki bilgi asimetrisi de o kadar artmaktadır. Dolayısıyla bilgi asimetrisi fazla olması mekansal bağımlılığı azaltan bir faktördür ve yeni mekansal yolların yaratılmasını sağlar.

KAYNAKÇA

ABRAHAM, J-P.; Bervaes, N.; Guinotte, A.; Lacroix, Y. (1993) *The Competitiveness of European International Financial Centers,* Bangor: Institute of European Finance.

AKOORİE, M. E. M. (2011) A Challenge to Marshallian Orthodoxy on Industrial Clustering, *Journal of Management History*, 17(4): 451 – 470

ALEXANDER, B.; Tatiana, K. Svetlana, U. (2013) Formation of Industrial Clusters Using Method of Virtual Enterprises, *Procedia Economics and Finance,* (5): 68 – 72

ALLEN, F.; Gale, D. (1995) A Walfare Comparison of Intermediaries and Financial Markets in Germany and the U.S., *European Economic Review,* (30): 179-209.

ALLEN, F.; Gale, D. (2000) *Comparing Financial Systems,* MIT Press, Cambridge.

ALLEN, F.; Gale, D. (2004) Competition and Financial Stability, *Journal of Money, Credit, and Banking,* 36(3): 453-480

ALMODOVAR, J. T.; Teixeira, A. A. C. (2009) Conceptualizing Clusters Through the Lens of Networks: A Critical Synthesis, Research Work in Progress, Faculdade de Economia, Universidade do Porto, (328): 1-23

AN, J. (2010) The Development of Hong Kong as an International Financial Center and the Prospect of Constructing Shanghai as the Next One: Based on a Comparative Functional Study, Norges Handelshøyskole, Master in International Business, Bergen.

ANSELİN, L. (1988) *Spatial Econometrics: Methods and Models,* Kluwer Academic Publications, The Netherlads.

ANSELİN, L.; Bera, A. (1998) Spatial Dependence in Linear Regression Models with an Introduction to Spatial Econometrics, Ullah, A.; Giles, D.E. (eds.)

Handbook of Applied Economic Statistics, Mar-cel Dekker, New York, p.237-289

ARAUJO, L.; Harrison, D. (1997) Technological Trajectories and Path Dependence, http://www.impgroup.org/uploads/papers/26.pdf

ARAUZO-CAROD, J. M.; Manjón-Antolín, M. C. (2004) Firm Size and Geographical Aggregation: An Empirical Appraisal in Industrial Location, *Small Business Economics,* 22(3): 299–312

ARI, A.; Özcan, B. (2011) İşçi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Dinamik Panel Veri Analizi, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* (38): 101-117

ARTAL-TUR, A.; Alamá-Sabater, L.; Navarro-Azorín, J. M. (2011) Industrial Location, Spatial Discrete Choice Models and the Need to Account for Neighbourhood Effects, *The Annals of Regional Science,* 47(2): 393-418

ARTHUR, W. B. (1989). Competing Technologies, Increasing Returns, and Lock-in by Historical Events, *The Economic Journal*, 99(394): 116-131.

ARTHUR, W. B. (1994). *Increasing Returns and Path Dependence in the Economy,* University of Michigan Press, Ann Arbor.

ARTHUR, W.B. (1988) Urban Systems and Historical Path Dependence, Ausubel, J.H.; Herman, R. (Eds), *Cities and Their Vital Systems: Infrastructure Past, Present, and Future,* National Academy Press, p. 85-98.

ASCANİ, A.; Crescenzi, R.;Iammarino, S. (2012) New Economic Geography and Economic Intregration: A Review, WP1/02 Search Working Paper, EU. p.1-24

ASHEİM, B.; Cooke, P.; Martin, R. (2006) *Clusters and Regional Development,* Routledge Taylor & Francis Group, London.

BASTİDE, L. (2011) Singapore in the New Economic Geography: From Geographic Location, to the Relocation of Economic Dynamics, Gipouloux, L. (eds.) *Gateways to Globalization: Asia's International Trading and Finance Centres*, Edward Elgar Cheltenham, UK., p.130-145

BEAVERSTOCK, J. V.; Hoyler, M., Pain, K.; Taylor, P. J. (2005) Demystifying the Euro in European Financial Centre Relations: London and Frankfurt, 2000–2001 ,*Journal of Contemporary European Studies*, 13(2): 143-157

BECK, T.; Levine, R. (2002) Industry Growth and Capital Allocation: Does Having a Market- or Bank-Based System Matter?, NBER Working Paper Series, No: 8982.

BECK, T.;Demirgüç-Kunt, A.; Levine, R. (1999) A New Database on Financial Development and Structure, Financial Sector Discussion Paper, Number:2, The World Bank.

BELUSSİ, F. (1999) Path-Dependency vs.Industrial Dynamics: An Analysis of Two Heterogeneous Districts, *Human Systems Management,* 18: 161-174

BHAT, C. R.; Paleti, R.; Singh, P. (2014) A Spatial Multivariate Count Model for Firm Location Decisions, *Journal of Regional Science,* 54(3): 462-502.

BHATTACHARYA, A. K. (2011) The Feasibility of Establishing an International Financial Center in Shanghai, *Journal of Asia-Pacific Business,* 12(2): 123-140

BİJLSMA, M. J. ; Zwart, G. T. J. (2013) The Changing Landscape of Financial Markets in Europe, The United States and Japan, Bruegel Working Paper, Number: 02

BOSCHMA, R.; van der Knaap, B. (1997) New Technology and Windows of Locational Opportunity, Reijnders, J. (Eds) *Economics and Evolution,* Cheltenham: Edward Elgar, p. 171-202.

BOSKER, M.; Brakman, S.; Garretsen, H.; Schramm, M. (2007) Adding Geography to the New Economic Geography, CESIFO Working Paper, Number: 2038, Category 10: Empirical and Theoretical Methods.

BOYD, J. H.; De Nicolò G.; Jajal, A. M. (2009) Bank Competition, Risk, and Asset Allocations, IMF Working Paper Research Department,Working Paper, Number: 09143.

BRAKMAN, S.; Garretsen, H.; Schramm, M. (2006) Putting New Economic Geography to the Test: Freeness of Trade and Agglomeration in the EU Regions. *Regional Science and Urban Economics,* (36): 613-635

BRİGHAM, E. F.; Houston, J. F. (2009) *Fundamentals of Financial Management,* 12. Edition, South Western Cengage Learning, USA.

BRİTTON, M.; Ocasio, W. (2007) Urbanization and Spatial Organization: Hospital and Orphanage Location in Chicago, 1848-1916, *Social Forces,* 85(3): 1303-1317.

BROSCHMA, R.A. (1997), New Industries and Windows of Locational Opportunity, A Long-Term Analysis of Belgium, *Erdkunde,* 51: 12-22.

BRUYNE, D. (2006) The Location of Economic Activity: First versus Second Nature Core-Periphery Theories, *Tijdschrift voor Economie en Management,* LI(1): 75-104.

CAİNELLİ, G.; Iacobucci, D.; Morganti, E. (2006) Spatial Agglomeration and Business Groups: New Evidence from Italian Industrial Districts, *Regional Studies*, 40(5): 507–518

CAPELLE-BLANCARD, G.; Tadjeddine, Y., (2010) Heterogeneity of Financial Activies and Urban Location: the Case of Paris, 1993-2008, http://economix.fr/pdf/seminaires/crise/2010-09-30_Heterogeneity.pdf

CARLOS, A. M.; Neal, L. (2011) Amsterdam and London as Financial Centers in the Eighteenth Century, *Financial History Review*, 18(1): 21-46

CASSİS, Y. (2006) *Capitals of Capital: a History of International Financial Centres, 1780–2005*, Cambridge University Press, Cambridge.

CASTALDİ, C.; Dosi, G.; Paraskevopoulou, E. (2004) Path Dependence in Technologies and Organizations: A Concise Guide, Working Paper 11.04, Ecis Eindhoven Centre for Innovation Studies, p.1-6

CATTANİ, G.; Pennings, J. M.; Wezel, F. C. (2003) Spatial and Temporal Heterogeneity in Founding Patterns, *Organization Science*, 14: 670-85.

CHEN, W.; Zeng, H.; Liu, Y. (2014) Analysis on the Spatial-Temporal Dynamics of Financial Agglomeration with Markov Chain Approach in China, *Mathematical Problems in Engineering*, 2014: 1-6

CHENG, H. S. (1976) The U.S. West Coast as an International Financial Center, *Economic Review*, (Spring): 9-19.

CHEUNG, L., and V. Yeung. (2007) Measuring the Position of Hong Kong as an International Financial Centre, *Hong Kong Monetary Authority Quarterly Bulletin*, p. 5-12

CİHAK, M.; Demirgüç-Kunt A.; Feyen, E.; Levine, R. (2012) Benchmarking Financial Systems around the World, Policy Research Working Paper, No: 6175.

CİHAK, M.; Demirgüç-Kunt A.; Feyen, E.; Levine, R. (2013) Financial Development in 205 Economies, 1960 to 2010, Working Paper No: 18946, National Bureau of Economic Research, p.1-53

CLAESSENS, S.; Klingebiel, D.; Schmukler, S.L. (2002) Explaining the Migration of Stocks from Exchanges in Emerging Economies to International Center, Policy Research Working Paper, 2816, The World Bank

CLARK, G. L. (2002) London in the European Financial Services Industry: Locational Advantage and Product Complementarities, *Journal of Economic Geography*, (2): 433-453.

COLLİER, R.B.; Collier, D. (1991) *Shaping the Political Arena: Critical Junctures, The Labor Movement, and Regime Dynamics in Latin America*, Princeton University Press, Princeton, Penn

COOPER, A.; Folta, T. (2000) Entrepreneurship and High-Technology Clusters, Sexton, D.L.; Landström, H. (eds.) *The Blackwell Handbook of Entrepreneurship*, Oxford Blackwell.

CORRADO, L.; Martin, R.; Weeks, M. (2005) Identifying and Interpreting Regional Convergence Clusters across Europe, *The Economic Journal*, , Conference Papers March 2005, 115(502): C133-C160

CRAWLEY, A.; Pickernell, D. (2012) An Appraisal of the European Cluster Observatory, *European Urban and Regional Studies*, 19(2): 207–211

CRESPO, J. (2011) How Emergence Conditions of Technological Clusters Affect Their Viability? Theoretical Perspectives on Cluster Life Cycles, *European Planning Studies*, 19(12): 2025-2046

CROCCO, M A, Cavalcante, A and Castro (2006) The Behaviour of Liquidity Preference of Banks and Public and Regional Development: The Case of Brazil, *Journal of Post Keynesian Economics*, 28(2): 217-240

CROCCO, M.; Santoz, F.; Amaral P. (2010) The Spatial Structure of the Financial Development in Brazil, *Spatial Economic Analysis*,5(2): 181-203

CRUZ, S. C. S.; Teixeira, A. A. C. (2010) The Evolution of the Cluster Literature: Shedding Light on the Regional Studies: Regional Science Debate, *Regional Studies*, 34(9): 1263-1288

CUADRADO-ROURA, J. R. (2013) *Service Industries and Regions: Growth, Location and Regional Effects*, Springer, Verlag Berlin Heidelberg

DAVİD, P. A. (2000), Path Dependence and Varieties of Learning in the Evolution of Technological Practice, Ziman, J. (eds.) *Technological Innovation as an Evolutionary Process*, Cambridge, Eng.: Cambridge University Press, p.118-133

DAVİD, P. A. (2007) Path Dependence –A Foundational Concept For Historical Social Science, Cliometrica ,*The Journal of Historical Economics and Econometric History*, 1(2): 91-114

DAVİD, P.A. (1985), Clio and the Economics of QWERTY, *American Economic Review*, (75): 332-337

DAVİD, P.A. (1986) Understanding The Economics of QWERTY: The Necessity of History, Parker, W.N. (eds.), *Economic History and The Modern Economist*, Blackwell, Oxford, p.30-49.

DE DOMİNİCİS, L.; Arbia, G.; de Groot, H. L. F. (2013) Concentration of Manufacturing and Service Sector Activities in Italy: Accounting for Spatial Dependence and Firm Size Distribution, *Regional Studies,* 47(3): 405-418

DEMİRGÜÇ-KUNT, A.; Levine, R. (1999) Bank Based and Market Based Financial Systems: Cross Country Comparisons, World Bank Policy Research Working Paper, No: 2143

DEMİRGÜÇ-KUNT, A.; Maksimovic, V. (1998) Law, Finance and Firm Growth, *The Journal of Finance,* 53(6): 2107-2137

DEMİRGÜÇ-KUNT, A.; Maksimovic, V. (2001) Funding Growth in Bank Based and Market Based Financial Systems: Evidence from Firm Level Data, Working Paper, No: 2432

DOBREV, S. D. (2007) Competing in the Looking-Glass Market: Imitation, Resources, and Crowding, *Strategic Management Journal,* 28(13): 1267-1289

DONAUBAUER, J.; Meyer, B.; Nunnenkamp, P. (2014) A New Global Index of Infrastructure: Construction, Rankings and Applications, Kiel Working Papers, No: 1929.

DOW, S. C. (1987) Money and Regional Development, *Studies in Political Economy*, (23): 73-94

DU, H., Q. Xia and L. Wei. (2012). Evolution of Shanghai as an International Financial Centre with Non-equilibrium Statistical Mechanics, Zeng, D. (Eds.).*In: Advances in Computer Science and Engineering*, Berlin: Springer Verlag, p.703-710.

DUFFY, G.; Giddy, I. (1978) *The International Money Market*, Prentice Hall, New Jersey.

ECONOMİDES, N.; Siow, A. (1988) The Division of Markets is Limited by the Extent of Liquidity: Spatial Competition with Externalities, *American Economic Review*, 78(1): 108-121.

ELHORST, J.P. (2014) *Spatial Econometrics From Cross-Sectional Data to Spatial Panels*, Springer, Heidelberg, New York Dordrecht London.

ELLİSON, G.; Glaeser, E. L.; Kerr, W.R. (2010) What Causes Industry Agglomeration? Evidence from Coagglomeration Patterns, *The American Economic Review*,100(3): 1195-1213

ENGELEN, E.; Grote, M. H. (2009) Stock Exchange Virtualisation and the Decline of Second Tier Financial Centres: The Cases of Amsterdam and Frankfurt, *Journal of Economic Geography*, (9): 679–696

ESSAYAD, M. (1989) The Feasibility of Establishing an International Financial Center: The Case of Anchorage, Yoon S. P.; Essayyad, M. (eds.) *International Banking and Financial Centers*, Kluwer Academic Publishers, USA, p.11-49

FABOZZİ, J. F.; Peterson, P. (2010) *Basics of Finance: An Introduction to Financial Markets, Business Finance, and Portfolio Management*, John Wiley& Sons Inc., USA

FAKİYESİ, T. (2009) Building an International Financial Centre, Abuja, A Panel Discussion on the Occasion of the 50th Anniversary of Central Bank of Nigeria.

FAULCONBRİDGE, J.; Engelen, E.; Hoyler, M.; Beaverstock, J. (2007) Analysing the Changing Landscape of European Financial Centres: The Role of Financial Products and the Case of Amsterdam, *Growth and Change*, 38(2): 279–303

FELİCİ, R.; Pagnini, M. (2005) Distance, Bank Heterogeneity and Entry in Local Banking Markets, Temi di discussione del Servizio Studi Number: 557

FELZENSZTEİN, C.; Gimmon, E.; Aqueveque, C. (2012) Clusters or Un-clustered Industries? Where Inter-firm Marketing Cooperation Matters, *Journal of Business & Industrial Marketing*, 27(5): 392 – 402

FERNANDEZ, V. (2011) Spatial Linkages in International Financial Markets, *Quantitative Finance*, 11(2): 237–245

FİNGLETON, B.; Fischer, M. M. (2010) Neoclassical Theory versus New Economic Geography. Competing Explanations of Cross-Regional Variation in Economic Development, *Annals of Regional Science*, 44(3): 467-491

FLOYSAND, A.; Jakobsen, S. E. (2002) Clusters, Social Fields, and Capabilities: Rules and Restructuring in Norwegian Fish-Processing Clusters, *International Studies of Management & Organization*, 31(4): 35-55

FRATİANNİ, M. (2009) The Evolutionary Chain of International Financial Centers, Alessandrini, P.; Fratianni, M.; Zazzaro, A. (eds.), *The Changing Geography of Banking and Finance*, Springer, NewYork, USA, p. 251-276.

FRATİANNİ, M.; Spinelli F. (2006) Italian City-States and Financial Evolution, *European Review of Economic History*, 10(3): 257-278.

FUJİTA, M, Krugman, P. (2004) The New Economic Geography: Past, Present and the Future, *Regional. Science*, (83): 139–164

FUJİTA, M.; Krugman, P.; Venables, A. J. (1999) *The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England.

FUJİTA, M.; Mori, T. (2005) Frontiers of the New Economic Geography, *Regional Science*,84(3): 377–405.

GALLO, F. (2006) Increasing Returns, Input-Output Linkages, and Technological Leapfrogging, *Topics in Economic Analysis & Policy,* Article 13, 6(1): 1-27

GARRETSEN, H.; Martin, R. (2010) Rethinking (New) Economic Geography Models: Taking Geography and History More Seriously, *Spatial Economic Analysis,* 5(2): 127-160

GARUD, R.; Kornoe, P. (2001) Path Creation as a Process of Mindful Deviation, Garud, R.; Kornoe, P. (eds.) *Path Dependence and Creation,* Lawrence Erlbaum Associates Inc., New York, p.1-40

GEHRİG, T. (1998) Cities and the Geography of Financial Centers, Universität Freiburg and CEPR, Discussion Paper Series No: 1894

GETİS (2008) Linear Spatial Dependence Models for Cross-Section Data, http://www.springer.com/cda/content/document/cda_downloaddocument/9783642403392-c2.pdf?SGWID=0-0-45-1432965-p175381976

GOLDBERG, M. A.; Helsley, R. W.; Levi, M. D. (1988) On the Development of International Financial Centers, *The Annals of Regional Science,* 22(1): 81-94

GOLDSMİTH, R. W. (1969) *Financial Structure and Development*, Yale University Press, New Haven, CT

GOODCHİLD, M. F.; Anselin, L.; Appelbaum, R. P.; Harthorn, B. H. (2000) Toward Spatially Integrated Social Science, *International Regional Science Review,* 23(2): 139–159

GREENER, I. (2005) State of the Art, The Potential of Path Dependence in Politic al Studies, *Politics*,25(1): 62-72

GREVE, H. R. (2000). An Ecological Theory of Spatial Evolution: Local Density Dependence in Tokyo Banking, 1894-1936, *Social Forces*, 80(3): 847-879.

GROTE, M. H. (2002) Frankfurt - An Emerging International Financial Center, d. Felsenstein, D.; Schamp E.W.; Shachar, A. (eds.),*Emerging Nodes in the Global Economy: Frankfurt and Tel Aviv Compared,* Kluwer Academic Publishers, p. 81-107.

GROTE, M. H. (2008) Foreign Banks' Attraction to the Financial Centre Frankfurt—An Inverted 'U'-Shaped Relationship, *Journal of Economic Geography,* (8): 239-258

GROTE, M. H. (2009) Financial Centers Between Centralization and Virtualization, Alessandrini, P.; Fratianni, M.; Zazzaro, A. (eds.), *The Changing Geography of Banking and Finance,* Springer, NewYork, USA, p. 277-294.

GROTE, M. H.; Harrschar-Ehrnborg, S.; Lo, V. (2000) Frankfurt's Changing Role in the European Financial Center System – A Value Chain Approach to Financial Services, www.wiwi.uni-frankfurt.de/profs/czayka/valuefrankfurt.pdf

HALBERT, L. (2004). The Decentralization of Intrametropolitan Business Servives in the Paris Region: Patterns, Interpretation, Consequences, *Economic Geography*, 80(4): 381-404.

HANNAN, M. T. (1986) A Model of Competitive and Institutional Processes in Organizational Ecology, Technical Report 86-13, Department of Sociology, Cornell University.

HASSİNK, R. (2005) How to Unlock Regional Economies from Path Dependency? From Learning Region to Learning Cluster, *European Planning Studies*, 13(4): 521-535

HEİDUK, N.; Pohl, G. (2000) Asia's International Financial Centers in the Globalized World Economy An Evolutionary View, International Workshop "International Economics and Asia", City University of Hong Kong, July 19-21,2000

HİLARY, C.; Ming-Shan, N.; Kuei-Hsien, N. (2014), Industrial Cluster Involvement, Organizational Learning, and Organizational Adaptation: An Exploratory Study in High Technology Industrial Districts, *Journal of Knowledge Management*, 18(5): 971 – 990

HÖLZ, W. (2003) Convergence of Financial Systems: Towards An Evolutionary Perspective, Working Papers Series: Growth and Employment in Europe: Sustainability and Competitiveness, Wirtschaftsuniversität Wien, Working Paper No: 31.

HSİEH, P. F.; Lee, C. S. (2012) A Note on Value Creation in Consumption-Oriented Regional Service Clusters, *Competitiveness Review: An International Business Journal*, 22(2): 170 – 180

HUAT, T. C.; Lim J.; Chen, W. (2004) Competing International Financial Centers: A Comparative Study Between Hong Kong and Singapore, Paper for Saw Centre for Financial Studies and ISEAS Conference in November 2004, p.1-92

HVİDT, M. (2009) The Dubai Model: An Outline of Key Components of the Development Process in Dubai, *International Journal of Middle East Studies*, (41): 397-418

JAO, Y. C. (2003) Shanghai and Hong Kong as International Financial Centres: Historical Perspective and Contemporary Analysis, University of Hong Kong Working Paper, p.1-54

JENNEN, M.; Verwijmeren, P. (2010) Agglomeration Effects and Financial Performance, *Urban Studies*, 47(12): 2683–2703

JOHNSON, H. G. (1976) Panama as a Regional Financial Center: A Preliminary Analysis of Development Contribution, *Economic Development and Cultural Change*, 24(2): 261-286.

JONES, G. (1992) International Financial Centres in Asia, The Middle East and Australia: A Historical Perspective, Cassis, Y. (eds.), *Finance and Financiers in European History 1880-1960*, p.405-428

KARREMAN, B. (2010). Financial Services and Emerging Markets. PhD Thesis, The Erasmus University Rotterdam, Rotterdam

KARREMAN, B.; van der Knaap, B. (2007) The Financial Centres of Shanghai and Hong Kong: Competition or Complementarity?, *ERIM Report Series Research In Management*, (62): 1-28.

KARREMAN, B.; van der Knaap, B. (2012) The Geography of Equity Listing and Financial Centre Competition in Mainland China and Hong Kong, *Journal of Economic Geography*, (12): 899–922

KAUFMAN, G. G. (2001) Emerging Economies and International Financial Centers, *Review of Pacific Basin Financial Markets and Policies*, 4(4): 365-377

KEEBLE, D.; Nachum, L. (2002) Why Do Business Service Firms Cluster? Small Consultancies, Clustering and Decentralization in London and Southern England, *Transactions of the Institute of British Geographers*, 27(1): 67-90

KERR, D. (1965) Some Aspects of the Geography of Finance in Canada, *Canadian Geographer*, 9(4): 175-912

KHAN, M. Y. (2013) *Indian Financial System*, Eighth Edition, Mc Graw Hill Education Private Limited, India

KİCK, T.; Prieto, E. (2013) Bank Risk Taking and Competition: Evidence From Regional Banking Markets, Deutsche Bundesbank, Discussion Paper, No: 30.

KİDWELL, D. S.; Blackwell, D. W; Whidbee, D. A.; Sias, R. W. (2012) *Financial Institutions, Markets, and Money*, John Wiley&Sons, USA

KİNDLEBERGER, C. P. (1974) *The Formation of Financial Centers: A Study in Comparative Economic History*, Princeton Studies in International Finance, Number: 36.

KİNG, R. and Levine, R. (1993) Finance and Growth: Schumpeter Might Be Right. *Quarterly Journal of Economics*, 108(3): 717-737.

KLAGGE, B.; Martin, R. (2005) Decentralized versus Centralized Financial Systems: Is There a Case for Local Capital Markets?, *Journal of Economic Geography*, (5): 387–421

KOÇ, O.; Kırtay, A. (2011) İzlek Bağımlılığı İşletmelerin Yok Olmasına Neden Olabilir mi? Farklı Sektörlere İlişkin Örnekler Üzerinden Bir Değerlendirme, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2): 560-587

KOMİNEK, J. (2009) Each Institutionalization Elementary is a Self-Reinforcing Process Increasing Path Dependency, Working Paper, CLISEC-4, https://clisec.zmaw.de/fileadmin/user_upload/fks/publications/working-papers/Working_paper_CLISEC-4.pdf

KRUGMAN, P. (1996a) Confronting the Mystery of Urban Hierarchy, *Journal of the Japanese and International Economies,* 10(23): 399–418.

KRUGMAN, P. (1996b) How the Economy Organizes Itself in Space: A Survey of the New Economic Geography, Working Papers, 96-04-021, Santa Fe Institute.

KRUGMAN, P. (1998) What's New About the New Economic Geography?, *Oxford Review of Economic Policy,* 14(2): 7-17.

KRUGMAN, P. (1999) The Role of Geography in Development, *International Regional Science Review*, 22(2): 142-161

KRUGMAN, P. (2011) The New Economic Geography, Now Middle-Aged, *Regional Studies,* 45(1): 1-7

KRUSE, C. (2003) When Form Follows Function – Financial Centers as Starting Points for Researching the Interrelationship Between Financial Intermediaries and the Management of Firms, 43rd ERSA-Conference, Jyväskylä, p.1-14

KUAH, A. T. H. (2008).Is There a Diamond in the City? Leveraging the Competitive Advantage of the London Financial Centre, *Singapore Management Review*,30(2): 1-17.

KUEİ-HSİEN, N. (2010a) Organizational Trust and Knowledge Obtaining in Industrial Clusters, *Journal of Knowledge Management*, 14(1): 141 – 155

KUEİ-HSİEN, N. (2010b) Industrial Cluster Involvement and Organizational Adaptation, *Competitiveness Review: An International Business Journal*, 20(5): 395-406

KUEİ-HSİEN, N.; Grant, M.; Chung-Shing, L. (2014) Industrial Cluster Involvement, Organizational Learning, and Organizational Adaptation: an Exploratory Study in High Technology Industrial Districts, *Chinese Management Studies*, 8(2): -

KUEİ-HSİEN, N.; Miles, G.; Bach, S.; Chinen, K. (2012) Trust, Learning and a Firm's Involvement in Industrial Clusters: A Conceptual Framework, *Competitiveness Review: An International Business Journal,* 22(2): 133 – 146

KUM, M. (2011) İktisadın Yeni Coğrafi Açılımı: Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 30(1): 235-255

LAFOURCADE, M. and Mion, G. (2007) Concentration, Agglomeration and the Size of Plants, *Regional Science and Urban Economics,* 37(1): 46-68

LAURENCESON, J.; Tang, K. K. (2005) Shanghai's Development as an International Financial Center, *Review of Pacific Basin Financial Markets and Policies,* 8(1): 147-166

LENZER Jr., J. H. (2014) From Path Creation to Path Dependence in International Financial Centre Development : The Emergence of the Entrepreneurial Financial Firm, PHD Thesis, University of Hong Kong

LEVİNE, R. (1997) Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda, *Journal of Economic Literature,* (XXXV): 688–726

LEVİNE, R. (2002) Bank-Based or Market-Based Financial Systems: Which is Better?, William Davidson Working Paper, Number: 442

LEVİNE, R.; Loayza, N.; Beck, T. (2000) Finance and the Sources of Growth, *Journal of Financial Economics,* 58: 261-300

LEVİNE, R.; Zervos, S. (1998) Stock Markets, Banks, and Economic Growth, *American Economic Review,* 88(3): 537-558

LİEBOWİTZ, S. J.; Morgalis, S. (1995) Path Dependence, Lock-in, and History, *Journal of Law, Economics and Organization,* 11(1): 205-226

LİEBOWİTZ, S.J.; Margolis, S.E. (1999) Path Dependence, Encyclopedia of Law and Economics, 0770, p.981-998

LİU, Y.C.; Strange, R. (1997) An Empirical Ranking of International Financial Centers in the Asia-Pacific Region, *The International Executive,* 39(5): 651-674

LOECHEL, H.; Boeing, P. (2010) The Present State of Shanghai as an International Financial Centre - A Comparison with London and Frankfurt, EU-China BMT Working Paper Series, Number: 11, CEIBS, p.1-28

LOMİ, A. (1995) The Population Ecology of Organizational Founding: Location Dependence and Unobserved Heterogeneity, *Administrative Science Quarterly,* (40): 111-144

LOMİ, A. (2000) Density Dependence and Spatial Duality in Organizational Founding Rates: Danish Commercial Banks, 1846-1989, *Organizational Studies*, (21): 433-461

MA, L.; Yue, F. (2010) Industrial Clusters' Talents Agglomeration Effects on High-Tech Enterprises' Innovations, International Conference on E-Product, E-Service and E-Entertainment, 7-9 November, Henan, p.1-4.

MACKİNNON, D.; Cumbers, A. (2007) *An Introduction to Economic Geography: Globalization, Uneven Development and Place,* Pearson Education, England.

MADURA, J. (2009) *Financial Markets and Institutions,* 9. Edition, South Western Cengage Learning, USA.

MAHONEY, J. (2000) Path Dependence in Historical Sociology, *Theory and Society,* 29(4): 507-548.

MARTİN, R. (1994) Stateless Monies, Global Financial Integration and National Economic Autonomy: the End of Geography?, Corbridge, S.; Martin, R.; Thrift, N.(eds.), *Money, Power and Space,* Basil Blackwell Ltd., Oxford UK & Cambridge USA, p. 253-279.

MARTİN, R. (1999) The New Economic Geography of Money, Martin,R. (eds.) *Money and the Space Economy,* John Wiley & Sons, Inc., p. 3-27

MARTİN, R. (2009) Rethinking Regional Path Dependence: Beyond Lock-in to Evolution, Papers in Evolutionary Economic Geography (PEEG), Utrecht University, Number: 0910, p. 1-41.

MARTİN, R. (2010) Roepke Lecture in Economic Geography - Rethinking Regional Path Dependence: Beyond Lock-in to Evolution, *Economic Geography,* 86(1): 1-27.

MARTİN, R. Sunley, P. (2011) Conceptualising Cluster Evolution: Beyond the Life-Cycle Model? *Regional Studies,* (Special Issue on Cluster Evolution, R. Boschma, R.; Fornahl, D. (eds.)), 45: 1295-1318.

MARTİN, R.; Simmie J. (2008) Path Dependence and Local Innovation Systems in City-Regions, *Innovation: Management, Policy & Practice,* 10(2-3): 183-196

MARTİN, R.; Sunley, P. (2006a) The Place of Path Dependence in an Evolutionary Perspective on the Economic Landscape, Boschma, R.; Martin, R. (eds.) *Handbook of Evolutionary Economic Geography,* Chichester: Edward Elgar, p. 1-48.

MARTİN, R.; Sunley, P. (2010) The Place of Path Dependence in an Evolutionary Perspective on the Economic Landscape, Boschma, R. and Martin. R. (eds) *Handbook of Evolutionary Economic Geography,* Chichester: Edward Elgar

MARTİN, R.; Sunley, P. (2006b) Path Dependence and Regional Economic Evolution, *Journal of Economic Geography*, (6): 395-438.

MARTİNEZ-FERNANDEZ, M. T.; Capo-Vicedo, J.; Vallet-Bellmunt, T. (2012) The Present State of Research into Industrial Clusters and Districts. Content Analysis of Material Published in 1997–2006, *European Planning Studies*, 20(2): 281-304

MARTİNEZ-MİERA, D.; Repullo, R. (2008). Does Competition Reduce the Risk of Bank Failure? CEMFI, Working Paper, No: 0801

MASKELL, P. (2001) Towards a Knowledge-based Theory of the Geographical Cluster, *Industrial and Corporate Change*, 10(4): 921-943

MASKELL, P.; Kebir, L. (2005) What Qualifies as a Cluster Theory?, DRUID Working Paper, Number: 05-09, p.1-19

MCDONALD, F.; Tsagdis, D.; Huang, Q. (2006) The Development of Industrial Clusters and Public Policy, *Entrepreneurship & Regional Development*, (18): 525–542

MOLLAN, S.; Michie, R. (2012) The City of London as an International Commercial and Financial Center since 1900, *Enterprice&Society*, 13(3): 538-587.

MONTES, M. F. (1999). Tokyo, Hong Kong and Singapore as Competing Financial Centres, de Brouwer, G.; Pupphavesa, W. (eds.) *Asia Pacific Financial Deregulation*, London and New York, Routledge.

MORİ, T.; Smith, T. E. (2012) Analysis of Industrial Agglomeration Patterns: An Application to Manufacturing Industries in Japan, RIETI Discussion Paper Series 12-E-006

MUCCHİELLİ J. L.; Mayer, T. (2004) *Multinational Firm's Location and the New Economic Geography*, New Horizons in International Business, UK.

NACHUM, L. (2000) Economic Geograph and the Locatoion of TNCs: Financial and Professional Service FDI to the USA, *Journal of International Business Studies*, 31(3): 367-385

NEAL, L.; Quinn, S.(2001) Networks of Information, Markets, and Institutions in the Rise of London as a Financial Centre, 1660–1720, *Financial History Review*, 8(1): 7-26

NEARY, J. P. (2001) Of Hype and Hyperbolas: Introducing the New Economic Geography, *Journal of Economic Literature*, 39(2): 536-561

NEUMANN, U.; Geißler, H.; Jakubowski, P. (2012) Agglomeration Economies in the Neighbourhood? Evidence from German Cities, *Local Economy*, 28(1): 51–65

O'BRİEN, R. (1992) *Global Financial Integration: the End of Geography,* Pinter, London.

OİMA, D. ; Ojwang, C. (2013) Market-Based and Bank-Based Financial Structure on Economic Growth in Some Selected Ecowas Countries, *International Journal of Education and Research,* 1(2): 1-10

OTTAVİANO, G. I. P.; Puga, P. (1998) Agglomeration in the Global Economy: A Survey of the 'New Economic Geography'. *The World Economy,* (21): 231–52.

OTTAVİANO, G.; Thisse, J. F. (2004) New Economic Geography: What About the N?, CORE Working Paper, January

PAGE, S.E. (2005) An Essay on the Existence and Causes of Path Dependence, http://vserver1.cscs.lsa.umich.edu/~spage/pathdepend.pdf, p.1-37

PALMBERG, J. (2012) Spatial Concentration in the Financial Industry, Andersson, D. A. (eds), *The Spatial Market Process (Advances in Austrian Economics, Volume: 16),* Emerald Group Publishing Limited, p. 313-333

PARASIZ, İ. (2007) *Finansal Kurumlar ve Piyasalar,* Ezgi Kitapevi Yayınları, Ankara.

PARK, J. H. (2012) Comparative Study on Asian Financial Capitals' Competitiveness: Focused on Strengths and Weaknesses of The City Of Seoul. Master Thesis. California: University of Southern California

PARR, J. B.; Budd, L. (2000) Financial Services and the Urban System: An Exploration, *Urban Studies*, 37(3): 593-610

PATHAK, B. V. (2011) *The Indian Financial Systems: Markets, Institutions and Services,* Third Edition, Dorling Kindersley Pvt. Ltd., India.

PERCOCO, M. (2009) Path Dependence, Institutions and the Density of Economic Activities: Evidence from Italian Cities, *Regional Science,* 93(1): 53-76

PİERSON, P. (2000) Increasing Returns, Path Dependence, and the Study of Politics, *American Political Science Review,* 94(2): 251-267

PLUMMER, L.A. (2010) Spatial Dependence in Entrepreneurship Research: Challenges and Methods, *Organizational Research Methods,* 13(1): 146-175

POHL, N. (2004) Where is Wall Street? Financial Geography after 09/11, *The Industrial Geographer,* 2(1): p. 72-93

POON, J. P. H.; Eldredge, B.; Yeung, D. (2004) Rank Size Distribution of International Financial Centers, *International Regional Science Review,* 27(4): 411–430.

POON, J.P.H. (2003) Hierarchical Tendencies of Capital Markets Among International Financial Centers, *Growth and Change*, 34(2): 135-156

POPOV, V. (1999) Financial System in Russia as Compared to Other Transition Economies: Anglo-American versus German-Japanese Model, *Comparative Economics Studies,* 41(1): 1-42

PORTEOUS, D.J. (1995) *The Geography of Finance Spatial Dimensions of Intermediary Behaviour,* Avebury Ashgate Publishing Limited, England

PORTEOUS, D.J. (1999) The Development of Financial Centers: Location, Information, Externalities and Path Dependence, Martin, R. (eds.) *Money and the Space Economy,* John Wiley&Sons, UK., p.95-115.

PORTER, M. E. (1990) *Competitive Advantage of Nations,* The Free Press, New York.

PORTER, M. E. (1998) *Competitive Advantage Creating and Sustaining Superior Performance with a New Introduction,* The Free Press, New York

PORTER, M.E. (1990) The Competitive Advantage of Nations, *Hardward Business Review,* (March-April): 73-91.

PREJMEREAN, M. D. (2012) The Necessity of Clusters for Modern Management, *Review of International Comparative Management,* 13(5): 778-792

PUGA, D. (1999) The Rise and Fall of Regional Inequalities, *Eur. Econ. Rev.* 43(2): 303-334

REDDİNG, S. J. (2009) The Empirics of New Economic Geography, CEP Discussion Paper No: 925

REED, H. C. (1981) *The Preeminence of International Financial Centers,* Praeger Publishers, USA

REED, H.C. (1980) The Ascent of Tokyo as an International Financial Center, *Journal of International Business Studies,* 11(3): 19-35

REN, Y. (2010) Spillover Mechanism of Multi-Banks' Regional Headquarters in the Development of Financial Centers, e-Business and Information System Security (EBISS), 2010 2nd International Conference, Wuhan, 22-23 May 2010, IEEE, p.1-5

RESZAT, B. (2000) Evolution, Spatial Selforganisation and Path Dependence: Tokyo's Role as an International Financial Center, HWWA Discussion Paper, Number: 93, Hamburg Institute of International Economics

ROBERT-NİCOUD, F. (2005) The Structure of Simple "New Economic Geography" Models, *Journal of Economic Geography,* (5): 201-234.

ROBERTS, R. (2004). *City a Guide to London's Global Financial Centre*, The Economist Newspaper Ltd., UK.

ROCHA, H. O. (2005) Entrepreneurship and Development: The Role of Clusters, *Small Business Economics*, (23): 363–400

ROELANDT, Th. J. A.; Gilsing, V. A.; van Sinderen, J. (2000) New Policies for the New Economy Cluster-based Innovation Policy: International Experiences, 4th Annual EUNIP Conference Tilburg, The Netherlands, 7-9 December, 2000.

ROUSSEAU, P. L.; Wachtel, P. (1998) Financial Intermediation and Economic Performance: Historical Evidence From Five Industrialized Countries, *Journal of Money Credit and Banking*, 30(4): 657-678.

ROZENBLAT, C. (2010) Opening the Black Box of Agglomeration Economies for Measuring Cities: Competitiveness Through International Firm Networks, *Urban Studies*, 47(13): 2841–2865

SAGARAM, J.P.A.; Wıckramanayake, J. (2005) Financial Centers in the Asia-Pacific Region: An Empirical Study on Australia, Hong Kong, Japan and Singapore, *BNL Quarterly Review*, LVIII (232): 21-51.

SASSEN, S. (1999) Global Financial Centers, *Foreign Affairs*, 78(1): 75-87

SASSEN, S. (2006) Why Cities Matter, http://www.saskiasassen.com/PDFs/publications/Why-Cities-Matter.pdf , p.27-51

SCHAECK, K. (2009) Bank Market Structure, Competition, and Stability: Issues and Concepts, Alessandrini, P.; Fratianni, M.; Zazzaro, A. (eds.), *The Changing Geography of Banking and Finance*, Springer, NewYork, USA, p. 133-153.

SCHENK, C. R. (2002) Banks and the Emergence of Hong Kong as an International Financial Center, *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, (12): 321–340

SCHİELE, H.; Hospers, G. J.; van der Zee, D. (2012) Surviving a Cluster Collapse: Risk Aversion as a Core Value, *Journal of Business Strategy*, 33(5): 14 – 21

SCHMULTZER, A. (1999) The New Economic Geography, *Journal of Economic Surveys*, 13(4): 355-379.

SCHREYÖGG, G.; Sydow, J.; Holtmann, P. (2011) How History Matters in Organisations: The Case of Path Dependence, *Management & Organizational History*, 6(1): 81-100

SCHWARTZ, H. (2004) Down the Wrong Path: Path Dependence, Increasing Returns and Historical Institutionalism, Unpublished Manuscript, Mimeo, Department of Politics, University of Virginia,

SCOTT, A. J. (2001) Capitalism, Cities, and the Production of Symbolic Forms, *Transactions of the Institute of British Geographers,* 26(1): 11-23

STRANGE, S. (1994) From Bentton Woods to the Casino Economy, Corbridge, S.; Martin, R.; Thrift, N. (eds.), *Money, Power and Space,* Basil Blackwell Ltd., Oxford UK & Cambridge USA., p. 49-62

SWORDS, J. (2013) Michael Porter's Cluster Theory as a Local and Regional Development Tool: The Rise and Fall of Cluster Policy in the UK, *Local Economy,* 28(4): 369–383

SYDOW, J.; Schreyögg, G.; Koch,J. (2005) Organizational Paths: Path Dependency and Beyond, Subtheme 1: Path Dependence and Creation Processes in the Emergence of Markets, Technologies and Institutions, 21st EGOS Colloquium, June 30 – July 2, 2005, Berlin, Germany, p. 1-42

SYDOW, J.; Schreyögg, G.; Koch,J. (2009) Organizational Path Dependence: Opening The Black Box, *Academy of Management Review,* 34(4): 689-709

TATOĞLU, F.Y. (2013a) *Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı*, Beta Yayınları, 2. Baskı, İstanbul

TATOĞLU, F.Y. (2013b) *İleri Panel Veri Analizi Stata Uygulamalı*, Beta Yayınları, 2. Baskı, İstanbul

TER Hart H.W.; Piersma, J. (1990) Direct Representation in International Financial Markets : The Case of Foreign Banks in Amsterdam, *Tijdschrift Voor Economische en Sociale Geografie,* 81(2): 82-92

TEW, P. (2012) Market-Based System, Bank Based System, or Legal System: What Matters When it Comes to Economic Development in the Individual States within the U.S.? *Journal of Business Administration Online,* (Fall): 1-24

THAKOR, A. V. (1996) The Design of Financial Systems: An Overview, *Journal of Banking & Finance,* 20: 917-948

TOPAL, A.K. (2003) Global Kapitalizmde Sermaye Birikimi İçin Yeni Mekansal Ölçekler: Dünya Kentleri/Global Kentler, *Çağdaş Yerel Yönetimler,* 12(2): 41-61

TSCHOEGL, A. E. (2000) International Banking Centers, Geography, and Foreign Banks, *Financial Markets, Institutions & Instruments,* 9(1): 1-32

UZGÖREN, N. (2012) *Bilimsel Araştırmalarda Kullanılan Temel İstatistiksel Yöntemler ve SPSS Uygulamaları,* Ekin Basım Yayın, Genişletilmiş 2. Baskı, Bursa

VENABLES, A. J. (2006) Shifts in Economic Geography and Their Causes, Federal Reserve Bank of Kansas City's Symposium, The New Economic

Geography: Effects and Policy Implications, Jackson Hole, Wyoming, August 24-26, 2006.

VİTOLS, S. (2001) The Origins of Bank-Based and Market-Based Financial Systems: Germany, Japan, and the United States, Discussion Paper, FS I 01-302, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung

VİTOLS, S. (2003) Changes in German Finance: Introducing More "Market" into a Bank-Based System, Working Paper, No: 03-29, EIFC.

VON FURSTENBERG, G. M. (2008) Assessing the Competitiveness of International Financial Services in Particular Locations: A Survey of Methods and Perspectives, *Open Economy Review*, (19): 539–556

WALTER, I. (1993) *High Performance Financial Systems*, Blue Print for Development Singapore, Institute of Southeast Asian Studies, Singapore

WALTER, I. (1998) The Globalization of Markets and Financial Center Competition, Salomon Center at the New York University Working Paper Series, No: 98-20

WANG, D. T. (2005) Multinational Corporations' (MNCs) Strategic Location and the Development of Financial Service Hubs in China, 101 AAG Conference, 5-9 April 2005, Denver.

WANG, D. T.; Zhao, S. X.; Wang, D. (2007) Information Hinterland' – A Base for Financial Centre Development: The Case of Beijing versus Shanghai in China, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie,* 98(1): 102–120.

WASSERMAN, M. J.; Hultman, C. W.; Zsoldos, L. (1963) *International Finance*, Simmons-Boardman Pub. Corp., N.Y.

WÓJCİK, D. (2007) Geography and the Future of Stock Exchanges: Between Real and Virtual Space, *Growth and Change*, 38(2): 200–223

WÓJCİK, D. (2009) Geography of Stock Markets, *Geography Compass*, 3(4): 1499–1514

WONG, Y. C. A. (2012) A Study of Shanghai and Hong Kong as International Financial Centres - A Review of Their Developments and Attributable Factors, PhD Thesis, Edinburgh Napier University.

WORLD BANK. World Bank Global Financial Development Database, USA

WORLD BANK. World Development Indicator Database, USA

YETİZ, F. (2008) Finansal Sistemin Yapısı, Finansal Derinleşme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi, Türk Finans Sistemi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana

YOSHİKUNİ, S. (2008) Asia as a Financial Centre — Opportunities and Obstacles, *Journal of Asset Management*, (9): 80–89

YOUNG, S.; Choi, D.; Seade, J.; Shirai, S. (2009) Competition Among Financial Centers in Asia Pacific: Prospects, Benefits, Risks and Policy Challenges, Korea National Committee For Pacific Economic Cooperation (KOPEC), Korea.

Z/YEN GROUP (2007) *The Global Financial Centers Index 2*, Long Finance.

Z/YEN GROUP (2008) *The Global Financial Centers Index 4*, Long Finance.

Z/YEN GROUP (2009) *The Global Financial Centers Index 6*, Long Finance.

Z/YEN GROUP (2010) *The Global Financial Centers Index 8*, Long Finance.

Z/YEN GROUP (2011) *The Global Financial Centers Index 10*, Long Finance.

Z/YEN GROUP (2015) *The Global Financial Centers Index 16*, Long Finance.

ZADEMACH, H. M.; Musil, R. (2014) Global Integration Along Historic Pathways: Vienna and Munich in the Changing Financial Geography of Europe, *European Urban and Regional Studies,* 21(4): p.463–483

ZHAO, S. X. B. (2003) Spatial Restructuring of Financial Centers in Mainland China and Hong Kong: A Geography of Finance Perspective, *Urban Affairs Review*, 38(4): 535-571

ZHAO, S. X. B.; Cai, J.; Zhang, L. (2005) Asymmetric Information As A Key Determinant for Locational Choice of MNC Headquarters and the Development of Financial Centers: A Case for China, *China Economic Review,* (16): 308– 331

ZHAO, S. X., C.J. Smith and K.T.O. Sit. (2003) China's WTO Accession and Its Impact on Spatial Restructuring of Financial Centres in Mainland China and Hong Kong. Annual Meeting of the American Association of Geographers, Los Angeles, (19-23 March 2003), p.1-55.

ZHAO, S.X.B.; Zhang, L.; Wang, T. D. (2004) Determining Factors of the Development of a National Financial Center: The Case of China, *Geoforum,* 35: 577-592

ZHE, G.; Lu, H. (2011) The City Location and Construction of Regional Financial Center - Empirical Research Based on Data of Four Provinces (Cities) in Southwest, 2011 International Conference on Information Management, Innovation Management and Industrial Engineering.

ZHENG, J. (2011) 'Creative Industry Clusters' and the 'Entrepreneurial City' of Shanghai, *Urban Studies,* 48(16): 3561–3582